

MUĞLA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

ASİMETRİK BİLGİ TEORİSİNİN BİREYSEL BANKACILIK SEKTÖRÜ
ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

ÇİSEL EKİZ

DANIŞMAN

Doç. Dr. SELAHATTİN BEKMEZ

HAZİRAN - 2006

MUĞLA

T.C.
MUĞLA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

ASİMETRİK BİLGİ TEORİSİNİN BİREYSEL BANKACILIK SEKTÖRÜ
ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Hazırlayan: Çisel EKİZ

Sosyal Bilimler Enstitüsü'nce
“Yüksek Lisans”
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih :

Tezin Sözlü Savunma Tarihi :

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Selahattin BEKMEZ

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Ömer GÜRKAN

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Selahattin BEKMEZ

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Cem Mehmet BAYDUR

Enstitü Müdürü
Prof. Dr. Ömer GÜRKAN

HAZİRAN - 2006
MUĞLA

TUTANAK

Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün/...../2006 tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin maddesine göre İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Çısel EKİZ'in "Asimetrik Bilgi Teorisinin Bireysel Bankacılık Sektörü Üzerindeki Etkileri" adlı tezini incelemiş ve aday/...../2006 tarihinde saat 'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin olduğuna ile karar verildi.

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Selahattin BEKMEZ

Üye

Üye

Üye

Prof. Dr. Ömer GÜRKAN Doç. Dr. Selahattin BEKMEZ Doç. Dr. Cem BAYDUR

YEMİN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Asimetrik Bilgi Teorisinin Bireysel Bankacılık Sektörü Üzerindeki Etkileri” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../2006

Çisel EKİZ

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

Soyadı : EKİZ

Adı : ÇİSEL

Kayıt No:

TEZİN ADI

Türkçe : Asimetrik Bilgi Teorisinin Bireysel Bankacılık Sektörü
Üzerindeki Etkileri

Y. Dil : The Effects of Asymmetric Information Theory on Retail
Banking Sector

TEZİN TÜRÜ : Yüksek Lisans

Doktora

Sanatta Yeterlilik

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : Muğla Üniversitesi

Fakülte : İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih :

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayımlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

İSBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : BEKMEZ, Selahattin

Ünvanı : Doç. Dr.

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

1. Asimetrik Bilgi
2. Asimetrik Bilgiden Kaynaklanan Temel Problemler
3. Türk Bireysel Bankacılık Sektörü
4. Asimetrik Bilginin Türk Bireysel Bankacılık Sektörü Üzerindeki Etkileri

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER :

1. Asimetrik Bilgi
2. Ters Seçim ve Ahlaki Çöküntü
3. Kredi Tayınması
4. Türk Bireysel Bankacılık Sektörü
5. Tüketici Kredileri ve Kredi Kartları
6. Geri Dönmeyen Krediler

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER :

1. Asymmetric Information
2. Adverse Selection and Moral Hazard
3. Credit Rationing
4. Turkish Retail Banking Sector
5. Consumer Credits and Credit Cards
6. Unreturned Credits

1. Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum
2. Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir
3. Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir

Yazarın İmzası :

Tarih :/...../2006

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de üzerinde çok az çalışma yapılan bir alan olan, asimetrik bilgi kavramına açıklık getirmek ve asimetrik bilgiden kaynaklanan ters seçim ve ahlaki çöküntü problemlerinin, Türk Bireysel Bankacılık Sektörü üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır. Bu amaçla, çalışmada iki adet uygulamalı analiz yapılmıştır. Yapılan birinci analizde, asimetrik bilginin Türk Bankacılık Sistemi üzerindeki etkileri, bankacılık sisteminin vergi öncesi karları (VÖK) ile gecelik (O/N) faiz oranlarına ilişkin 1995-2005 dönemini kapsayan veriler yardımıyla incelenmiştir. Birinci analiz sonucunda faiz oranlarındaki artışın, asimetrik bilgiye ilişkin teorinin ortaya koyduğu sonuçlarla uyumlu bir şekilde, Türk Bankacılık Sistemi’nin karlarını azalttığı gözlemlenmiştir.

İkinci analizde ise, asimetrik bilgiden kaynaklanan ters seçim ve ahlaki çöküntü problemlerinin Türk Bireysel Bankacılık Sektörü (TBBS) üzerindeki etkileri, kredi kartı ve tüketici kredilerinin geri dönüşüm oranları ile faiz oranlarına ilişkin 2000-2005 dönemini kapsayan veriler yardımıyla incelenmiştir. Analiz sonucunda, faiz değişkeninin istatistikî açıdan TBBS’deki geri dönmeyen krediler üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı gözlenmiştir. Daha sonra analize yeni bir değişken olarak gelir artış hızı eklenmiş ve yapılan yeni analiz sonucunda gelir artış hızı ile geri dönmeyen krediler arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğu gözlenmiştir. Bu durum ise, geri dönmeyen bireysel kredilerin (kriz hariç) faizlerin yüksekliğinden ziyade bireylerin gelirlerinin yetersizliğinden kaynaklanmakta olduğunu ortaya koymuştur.

ABSTRACT

The aim of this study is to conduct an analysis regarding asymmetric information and its application to Turkish Retail Banking Sector. Within this context, adverse selection and moral hazard issues created by asymmetric information have also been analyzed. After discussing the existing literature on knowledge and information, the study uses two analyses on the effect of asymmetric information by using before tax profit rates of banking system and over-night interest rates. The data cover the period from 1995 to 2005. The first analysis shows that increase in the interest rates, in accordance with the theory of asymmetric information, results in a decrease in profit of Turkish Banking System.

The second analysis aims to formulate the effects of adverse selection and moral hazard problems due to asymmetric information on Turkish Retail Banking Sector. The relationship between credit card loans and consumer credits return rates have been used in this analysis. The results showed that interest rate does not have any statistically significant affect on unreturned credits. Later, by adding the income growth rate as a variable in the analysis, the new analysis showed an inverse relationship between income growth rate and unreturned credits. As a result, the model concludes that unreturned credits within retail credits –outside of economic crisis- are mostly caused by insufficient incomes of individuals rather than high interest rates.

KISALTMALAR LİSTESİ

ATM	: Otomatik Vezne Makineleri
BAP	: Bilimsel Araştırma Programı
BBS	: Bireysel Bankacılık Sektörü
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BİT	: Bilgi ve İletişim Teknolojileri
BKM	: Bankalararası Kart Merkezi
ÇEV	: Çeviren
DİBS	: Devlet İç Borçlanma Senedi
DW	: Durbin-Watson
EFT	: Elektronik Fon Transferi
FFGDK	: İki Dönem Gecikmeli Geri Dönmeyen Krediler
FON	: İki Dönem Gecikmeli Gecelik Faiz Oranları
G	: Gelir Artış Hızı
GDK	: Geri Dönmeyen Krediler
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KBGSMH	: Kişi Başına Gayri Safi Milli Hasıla
K/Z	: Kar/ Zarar
O/N	: Bir Gecelik (Over-Night)
POS	: EFT Satış Noktası Terminali
SC	: Schwarz
TBB	: Türkiye Bankalar Birliği
TBBS	: Türk Bireysel Bankacılık Sektörü

TBS	: Türk Bankacılık Sistemi
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
VDMK	: Varlığa Dayalı Menkul Kıymet
VÖK	: Vergi Öncesi Kar
YGDK	: Yüzde Olarak Geri Dönmeyen Krediler
YTL	: Yeni Türk Lirası

İÇİNDEKİLER	I-IV
TABLolar VE ŞEKİLLER LİSTESİ	V
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BİLGİ, TAM BİLGİ VE PİYASA BAŞARISIZLIĞI OLARAK ASİMETRİK BİLGİ KAVRAMLARI

1.1. Bilgi Kavramı.....	4
1.2. Bilgi ve Enformasyon Kavramları Arasındaki Farklılık.....	6
1.3. Bilginin Özellikleri.....	7
1.4. Bilgi: Kavramsal Sınıflandırma ve Bilim Felsefesi.....	9
1.5. Bilgi Ekonomisi.....	12
1.5.1. Bilgi Ekonomisinin Özellikleri.....	12
1.5.2. Tam Rekabet Piyasasından Farklı Olarak Bilgi Ekonomisinin Özellikleri.....	15
1.6. Tam Bilgi.....	16
1.7. Piyasa Başarısızlıkları.....	17
1.7.1. Dışsallıklar.....	19
1.7.2. Kamusal Mallar.....	21
1.7.3. Monopol Gücü.....	23
1.7.4. Asimetrik Bilgi.....	24

İKİNCİ BÖLÜM

KREDİ PİYASASINDA ASİMETRİK BİLGİ SORUNU

2.1. Kredi Piyasasında Ters Seçim (Adverse Selection) Problemi.....	27
2.2. Kredi Piyasasında Ahlaki Çöküntü (Moral Hazard) Problemi.....	29
2.3. Kredi Tayınması.....	32
2.3.1. Stiglitz ve Weiss (S-W) Modeli.....	34
2.3.2. Ayırt Etme Aracı Olarak Faiz Oranları.....	34
2.3.3. Ayırt Etme Aracı Olarak Teminatlar.....	39
2.4. Firma Açısından Asimetrik Bilgi Problemi.....	40
2.5. Asimetrik Bilgi Probleminin Önlenmesine Yönelik Yaklaşımlar.....	43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK BANKACILIK SİSTEMİ'NİN YAPISI VE BİREYSEL BANKACILIK SEKTÖRÜ

3.1. Türk Bankacılık Sistemi'nin Yapısı.....	47
3.2. Artan Rekabet ve Bireysel Bankacılık Sektörü'nün Ortaya Çıkışı.....	50
3.3. Türk Bankacılık Sisteminde Bireysel Pazarlama Hizmetlerinin Özellikleri...51	
3.4. Bankaların Bireysel Pazarlama Hizmetlerine Yönelmelerinin Nedenleri.....51	
3.5. Türk Bankacılık Sistemi'nde Bireysel Bankacılık Hizmetlerinin Çeşitleri...53	

3.5.1. Plastik Kartlar.....	55
3.5.1.1. Kredi Kartları.....	55
3.5.1.1.1. Kredi Kartlarının Avantaj ve Dezavantajları.....	56
3.5.2. Tüketici Kredileri.....	58
3.5.2.1. Tüketici Kredilerinin Avantaj ve Dezavantajları.....	61

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK BİREYSEL BANKACILIK SEKTÖRÜ'NDE ASİMETRİK BİLGİNİN GELİŞİMİ VE EKONOMETRİK UYGULAMALAR

4.1. Türk Bankacılık Sistemi'nde Asimetrik Bilginin Göstergesi Olarak Bankaların Vergi Öncesi Karları (VÖK) ile Gecelik Faiz Oranları (O/N) Arasındaki İlişkinin Ampirik Olarak İncelenmesi: 1995–2005.....	76
4.2. Türk Bireysel Bankacılık Sektörü'nde Asimetrik Bilginin Göstergesi Olarak Geri Dönmeyen Krediler (GDK) ile Gecelik Faiz Oranları (O/N) Arasındaki İlişkinin Ampirik Olarak İncelenmesi: 2000–2005.....	79
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	83
KAYNAKÇA.....	87
EKLER	
EK 1: TBS'de Asimetrik Bilginin Göstergelerine İlişkin Veriler.....	96
EK 2: TBS'de Asimetrik Bilginin Göstergesi Olarak VÖK ile O/N Faiz Oranı İlişkisi.....	98

EK 3: TBBS’de Asimetrik Bilginin Göstergelerine İlişkin Veriler.....	100
EK 4: TBBS’de Asimetrik Bilginin Göstergesi Olarak VÖK, Gelir ve O/N Faiz Oranı İlişkisi.....	102

TABLOLAR VE ŞEKİLLER LİSTESİ

<u>Tablo No</u>	<u>Sayfa No</u>
Tablo 1: Kredi Kartları Piyasasında Asimetrik Bilginin Yansımaları.....	66
Tablo 2: Tüketici Kredileri Piyasasında Asimetrik Bilginin Yansımaları.	68
Tablo 3: Ticari Krediler Piyasasında Asimetrik Bilginin Yansımaları	70
Tablo 4: TBS’ de Asimetrik Bilginin Yansımaları.....	71
Tablo 5: TMSF Bankalarında Yaşanan Yeniden Yapılanma.....	75
Tablo 6: Asimetrik Bilgi Altında VÖK’ın O/N (Düzeyden) Faizlerden Etkilenmesi.....	77
Tablo 7: Asimetri Bilgi Altında VÖK’ın O/N (Üç Dönem Gecikme) Faizlerden Etkilenmesi.....	78
Tablo 8: Türkiye’de O/N Faizlerle Geri Dönmeyen Krediler (GDK) Arasındaki İlişki (2000:05-2005:12).....	80
Tablo 9: Geri Dönmeyen Krediler (Yüzde olarak), O/N Faizler (İki Dönem Gecikmeli) ve Gelir Arasındaki İlişki.....	82
 <u>Şekil No</u>	
Şekil 1: Beklenen Getiri Oranı ile Faiz Oranı İlişkisi.....	37
Şekil 2: Kredi Piyasası Dengesinin Belirlenmesi (İstikrarlı Bir Ekonomi).....	38
Şekil 3: Tam Bilgi Altında Yatırım Projesinin Kazancı.....	41
Şekil 4: Asimetrik Bilgi Altında Yatırım Projesinin Kazancı.....	42

GİRİŞ

Bilginin temel kaynak olduğu bilgi ekonomisinde, özellikle Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT) alanında yaşanan gelişmeler sayesinde, iletişim olanaklarının artmasıyla, hem alıcılar hem de satıcılar için bilgiye daha kolay ve hızlı ulaşma imkânı gerçekleşmiş; böylece bilgi edinme maliyetleri azalmıştır. Ancak bilgi ekonomisindeki gelişmelerin bilgiye ulaşmada sağlamış olduğu tüm bu kolaylıklara rağmen, bilginin üretilmesi ve dağıtılması süreci halen oldukça maliyetli ve zor bir süreçtir. Bu durum ise, bir mal veya hizmetin niteliği konusunda, alıcı ve satıcıların sözleşme yapılmadan önce ve sözleşme yapıldıktan sonra birbirlerinden farklı bilgiye sahip oldukları durumu belirten, asimetric bilgiye ve asimetric bilgidan kaynaklanan ters seçim ve ahlaki çöküntü problemlerine neden olmaktadır. Tam bilgi varsayımı altında piyasayı dengeye getiren fiyatlar, asimetric bilgi durumunda işlevini yerine getirememekte ve piyasa başarısızlığına neden olmaktadır.

Asimetric bilgi problemine değinen ilk çalışma, Akerlof (1970)'un kaliteyi belirsizlikle ilişkilendirdiği “*The Market for Lemons: Quality Uncertainty and the Mechanism*” adlı çalışmasıdır. Akerlof, çalışmasında asimetric bilgi kavramını kullanılmış otomobil piyasasından vermiş olduğu örnekler yardımıyla açıklamıştır.

Çalışmada temel olarak, bankalar ile bankalardan kredi talebinde bulunan müşteriler arasındaki asimetric bilgidan kaynaklanan ters seçim ve ahlaki çöküntü problemlerinin Türk Bireysel Bankacılık Sektörü üzerindeki etkileri ortaya konmaya çalışılmıştır. Ayrıca çalışmada asimetric bilginin diğer piyasalar üzerindeki etkilerine de verilen örnekler çerçevesinde kısaca değinilmiştir. Kredi piyasasında asimetric bilgidan kaynaklanan ters seçim ve ahlaki çöküntünün olduğu durumlarda piyasadaki denge, bir çeşit tayinlamayı içermektedir. Çalışmada, kredi tayinlaması kavramı ilk olarak “elde edilebilirlik doktrini” çerçevesinde ele alınmıştır. Daha sonra doktrinin kredi tayinlamasına ilişkin eksik bıraktığı alanlar, kredi tayinlaması konusuna bilgi çerçevesinde değinen Stiglitz ve Weiss'in geliştirdiği ve genişlettiği çalışmalar yardımıyla açıklanmıştır.

Dört bölümden meydana gelen bu çalışmanın birinci bölümünde, bilgi kavramına açıklık getirmek amacıyla bilgi ile ilgili genel açıklamalar yapılmıştır. Bu amaçla öncelikle bilgi ile enformasyon arasındaki farklar belirtilmiş, daha sonra

bilginin özellikleri ve sınıflandırılması üzerinde durulmuştur. Bunlara ek olarak birinci bölümde bilgi ekonomisi; ekonomik sistem, bilginin artan önemi, dijitalleşme, dışsallık, küreselleşme, moleküler yapı, yenilikçilik, işgücünün yapısı ve tam rekabet piyasasından farklılaşan yönleri gibi özellikler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Daha sonra gerçekte, tam bilginin geçerliliği Neoklasik iktisatın tam ve maliyetsiz bilgi varsayımı çerçevesinde tartışılmıştır. Ayrıca yine aynı bölümde, piyasa başarısızlığı ile piyasa başarısızlığının nedenlerinden biri olan asimetric bilgi kavramı hakkında açıklamalar yapılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, asimetric bilgiden kaynaklanan ters seçim ve ahlaki çöküntü problemleri tanımlanmış ve ters seçim ve ahlaki çöküntü problemlerinin kredi piyasası üzerindeki etkileri söz konusu piyasaya ilişkin verilen örnekler yardımıyla incelenmiştir. Ayrıca yine ikinci bölümde, asimetric bilginin varlığı halinde piyasa dengesinin nasıl sağlanacağına ilişkin soruna, teori yardımıyla açıklama getirilmeye çalışılmıştır. Bunlara ek olarak, mikro düzeyde geri dönmeyen kredilere, makro düzeyde ise bankaların vermiş oldukları kredi miktarına tayinlama getirmesiyle yatırım azalışlarına ve ekonominin küçülmesine neden olan, asimetric bilginin önlenmesine yönelik çözüm önerileri tartışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Türk Bankacılık Sistemi'nin yapısı ana hatlarıyla açıklandıktan sonra, gerek finansal piyasalardaki regülasyonlar, gerekse teknolojik gelişmeler sonucu artan rekabet sürecinden avantajlı şekilde çıkmak isteyen bankaların, müşterilerin ihtiyaç ve beklentilerini ön planda tutmasıyla ortaya çıkan bireysel bankacılık sektörü; sektörün yapısı, sektördeki pazarlama hizmetlerinin özellikleri ve çeşitleri çerçevesinde incelenmiştir. Çalışmada, çok çeşitli hizmetler sunan bireysel bankacılık sektörü, diğer bireysel bankacılık hizmetlerinden farklı olarak asimetric bilgi sorununun yaşandığı hizmetler olması dolayısıyla tüketici kredileri ve kredi kartları boyutuyla analiz edilmiştir. Bu anlamda kredi kartları ve tüketici kredilerinin bankalar ve bireyler açısından karşılıklı avantaj ve dezavantajlarına ayrıntılı olarak değinilmiştir. Yine bu bölümde bankalar tarafından verilen kredilerin geri dönmeme riski ele alınmış ve bankaların söz konusu riski en aza indirebilmek için alması gereken önlemler incelenmiştir.

Çalışmanın dördüncü ve son bölümünde ise, öncelikle Türk Bireysel Bankacılık Sektörü'ndeki kredi kartı ve tüketici kredilerinin (bireysel kredilerin), daha sonra da bireysel ve ticari krediler olarak ikili ayrıma tabi tutulmaksızın Türk Bankacılık Sistemi'ndeki toplam kredilerin, 2000–2005 yılları arasındaki gelişimi; hacimlerindeki, takibe alınan miktarlarındaki ve geri dönüşüm oranlarındaki değişimler çerçevesinde tablolar yardımıyla incelenmiştir. Daha sonra ise, asimetrik bilgiden kaynaklanan ters seçim ve ahlaki çöküntü problemlerinin önce Türk Bankacılık Sistemi, daha sonra da Bireysel Bankacılık Sektörü, üzerindeki etkileri yapılan iki uygulamalı analiz yardımıyla incelenmiştir. Ayrıca bu bölümde, asimetrik bilgiyi, finansal krizlerin nedenlerinden biri olarak ele alan teoriler ışığında, yaşanan 1994, 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri değerlendirilmiştir. Bu anlamda, 1994 Krizi'ni aşmada önemli bir işlev üstlenen tasarruf mevduatına % 100 güvence sağlayan Mevduat Sigorta Sisteminin, geri dönmeyen krediler üzerindeki etkileri incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİLGİ, TAM BİLGİ VE PİYASA BAŞARISIZLIĞI OLARAK ASİMETRİK BİLGİ KAVRAMLARI

Hem iktisadi bir kaynak hem de iktisadi faaliyetlerin yürütülmesini sağlayan bir araç olan bilginin genel kabul görmüş tek bir tanımı yoktur. Bu nedenle çalışmada öncelikle bilgi kavramına açıklık getirmek için bilginin çeşitli tanımları, özellikleri ve sınıflandırılması üzerinde durulacak; ayrıca, yaygın bir yanlış anlaşılmaya karşı enformasyon ile arasındaki farklılıklardan bahsedilecektir. Daha sonra ise, tam bilgi kavramı ve asıl konumuz olan asimetrik bilgi kavramı ve teorisi açıklanacaktır.

1.1. Bilgi Kavramı

Türkçe’de bilgi sözcüğü, öğrenme, gözlem ve araştırma yoluyla elde edilen gerçek ve insan zekâsının çalışması sonucu ortaya çıkan düşünce ürünü anlamlarında kullanılır. Bilgi, üretimin verimliliğini, üretim ve dağıtım sürecinin etkinliğini, ürünlerin kalite ve miktarını ayrıca üretici ve tüketicilerin mal ve hizmetler arasında tercihte bulunma olanağını arttıran en temel araçtır.

İktisat biliminde, en genel anlamıyla bilgi, ekonominin bilinmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu boyutuyla bilgi, iktisadi kararların alınmasını kolaylaştırmaktadır. Ekonominin üzerine kurulduğu böyle bir bilgi ortamı, beklenmedik olumsuzluklardan bireylerin korunmasını sağlayarak; bir güvenlik halkası oluşturur. Bu nedenle, bu tür bilgilerin kamusal mal statüsünde ele alınması gerekir. Ancak, bu kamusal bilginin tüm bireylere eşit olarak dağıtıldığını söylemek mümkün değildir (Demir, 1996: 183–184). Ekonomide aynı olaylar karşısında bireylerin farklı davranmalarının nedenlerinden birisi de söz konusu kamusal bilginin bireylere farklı dağılmasıdır.

Bilginin iktisadi bir mal olarak tanımlanması da mümkündür. Bu tanım ise, bilginin bir özel mal olarak ele alınmasını gerektirmektedir. Özel bilgi, alınıp satılabilen bir maldır. Bu tür bilgi daha çok teknolojik bilgidir. Özel bilgilere sahip olunmasının ek bir maliyet gerektirmediği durumlarda, özel bilgiler, özel mal

olmaktan çıkıp kamusal bir mal biçimine dönüşebilir. Bilginin herkes tarafından elde edilmesinin maliyeti azaldıkça veya toplum bu maliyeti karşılayacak mekanizmalar geliştirdikçe, özel bilgiler zamanla kamusallaşacak ve toplumun ortak değeri haline gelmeye başlayacaktır (Demir, 1996: 185). Bilginin diğer mal ya da hizmetlerden farklı olmadığını, dolayısıyla pazarda alınıp satılabilen iktisadi bir mal olduğunu ilk kez vurgulayan Fritz Machlup (1962) olmuştur. Machlup, çalışmasında modern bir ekonomi içerisinde söz konusu malın (bilginin) dağılımı ve üretiminin önemini ölçmeye çalışmıştır. Bilgi, iktisadi bir mal olarak değerlendirilse de, onu edinmenin fayda ve maliyetinin karşılaştırılması diğer mallarinkinden oldukça farklıdır. Çünkü bilginin kişiye sağlayacağı getirinin niceliksel ve birikimsel boyutu, onu diğer iktisadi edinimlerden ayırmaktadır. Bireyin bilgiyi edinmeden önce, bilginin doğası gereği, kendilerine neler kazandıracığına karar vermesi pek mümkün değildir (Demir, 1996: 185). Bu anlamda Neoklasik iktisadın kavramsal araçlarının işlevselliğini kaybettiği görülmektedir.

Daniel Bell' e (1973: 175) göre bilgi ise, sistemli bir şekilde herhangi bir iletişim aracıyla başkalarına aktarılan, olgu veya fikirlerle ilgili sistemli ifadeler bütünüdür. Dolayısıyla Bell, zekâ ürünü olan sistemli bir ifadenin bilgi sayılabilmesi için, bunun bir iletişim aracıyla başkalarına aktarılmasını gerekli bulmaktadır. Buna ek olarak, Bell' in bilgi için önerdiği ikinci bir tanım daha vardır. Bu tanım ise, bilgi toplumunun analizi için daha uygundur. “Bilgi; telif hakkı veya başka bir sosyal tanıma yoluyla onaylanmış, bir isme veya isim grubuna bağlı, nesnel olarak bilinen entelektüel bir mülkiyettir” (1973: 175). Entelektüel mülkiyet anlamında, bilginin bir piyasası dolayısıyla da bir fiyatı vardır. Gouldner, Bell' in ifade ettiği anlamda bilgi için “kültür sermayesi” terimini kullanmaktadır. Kültür sermayesinin sahipleri ise yüksek öğrenimli, bilgileri sayesinde güç ve etkinlik kazanan, bu bilgileri başkalarına aktardığında bundan gelir elde eden kişilerdir (Dura, 2002: 134–137).

Bilgi kavramına ilişkin tanımlamalar arasında bilginin ölçülebilir, nesnel bir birim olduğuna ilişkin görüşler de mevcuttur. Uğur (1986), bilgiyi bu anlamda yeni iletişim teknolojileri bağlamında “düzenlenmiş ve iletilmiş veri” olarak tanımlamaktadır. Çoban (1996) da benzer şekilde bilgiyi belli bir formda işlenmiş ve edinen için anlamlı olan, bugünkü ve gelecekteki kararlar için anlam ifade eden, algılanan veya gerçek değeri olan veri olarak ifade etmektedir. Manuel Castells

(2005) ise, Bell'in bilgi tanımına katılarak, bilgiyi, mantıksal bir yargı ya da deneysel bir sonuç sunan, başkalarına iletişim araçlarıyla sistemli bir şekilde aktarılan olgulara ilişkin örgütlü ifadeler dizisi olarak tanımlamakta; bu anlamda bilgiyi haber ve eğlenceden ayırmaktadır. Castells, aşağıda bilgi ile arasındaki farklarını ortaya koyacak olduğumuz enformasyonu ise, Uğur'un bilgi kavramı için yapmış olduğu tanıma benzer şekilde örgütlenmiş ve iletilen veri olarak tanımlamakta ve verinin ancak davranışları etkilediği zaman bilgi olabileceğini ifade etmektedir (2005: 20). Bu durumda, bilginin anlamı ve neyin veri neyin bilgi olduğu bakış açısına göre değişebilecektir. Bilgi her zaman kesin bir anlam ifade etmeyebilir. Bir karar için anlamlı olan bilgi, başka bir değerlendirme için ham veri olabilir. Bu nedenle kullanacak olan kişiye bağlı olarak bilgi ve verinin birbirini ikamesi söz konusu olabilmektedir.

Anlam karışıklıklarının önlenmesi ve bilgi ekonomisinin daha iyi anlaşılabilmesi için, genellikle birbirinin yerine kullanılan enformasyon ve bilgi kavramlarının ne anlama geldiğinin bilinmesinde fayda vardır. Bu nedenle, aşağıda bu iki kavram arasındaki farklılıklar açıklanmaya çalışılacaktır.

1.2. Bilgi ve Enformasyon Kavramları Arasındaki Farklılık

Bilgi kelimesi, Türkçe'de bazı anlam karışıklıklarına yol açmakta ve tam olarak anlaşılmamaktadır. Bu karışıklığın nedeni, İngilizce'deki information (enformasyon) ve knowledge (bilgi) sözcüklerinin Türkçe karşılığı olarak bilgi sözcüğünün kullanılması ya da bilginin, ciddi bir yanlış yapılarak enformasyon sözcüğüyle eşanlamlı olarak kullanılmasıdır. Buradaki yanlış kullanım bilgiyi yanlış anlayıp, değerlendirmemize, dolayısıyla da sosyoekonomik olayları, olguları ve kuramları yanlış anlamamıza ve yorumlamamıza neden olabilir. Bu nedenle, bu kavramlara açıklık getirmekte yarar vardır.

Enformasyon bir süreç ya da aktiviteyi, bilgi ise bilgiye sahip olan kişinin zihninin bir durumunu belirtmek için kullanılmaktadır. Enformasyon; veriler, gazeteler, dergiler, devlet istatistik raporları gibi çeşitli araçlar yardımıyla iletilen veya özel araştırma ve inceleme için elde edilen bilgidir. Enformasyon sadece yaşamsal ihtiyaçların tatminine yöneliktir. Günlük gözlemlerimize dayanır ve tecrübeye bağlıdır. Metotlu ve deneysel bir kontrole tabi tutulmamıştır. Bu nedenle

kesinlik ve belirlilikten yoksundur. Machlup (1962: 15) ise, enformasyonu sadece bilginin iletilmesi olarak tanımlamaktadır. Enformasyon bilgiden farklı olarak öznesinden ayrılarak, kodlanabilir, saklanabilir, bir yerden başka bir yere gönderilebilir, başkaları tarafından satın alınabilir (Hirshleifer ve Riley 1979: 1378). Böylece her türlü enformasyon bilgiyi içerdiği, başka bir deyişle bilginin bir çeşidi olduğu halde; bilgi asla enformasyonu içermez ve enformasyonun bir çeşidi değildir. Bilgiye bir çeşit işlenmiş enformasyon da denilebilir (Sarıkaya, 2003: 5). Örneğin, kredi kartlarının sağladığı veriler (enformasyon) kullanılarak kredi kartı sahipleri hakkında cinsiyet, yaş ve gelir durumuna göre harcama alışkanlıkları konusunda bilgi sahibi olunabilir.

Enformasyon iktisadi gelişmede önemli bir rol oynar. Çünkü enformasyon, hem üzerinde çalışılacak olan hammadde, hem de üretim süreci sonunda ortaya çıkan nihai üründür (Üşür, 1997: 316). Böylece enformasyon, hem teknolojik bir süreç hem de üretilen mal ve hizmetlere içerilmiş bir ürün olarak, iktisadi faaliyetleri dönüştürme yeteneğine sahip olur. Kısaca enformasyon, üretim sürecinin hem girdisi hem de çıktısıdır.

Enformasyon sözcüğünün eşanlamlısı olarak bilgi sözcüğünün kullanımında ısrar etmek *bilgi toplumu* ile *enformasyon toplumunun* niteliksel farklılıklarının yanlış anlaşılmasına neden olmaktadır. Günümüzde genellikle enformasyon toplumu kavramı değil, bilgi toplumu kavramı kullanılmaktadır. Ancak, duruma ve orijinal kullanıma uygun düşen bilgi toplumu değil; enformasyon toplumdur. Bu nedenle çalışmada genel kullanımına aykırı düşmemek için enformasyon yerine bilgi, enformasyon toplumu yerine de bilgi toplumu kavramları kullanılacak olmakla birlikte, asıl ifade edilmek istenilenin enformasyon ve enformasyon toplumu olduğu unutulmamalıdır.

1.3. Bilginin Özellikleri

Bilgi teknolojisine dayalı olarak üretilen bilgi; emek, sermaye, doğa gibi klasik üretim faktörlerinin aksine kullanıldıkça değerinin artması, kendi kendini besleme, sıkıştırılabilme, yedeklenebilme, sızdırılabilme gibi özelliklere sahiptir (Törenli, 2004: 22). Bilgi, sanayi toplumunun sermayesi gibi kıt bir kaynak değildir; potansiyel olarak sınırsızdır. Bu nedenle bilginin bilgiye dayanılarak üretilmesinde

ölçeğe göre azalan getiri değil; aksine ölçeğe göre artan getiri söz konusudur (Çoban, 1996: 53). Bilgi, sermaye ve doğa gibi birbirini tamamlayan bir üretim faktörü değil, onların yerine ikame edilebilen bir üretim faktörüdür. Ayrıca bilgi, diğer üretim faktörlerinden daha akışkan olduğu için, daha kolay yer değiştirebilir; iletişim ağları içinde taşınabilir (Kara, 2004: 4).

Bilgi, sadece onu elinde bulunduran kişi ya da kuruma ait değildir; başkaları tarafından paylaşılabilir. Bilgi, doğa ve sermaye gibi özel mülkiyet konusu olarak diğer insanları dışlamaz. Özel bir malı satın alan kişi, diğerlerini tüketimden dışlayabilir ve özel mallar kullandıklarında tükenebilir. Oysa herhangi bir tüketici bir bilgiyi kullandığında, bilgi bir mal olarak varlığını sürdürür; değerinden hiçbir şey kaybetmez. Böylece diğer tüketicilere sınırsız bir şekilde yayılabilir. Bilgi, bireylere kararlarının beklenen faydalarını artırma imkânı verir. Bu nedenle bireyler daha fazla bilgi alabilmek için belirli bir maliyete katlanmaya hazırdırlar (Nicholson, 1995: 285–305). Bilgi ekonomisinde faaliyet gösteren firmalarda, ilk ürünün üretilmesinden sonraki her üretimin maliyeti azalmakta bazı durumlarda ise sıfıra kadar inmektedir (Akın, 1999/4: 8). Başka bir deyişle bilginin işlenmesinin, marjinal maliyeti sıfıra yaklaşmaktadır. Bu nedenle iktisadi faaliyetlerin genelinde, kullanılan bilginin oranı giderek artmaktadır. Bu durumda bilgi ekonomisinde tam rekabet piyasasındaki gibi fiyatın marjinal maliyete eşit olarak belirlenmesi olasılığı bulunmamaktadır. Bilgi ekonomisinde bilginin marjinal maliyetinin sıfıra yaklaşmasına rağmen gerçekte Stigler'in (1961: 213–225) da, ifade ettiği üzere bilgiye ulaşmak zaman alıcı ve maliyetlidir. Bu nedenle piyasada homojen mallar için bile, tek bir fiyata rastlamak mümkün değildir. Bu sayede malına piyasadaki en düşük fiyatın üzerinde bir fiyat koyan firma, müşterilerinin tümünü kaybetmeksizin varlığını sürdürmeye devam etmektedir.

Bilgi mutlak ve evrensel bir değer taşımamakta; değeri kullanan kişiye, kullanılan zamana ve ortama göre değişmektedir. Bilginin değerinin göreceli bir nitelik taşıması, bilginin ekonomik değerini sayısallaştıracak bir formül bulunmasını güçleştirmektedir (Kara, 2004: 2). Örneğin, veri tek başına çok az bir değer taşımakta; ancak bu veriler karar alıcıların işine yarayacak bilgiye dönüştükten sonra değer kazanmaktadır. Bilgi ayrıca, toplumsal yapılanmadaki hiyerarşiyi ortadan kaldırmakta; eşitliğe ve katılıma da hizmet etmektedir (Erkan, 2000: 146). Bilgi bu

özellikleri ile insanlara birçok seçenek sunmaktadır. Bu anlamda bilgi, bireylerin gelecek amaçlarını ve kendilerini gerçekleştirmelerini sağlamaktadır.

1.4. Bilgi: Kavramsal Sınıflandırma ve Bilim Felsefesi

Bilgi kavramının, klasik üretim faktörlerinden farklılaşan söz konusu özellikleri nedeniyle, tanımlanmasına ilişkin olduğu gibi, sınıflandırılmasına ilişkin de bir fikir birliği mevcut değildir. Ancak, fikir birliğinin oluşmaması yanlış anlaşılmalıdır. Çünkü bilgi kavramına ilişkin sınıflandırmaların hiçbiri diğerini dışlamamakta; aksine bilginin sahip olduğu özelliklerden bir ya da birkaçına vurgu yaparak sınıflandırmada eksik bırakılan yanlarını tamamlamaktadırlar. Bu nedenle bilginin sınıflandırılması, bilgiyi ve özelliklerini tüm yönleriyle kavramamamıza olanak sağladığı için önem taşımaktadır.

Fritz Machlup (1962: 76–79), bilgiyi pratik bilgi, entelektüel bilgi, oyun (eğlence) bilgisi, manevi bilgi ve istenmeyen bilgi olmak üzere sınıflandırmıştır. Pratik bilgi, bir insanın çalışmalarına, hareket ve eylemlerinde aldığı kararlara fayda sağlayan bilgi türüdür. Entelektüel bilgi, insanın zihinsel merakını tatmin eden genel kültürün, özgür eğitim ve öğretimin bir eseridir. Eğlence bilgisi, entelektüel olmayan merakı, eğlence isteğini ve duygusal durumları tatmin eden bilgidir. Manevi bilgiler ise, esas itibarıyla dini bilgilerdir. İstenmeyen bilgi, insanın menfaatleri dışında, gelişigüzel edindiği bilgidir.

Bilginin sınıflandırılması kayıtlı ve kayıt dışı bilgi olmak üzere de yapılabilir. Kayıt dışı bilgiler sadece hafızalarda korunurken, kayıtlı bilgiler yayın ve görüntü biçiminde istenildiğinde kullanılmak üzere kaydedilir (Demir, 1996: 184). Zaman içerisinde kayda geçmeyen bilgiler yok olurlar. Ayrıca olmayan birçok şeyi var, olan birçok şeyi de yok sayarlar.

Bir diğer bilgi türü, bilişimsel bilgidir. Bilişimsel bilgi, bilgi toplumunun sürükleyici gücü olan bilişim teknolojisinin ürünüdür (Erkan, 1997: 96–97). Bilgi toplumunun bilişimsel bilgisi, bilgi teknolojileri içinde geleceğe yönelik işlenmiş bilgidir. Bilişimsel bilgi, bilgi toplumunda hem üretim sürecinin, hem de tüketim sürecinin en önemli girdisini oluşturmaktadır.

En genel nitelikte olan bilgi sınıflandırması, sıradan bilgi ve bilimsel bilgi sınıflandırmasıdır. Sıradan bilgi, daha önce bilgi ile arasındaki farklarını ortaya

koyduğumuz enformasyon kavramının bir diğer ifadesidir. Bilimsel bilgi ise, sadece açıklaması mümkün olan olgularla ilgilenen, nesnel, kesin ve sıkı bir kontrole tabi tutulmuş olan bilgidir. Hayek'e (1945: 524–525) göre, bilimsel bilgi seçilmiş uzmanların oluşturduğu bir otoritenin denetiminde olan bilgidir.

İktisat literatüründe yoğun tartışmaların yaşandığı bir alan olan bilimsel bilginin birikim süreci, tarihi ve toplumsal bir süreçtir. Bu süreçte bilgi, var olan hipotezlerin deney ve gözlem yoluyla eksik yanlarının değiştirilmesi ve sonuçta yeni hipotezlerin ortaya konulması yoluyla gelişir (Akat, 1980: 19–20). Bilgi teorisinde, bilgi üretiminin temel girdisini oluşturan bu hipotezler kümesini tanımlamak için, paradigma ve bilimsel araştırma programı gibi kavramlar ortaya atılmıştır. Bilgi birikimi bir süreç olarak ele alındığı için olayları doğaüstü (metafizik) güçler aracılığı ile açıklama çabası da hipotez olarak ifade edilmiştir. Bu durumda bilimsel hipotezlerin metafizik hipotezlerden ayırt edilmesi önem kazanmaktadır. Bilimsel hipotezler, bilimsel olmayan metafizik hipotezlerden farklı olarak, objektif ve yanlışlanabilirdir. Buradan hareketle, metafizik hipotezler bilimsel olmayan bilgi şeklinde nitelendirilebilir (Akat, 1980: 20–21).

Mantıksal Pozitivistler¹, bir bilginin ancak ve ancak gözlem ve deneye dayandırılarak doğrulanabileceğini, bu nedenle de bilimsel bilginin asla yanlışlanamaz olduğunu savunmaktadırlar (Magee, 1990: 21). Doğrulamacılık yaklaşımını savunan Kuhn'un, hipotezler kümesini tanımlamak için kullandığı temel kavram paradigmadır². Kuhn' a (2000: 112–115) göre, halen sorunların bir kısmına çözüm üretebilen bir kuramı reddetmek için, ortaya çıkan birkaç aykırılık yeterli değildir. Yanlışlamacılık yaklaşımını savunan Popper (2003: 16) ise, bilimsel bilgiyi, tarihte şimdiye kadar yanlışlamaya yönelik yapılan tüm girişimlere karşı ayakta kalmayı başarmış kuramlar yığını şeklinde tanımlamaktadır. Popper'e göre, ne kadar çok gözlem yapılmış olursa olsun bu gözlemler bir kuramı % 100

¹ 1920'lerde Viyana'da seminerler düzenleyen ve Viyana Çevresi düşünürleri adıyla ün kazanan deneyci bir grup bilim adamı ve filozofun çalışmalarına dayanan akımdır.

² Kuhn paradigmayı net bir tarif olmamakla birlikte "Bilimsel Devrimlerin Yapısı" adlı çalışmasında, bir bilim dalında belli bir zaman dilimi içinde bir grubun ya da topluluğun düşünme biçimi ve davranışlarını belirleyen bir dünya görüşü, bir model, genel bir çerçeve olarak tanımlamaktadır. Bu anlamda paradigma, bilgi üreticileri tarafından genellikle kabul edilen bir hipotezler kümesini oluşturmaktadır.

doğrulamaya yetmez. Ancak tek bir yanlışlayıcı örnek, kuramın yetersizliğini ya da yanlışlığını göstermek için yeterlidir. Bu nedenle bilimsel bir bilgi kesinlikle doğrulanabilir olmamakla birlikte, kesinlikle yanlışlanabilir (2003: 16–21). Lakatos ise, Popper’in görüşlerini reddedip, ortak ve kamusal bilimsel bilginin önemini belirtmiştir. Bu bilgi, test edilebilen, tekrar edilebilen, sonuçlara ulaşabilen bilgidir. Bu konuda bazı anlaşmazlıklar olsa da, bilimsel bilginin gözlemlerle değerlendirilmesi konusunda bir anlaşmazlık bulunmamaktadır. Lakatos, yöntem olarak birçok yönden Kuhn ve Popper’in görüşlerinden ayrılmakla birlikte, bazı yönlerden her ikisinin bir sentezi olarak da değerlendirilebilir. Lakatos, bilgi üretiminin temel girdisi olan hipotezleri tanımlarken Kuhn’daki paradigma kavramının yerine, “Bilimsel Araştırma Programı” (BAP)³ kavramını kullanmaktadır. BAP’ı oluşturan iki temel faktör vardır. Bunlardan birincisi, sert çekirdek (hard core), ikincisi ise, koruyucu kuşak (protective belt)’tır. Sert çekirdek, BAP’ın değiştirilemez yönleriyle ilgilenirken; koruyucu kuşak ise, BAP’ın çürütülebilir yönlerinin nasıl değiştirilebileceği ve geliştirilebileceği ile ilgilenmektedir (Lakatos ve Musgrave 1992). Araştırma programlarının bilimsel sayılabilmesi, ilerleyici olmalarına bağlıdır. Lakatos’un analizi de çekirdeğin, aynı şey demek olan Kuhn’daki temel paradigmanın, reddedilmesine olanak vermektedir.

Bilginin sadece bilimsel bilgiden ibaret olduğunu düşünenlere karşı Hayek, bilimsel bilginin tüm bilgilerin toplamı olmadığını ileri sürmekte ve böylece kendi ifadesiyle toplumsal değerlere karşı çıkmış olmaktadır. Hayek’e göre, bilimsel olarak adlandırılmayan, çok önemli fakat organize olmamış zaman ve mekâna ilişkin özel şartların bilgisi de mevcuttur. Bu bağlamda, her birey diğer bireylere göre bazı avantajlara sahiptir. Örneğin, tüm bilgisi sadece geçici fırsatlardan ibaret olan bir emlak komisyoncusu ya da mal fiyatlarının bölgesel farklılıklarından kazanç sağlayan bir arbitrajcı, başkalarının bilmediği anlık şartların özel bilgisine dayalı olarak çok faydalı işlevler görürler (1945: 524–528). Hayek’in ifade ettiği özel şartların bilgisinin, Machlup’ın bireylerin hareket ve eylemlerinde aldığı kararlara fayda sağlayan bilgi olarak tanımladığı, pratik bilgi ile aynı şeyi ifade ettiği

³ Lakatos’un Bilimsel Araştırma Programını “*aynı bakış açısına sahip teorilerden oluşan tarihi bir süreç*” olarak tanımlamak mümkündür (Akat, 1980: 19–20).

söylenbilir. Çünkü Hayek'in özel şartların bilgisi kavramına yüklediği anlam, bireylerin pratik olarak bir şeyleri yapabilme yeteneğini de içermektedir.

1.5. Bilgi Ekonomisi

Bilgi ekonomisi, Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT)'ne yapılan yoğun yatırımlar ve ekonominin bu yeni teknolojiler etrafında yeniden yapılandırılmasına dayanan ve enflasyonist olmayan bir büyüme modelini de tanımlamak üzere kullanılan bir terimdir. Akın (1999b: 67–68), bilgi ekonomisini firma ve bireylerin sosyo-ekonomik durumlarının olumlu yönde etkilendiği, fırsatları değerlendirmenin ve belirli yeteneklere sahip olmanın önem kazandığı, bilginin üretilmesi, işlenmesi, daha yararlı hale getirilerek kullanılması ve dağıtılmasına dayalı bir ekonomi şeklinde tanımlamaktadır. Akın'a göre, bu süreç bilgisayar sisteminin araçları ile yazılım sistemi sayesinde işler. Kara (2004) ise, bilgi ekonomisini, bilginin başlatmış olduğu ve bu bilginin gittikçe yoğunluk kazanan telekomünikasyon ağları aracılığıyla iletildiği küresel bir ekonomi olarak tanımlanmaktadır. Bilgi ekonomisi, bilgi ve teknolojiadaki gelişmeler sonucu, bazı geleneksel malların yeni bir ihtiyacı karşılar hale gelmesine veya yeni bir ihtiyacı ortaya koyan sayısal malların geliştirilmesine neden olmaktadır.

1.5.1. Bilgi Ekonomisinin Özellikleri

Bilgi ekonomisinin özellikleri; ekonomik sistem, bilginin artan önemi, dijitalleşme, dışsallık, küreselleşme, moleküler yapı, yenilikçilik, işgücünün yapısı ve tam rekabet piyasasından farklılaşan yönleri gibi özellikler çerçevesinde değerlendirilebilir.

Sanayi toplumunun ekonomik sistemi olan piyasa ekonomisi, serbest piyasa ekonomisi, sosyal piyasa ekonomisi ve ekolojik piyasa ekonomisi olmak üzere bazı evrimler geçirmiştir. Sanayi toplumunda ekonomik yapı; pazara yönelik mal üretimi, üretim ve tüketimin fabrika ve ev olarak ayrılması, üretimde uzmanlaşma ve rekabet gibi unsurlarla belirlenmekteydi. Bilgi toplumu ise, yeni meslek grupları, yeni üretim ilişkileri ve yeni sosyal yapıları ile yoğun olarak bilginin üretildiği bir ekonomik sistem olarak ortaya çıkmıştır. Bilgi toplumunda, sanayi toplumundan farklı olarak, ekonomik yapı, maddi malların üretimi yerine bilgiye dayalı üretim, insani sermaye ve toplumsal yararı gözetme gibi unsurlar tarafından belirlenmektedir. Bilişim

teknolojisinin olanakları ile sürekli bilgi üreten bilgi toplumunun temel karakterini, yenilikler oluşturmakta ve bilgi toplumunda yeniliklerin kitlesel üretimi gerçekleşmektedir. Bu özellikleri ile bilgi toplumunun ekonomik sistemi “*yenilikçi piyasa ekonomisi*”dir (Çoban, 1996: 48). Yenilikçi piyasa ekonomisi, bireyin yetenek ve başarısını ön plana çıkardığı için özgürlükçü (serbest), toplumsal dengeleri gönüllü kuruluşlarla kurduğu için sosyal, yeniliklerle doğayı kirletmek yerine ikame ettiği için ekolojik ve bilişim teknolojisinin bilgi üretimini yeniliklere dayandırdığı için yenilikçi bir özelliğe sahiptir (Erkan, 1997: 172–175). Söz konusu özellikleri dolayısıyla, piyasa ekonomisinin zaman içerisinde geçirmiş olduğu evrelerin toplamı olan, yenilikçi piyasa ekonomisi için, piyasa ekonomisinden daha üstün bir ekonomik sistemdir diyebiliriz.

Bilgi ekonomisini tarım ve sanayi ekonomisinden ayıran en önemli farklılık, bütün ekonomik sistemlerin temelinde yer alan bilginin, bilgi ekonomisinde üretim faktörleri içerisinde birincil önceliğe sahip olmasıdır. Bilgi ekonomisinde bilgi, emek ve sermaye kullanımının önüne geçerek, yegâne üretim faktörü haline gelmiştir (Akın, 1999b: 58). Bilgi ekonomisinde firmaların en önemli kaynakları klasik üretim faktörleri değil, bilgi ve beşeri sermayedir. Örneğin, bilgi ekonomisinin en önemli işletmelerinden olan Microsoft’ta, fiziksel sermaye yok denecek kadar az iken, işletmenin en önemli kaynağı, işletmede çalışan beşeri sermayedir. Bu durum, bilgi ekonomisinde sermayenin önemsiz olduğunun değil, sermayenin bilginin bir fonksiyonu haline geldiğinin göstergesidir.

Bilgi ekonomisi iletişim ağlarıyla bütünleşen bir ekonomidir. Bilgi ekonomisinde bireylerin haberleşmesi, hükümet kararlarının gönderilmesi, işletme faaliyetleri, fon değişimleri gibi faaliyetler veri formları yardımıyla gerçekleşmektedir. Bu sayede büyük miktarlardaki bilgiler, son derece hızlı, ucuz ve güvenilir bir biçimde alıcılara ulaşmaktadır. Bu nedenle bilgi ekonomisinin *dijital* bir ekonomi olduğunu ifade edenler de vardır.

Bilgi ekonomisinin en önemli özelliklerinden birisi de pozitif dışsallığa sahip olmasıdır. Dışsallık, herhangi bir ekonomik faaliyet sonucu yaratılan faydanın, üçüncü şahısları olumlu ya da olumsuz şekilde etkilemesidir. Eğer üçüncü şahıslar herhangi bir bedel ödmeden mal ve hizmet üretiminden olumlu bir şekilde

etkileniyorlarsa pozitif dışsallık, olumsuz bir şekilde etkileniyorlarsa negatif dışsallık söz konusudur. Bilgi ekonomisinde dışsallık temel olarak, aynı ürünün kullanılan miktarı arttıkça ürünün değerinin arttığı görüşüne dayanır. Ayrıca, ürünün kullanıcı sayısı arttıkça, piyasa aracılığı ile fiyatların ve maliyetlerin düştüğü, verimliliğin de arttığı görülmektedir (Güneş, 2003: 126–129). Bilgi ekonomisi bu bağlamda *pozitif dışsallıkları* ifade etmektedir.

Bilginin temel kaynak olduğu bilgi ekonomisinde, özellikle 1960’larda BİT alanında yaşanan gelişmeler sayesinde, bilgiye daha kolay ve hızlı ulaşma imkânı gerçekleşince, bilginin yerel ve uluslararası diye ayrımı ortadan kalkmış; ülke ekonomilerinin birbirleriyle etkileşimleri artmış; dolayısıyla dünyada tüm ülke ekonomilerinin yer aldığı bir küresel ekonomik yapıya doğru olan eğilim hızlanmıştır. Bu anlamda küresel ölçekte yapılandığı için bilgi ekonomisine *küresel bir ekonomidir* denilebilir (Gültan, 2003: 52). Küreselleşme süreci, dünya ekonomisine gittikçe entegre olan ekonomilerdeki firmalar arasında yeni rekabet ve işbirliği alanlarını artırırken, yeni fikir ve teknolojilerin yayılmasını da teşvik etmektedir. Bilgi ekonomisinde kilit rol oynayan BİT ise, hem kendi sektörlerinde hem de bu teknolojiyi kullanan diğer sektörlerde önemli şekilde yatırım artışlarına yol açmaktadır. Bu durum ise, sermaye birikimine ve dolayısıyla büyüme hızına önemli bir katkı sağlamaktadır (Kelleci, 2003: 3–4).

Sanayi toplumundaki, sosyo-ekonomik hayatın her alanında yer alan, kitlesel kavramının yerini bilgi toplumunda *moleküler* kavramı almaktadır. Bilgi ekonomisinde, sanayi toplumunda sıkça rastlanan büyük işletme yapıları ayrışmakta ve dinamik birey ve kurumların oluşturduğu ekonomik faaliyet temelli gruplar şeklinde yeni bir biçim kazanmaktadır (Akin, 1999a: 7). Fakat bu durum, örgütün ortadan kalkması demek değil, sadece dönüşmesi demektir.

Bilgi çağında, başarıların arkasında yatan en önemli olgu “*yenilik ve yaratıcı düşünce*”dir (Gültan, 2003: 54). İşletmelerin günümüz rekabetinde başarılı olabilmeleri, yenilik ve yaratıcılık ile yeni ürünleri piyasaya sunmalarına bağlıdır. Bilgi ekonomisinin ilkesi “kendi ürününün modasını kendin geçir”dir. Eğer bir firma yeni ve başarılı bir ürün geliştirmiş ve piyasaya sunmuşsa, firmanın yeni amacı bu ürünün daha gelişmişini üretmek olmalıdır. Piyasaya sürekli yeni ürünler sunma

yarışı ürün ise, yaşam sürelerini hızla kısaltacaktır. Bu nedenlerle bilgi ekonomisi için yenilik ve hız temelli bir ekonomidir denilebilir.

Bilgi ekonomisinin işgücü piyasası üzerinde de önemli yansımaları bulunmaktadır. Sanayi toplumunun piyasa ekonomisinde, fiziksel emeğe yönelik talep ön planda iken, iş niteliklerinin ve karakterlerinin değişime uğradığı, bilgi toplumunda beşeri sermaye önem kazanmakta; yüksek beceri düzeyine sahip bilgi işçilerine ve yaratıcı emeğe yönelik talep ön plana çıkmaktadır (Kelleci, 2003: 20–21). Teknolojik gelişmelere bağlı olarak işgücü talebindeki değişimler ise, zaman zaman yüksek beceri sahibi işgücünün de işini kaybetmesine yol açabilmektedir. Diğer yandan, sanayi toplumunda fabrikalarda tam zamanlı çalışma geçerli iken; bilgi ekonomisinde, BİT alanında yaşanan gelişmeler sayesinde, işin fiziki mekândan bağımsızlaştığı yeni çalışma biçimleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu çerçevede, kimi zaman evde olmak üzere, yarı zamanlı ve daha esnek tele-çalışma (tele-working) ve kendi başına çalışma gibi çalışma türlerinde de artışlar gözlemlenmektedir (Kelleci, 2003: 28).

1.5.2. Tam Rekabet Piyasasından Farklı Olarak Bilgi Ekonomisinin

Özellikleri

Bilgi ekonomisinde BİT, üretim fonksiyonunu, tüketim kalıplarını ve piyasa yapısını etkilemektedir. Çalışmanın bu aşamasında bilgi ekonomisinin tam rekabet piyasasından farklılaşan yönleri, heterojenlik, alıcı ve satıcıların sayısı, piyasaya giriş çıkış, atomizite ve tam bilgi gibi özellikler yardımıyla açıklanacaktır.

Bilindiği üzere, tam rekabet piyasasında alım ve satımı gerçekleştirilen mal ve hizmetlerin homojen olduğu varsayılmaktadır. Oysa bilgi ekonomisinde, mal ve hizmetlerin homojen olduğu söylenemez. Bilgi ekonomisinde, internet üzerinden satışı yapılan bazı mal ve hizmetlerin üretimleri doğrudan doğruya talep edenlerin bireysel tercihlerine göre yapılabilmektedir (Kara, 2004: 8). Söz konusu bireye özel üretim ise, mal ve hizmetlerdeki heterojenliği arttırmaktadır.

Tam rekabet piyasasından farklı olarak bilgi ekonomisinde, alıcı ve satıcıların sayısı piyasa fiyatını belirleyebilecek kadar azdır. Bilgi ekonomisinde, artan rekabet ve küreselleşme sayesinde, firmaların üretim sürecinde gereksinim duydukları girdileri daha ucuza karşılayabilme olanaklarına kavuşmaları, piyasaya giriş çıkış

engellerini azaltmasına rağmen; mal ve hizmetlerin üretimlerinin yüksek bilgi, teknoloji birikimi ve başlangıç maliyeti gerektirmeleri firmaların piyasaya girişini sınırlandırmaktadır (Kara, 2004: 9). Tam rekabet piyasasında ise, alıcıların ve satıcıların piyasaya giriş ve çıkışlarını engelleyen yasal veya yasal olmayan hiçbir unsurun olmadığı varsayılmaktadır.

Bilgi ekonomisinde, iletişim olanaklarının artması ve özellikle internet sayesinde hem alıcılar hem de satıcılar daha kolay bilgi edinebilmektedir. Bu sayede, işlem maliyetleri içerisinde önemli bir paya sahip olan bilgi edinme maliyetleri azalmaktadır. İnternet dünyayı tek bir piyasa haline getirdiği için, en düşük fiyatı bulabilme olasılığını arttırmaktadır. Bilgi ekonomisinin bilgiye ulaşmada sağladığı tüm kolaylıklara rağmen yine de tam rekabet piyasasının varsayımının aksine bireylerin tam bilgiye sahip olabilmeleri mümkün değildir. Ayrıca internet sayesinde, miktarı gün geçtikçe artan küresel düzeydeki bilgilerin doğruluğu, dolayısıyla da güvenilirliği tartışma konusudur.

1.6. Tam Bilgi

Neoklasik iktisatın tam rekabet piyasa modeli, tam ve maliyetsiz bilgi varsayımı üzerine kurulmuştur. Başka bir deyişle Neoklasik iktisat, ekonomideki tüm karar birimlerinin ekonomik değişkenler hakkında eksiksiz ve simetrik bilgiye sahip olduğunu ve bilgiye ulaşmak için herhangi bir maliyete katlanmadıklarını varsaymaktadır. Dolayısıyla bilgi serbest bir maldır. Hayek'e (1994: 20–28) göre, bir eylemin rasyonelliği, tam bilgiye sahip olmayı gerektirmektedir; ancak bilgi parçalı bir yapıdadır ve toplumun her üyesi, herkes tarafından sahip olunan bilginin ancak küçük bir kısmına sahiptir. Bu nedenle bireyler, toplumsal süreçleri belirleyen olguların birçoğuyla ilgili, giderilmesi mümkün olmayan bir bilgisizliğe sahiptir. Popper'e (2003: 40–41) göre de, kesin ve tam bilgiye ulaşamaz ama gerçeğe yaklaşmak mümkündür.

Gerçekte ise, Neoklasiklerin varsayımlarının aksine Yeni Keynesyenler tarafından da ifade edildiği üzere, tam bilginin elde edilmesi mümkün olmadığı gibi, bilgiye ulaşmak da maliyetlidir. Tüketicinin piyasadaki en düşük fiyatı bulmak amacıyla yaptığı araştırma, zaman ve harcama gerektirmektedir. Tüketiciler en düşük fiyata ulaşmak için yapacakları araştırmayı, bulacakları fiyat ile bu fiyata ulaşmak

için katlanacakları maliyeti karşılaştırarak yürütürler. Araştırmanın maliyeti, onun beklenen marjinal getirisine eşitse optimum bir araştırma yapılacaktır. Başka bir deyişle, bireyler bilginin sağlayacağı fayda ve getireceği maliyete bakarak onu edinip edinmeme kararını verirler. Yeni Kurumcu İktisatçılar, eğer bir bilgiyi edinmenin maliyeti onun sağlayacağı faydadan daha fazla ise, bireyin söz konusu bilgiyi edinmemelerini, kendileri için uygun bir tercih olarak, rasyonel cahillik biçiminde nitelendirmektedirler (Demir, 1996: 182).

Tam bilgilenme durumunda, piyasada tek bir fiyat seviyesinde denge oluşur ve piyasa temizlenir. Tüm bireyler ve firmalar fiyat alıcıdır. Ancak açıklandığı üzere tam bilgi varsayımının aksine, gerçekte iktisadi birimler aynı bilgi veya bilgisizliğe sahip değildirler. Genellikle alıcıların satıcılardan daha az bilgiye sahip olduğu asimetrik bilgi söz konusudur. Tam bilgi varsayımı altında piyasayı dengeye getiren fiyatlar, asimetrik bilgi durumunda işlevini yerine getirememektedir. Dolayısıyla eksik ve asimetrik bilginin varlığı, piyasa mekanizmasının kendi başına Pareto etkin dağılımı sağlayamaması anlamına gelen, piyasa başarısızlığına neden olmaktadır.

1.7. Piyasa Başarısızlıkları

Piyasa ekonomisi, arz ve talep güçlerinin serbest hareketine, fiyat mekanizmasının dış müdahalelerden mümkün olduğunca bağımsız işlemesine ve iktisadi karar birimlerinin tüketim, üretim ve yatırım kararlarını kendi özgür iradeleriyle serbestçe almalarına dayalı bir sistemdir. Piyasa ekonomisinde neyin üretileceğini, hangi fiyattan piyasaya arz edileceğini ve gelir dağılımının nasıl gerçekleşeceğini fiyat mekanizması belirler. Piyasa ekonomisinin savunuculuğunu yapanlara göre, sistem tarafından yapılan kaynak dağılımı Pareto Optimumu'dur. Eğer ekonomi Pareto Optimumu'na ulaşmışsa ne üretim faktörlerinin, ne mal ve hizmetlerin yeniden dağılımı ne de üretilen mal ve hizmet çeşitlerinin değiştirilmesi bir refah artışına yol açar. Piyasa sistemi etkin bir kaynak dağılımını gerçekleştirirken, A. Smith'in "görünmez el" adını verdiği mekanizmayı işletir. Bu mekanizma işlerken bilginin iletilmesinde de bir koordinasyon sistemi mükemmel bir şekilde çalışmaktadır. Piyasanın, kendi kendine bütün sorunları çözerek, kaynak dağılımını en iyi şekilde yapacağını; bu nedenle de devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiğini öne süren piyasa ekonomisi taraftarlarının temel dayanağı,

mevcut piyasaların tam rekabet piyasası gibi çalışacağına inanmalarıdır (Savaş, 1978: 18). Oysa günümüzde, mevcut piyasaların hepsi eksik rekabet altında çalışmaktadır. Bu anlamda piyasayı her durumda başarıya ulaşan, devlet müdahalesine asla ihtiyaç duymayan bir kurum olarak görmek yanlıştır. Piyasanın iyi işlemesi için tam bilgilenme, tam rekabet, tam belirlilik, işlem maliyetinin ve dışsallığın olmaması gibi koşulların gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu koşullar gerçekleşemediğinde ise piyasa başarısızlığa uğramaktadır.

Piyasa başarısızlığını, kısaca piyasanın dışarıdan müdahale olmaksızın Pareto Optimumu'nu sağlayamaması şeklinde ifade etmek mümkün olmakla birlikte; konunun daha iyi anlaşılabilmesi için piyasa başarısızlığının tanımına ilişkin literatür incelemesinin bu anlamda aydınlatıcı olacağı düşünülmüştür. Wagner'e (2005: 93) göre, başarısızlık, piyasadaki aktörler arasında gerçekleştirilen değişim işlemi sonucunda optimum durumun elde edilemediği halleri göstermektedir. Piyasa başarısızlığı, özel menfaatin peşinden gitmenin toplumun kaynaklarının etkin kullanımına veya toplumun ürettiklerinin adil dağılımına yol açmadığı durumlarda ortaya çıkmaktadır. Demir ve Acar (2002: 334), piyasa başarısızlığının teknik tanımını yapmakta ve piyasa başarısızlığını, bilgi ve işlem maliyetlerinin varlığı, dışsallıkların içselleştirilememesi, kamusal malların piyasa kurallarına uygun olarak üretilip tüketilememesi gibi nedenlerle, toplumun isteklerinin en iyi şekilde karşılanması amacına yönelik kaynak tahsisinde, piyasanın başarılı olamaması olarak tanımlamaktadırlar. Stiglitz (1998: 5) ise, piyasa başarısızlığını "Piyasanın Pareto Optimal ya da 'birinci en iyi' kaynak dağılımını başaramaması, yani israfa yol açması" olarak tanımlamaktadır. Foldvary'e (2005a: 103) göre, piyasa başarısızlığı olgusu, insanları üç boyutlu alanda değil de soyut ortamda, kurumlar ve tarih bağlamında yaşayan atomik araçlar olarak görmektedir. Foldvary'e göre, bu gerçekçi olmayan soyutlamalar, kendi yapısından çıkabilecek bir teoriyi üretir; ancak bu teori çürüktür. Çünkü insan varlığı açısından geçerli değildir.

Piyasa başarısızlığına neden olan çok sayıda unsur olmakla birlikte söz konusu unsurlar esas itibariyle; (i)Dışsallıklar, (ii)Kamusal Mallar, (iii)Monopol Gücü, (iv)Asimetrik Bilgi olmak üzere, dört ana başlık altında toplanabilir. Bu unsurların biri veya birkaçının varlığı halinde piyasa düzenli bir şekilde işleyememekte, etkin kaynak dağılımı sağlanamamaktadır. Bu tür durumlarda, devlet

bu başarısızlığı gidermek için devreye girerek bir takım müdahalelerde bulunmaktadır. Aşağıda piyasa başarısızlığına neden olan söz konusu unsurlar kısaca açıklanacaktır.

1.7.1. Dışsallıklar

Dışsallıklar, fiyatlandırılmayan doğrudan yarar ve zararlar veya fiyatlandırılması mümkün olmayan fayda ve maliyetlerdir. Üretici ve tüketicilerin gerçekleştirmiş oldukları iktisadi faaliyetler sonucu, başka üretici ve tüketicilere sağlamış oldukları dolaylı fayda ve maliyetlere, iktisat literatüründe dışsallıklar denilmektedir. Dışsallıklar, değişim işlemine doğrudan katılmadığı halde, bunun sonucundan etkilenen insanların olduğu durumlarda söz konusudur. Dışsallık, sosyal maliyet (veya fayda) ile özel maliyet (veya fayda) arasındaki farklılıktır. Özel maliyet, üreticilerin sahip olduğu kaynakların en iyi alternatif kullanım değerinin bir ölçüsü olduğu halde; sosyal maliyet bütün toplumun sahip olduğu kaynakların en iyi alternatif kullanım değerinin ölçüsünü vermektedir. Bu anlamda sosyal maliyet, belirli üretim aktivitesinde kullanılan kaynakların topluma maliyetini vermektedir. Ayrıca sosyal maliyetlere firmalar katlanmadığı halde, toplumun diğer fertleri katlanmak zorunda kalmaktadır (Sarıkaya, 2003: 44–45). Sosyal maliyet ile özel maliyet arasındaki söz konusu farklılık her iki yönde de olabilir; yani sosyal maliyet özel maliyetten az veya çok olabilir. Dışsallıkların fiyatlandırılmaması nedeniyle ortaya çıkan bu farklılık, piyasanın başarısız olmasına, yani fiyat mekanizmasıyla söz konusu maliyet ve faydaların, birbirine eşitlenmemesine yol açmaktadır (Wagner, 2005: 93).

Dışsallıklar genellikle, negatif ve pozitif dışsallık olmak üzere iki ana başlık altında sınıflandırılabilir. Ayrıca hem üretim hem de tüketimde pozitif ve negatif dışsallıklardan söz etmek mümkündür. Pozitif dışsallık, ekonomideki karar birimlerinin, gerçekleştirmiş oldukları faaliyetler neticesinde, diğer karar birimlerine yarar sağlamalarına rağmen söz konusu yarar karşılığında kendilerine bir ödemede bulunulmaması durumudur. Pozitif dışsallık durumunda ekonomide oluşan sosyal fayda fonksiyonu, piyasada oluşan özel fayda fonksiyonundan daha yüksektir. Negatif dışsallık ise, karar birimlerinin almış oldukları kararlar sonucunda ekonomideki diğer kişilere vermiş oldukları zararların maliyetine katlanmadıkları

durumlarda söz konusudur (Koutsoyiannis, 1987: 594). Üretimde pozitif dışsallıkların en klasik örneği çiçekçi - arıcı örneğidir. Bir çiçekçinin yanında arıcılık yapan kişinin komşusundan sağladığı fayda, fiyatlandırılmamış bir doğrudan yarardır. Buna karşılık, zehirli atıklarını nehre bırakan fabrikadan aynı nehir üzerinde balık avlayan balıkçıların gördüğü zarar ise, üretimde negatif dışsallıkların tipik örneğidir (Sarıkaya, 2003: 45). Çevrenin güzelleşmesi için yapılan düzenlemeler sonucunda orada oturan kişilerin bundan mutluluk duymaları tüketimde pozitif dışsallığa, sigara içilen ortamda sigara kullanmayanların gördüğü zarar ise, tüketimde negatif dışsallığa örnek olarak verilebilir.

Ayrıca günümüz bilgi ekonomisinde, bilgi teknolojileri, telekomünikasyon ve iletişim alanlarında yaşanan gelişmelerle birlikte, ağ dışsallıkları olarak adlandırılan yeni bir dışsallık çeşidi daha ortaya çıkmıştır. Ağ dışsallıkları, yeni bir kişi, kurum veya erişim noktasının; bilgi teknolojileri, telekomünikasyon, ulaştırma, elektrik ve elektronik gibi birimlerin bir araya gelmesiyle oluşturdukları bir ağa eklenmeleriyle, ağda bulunan kişi veya kurumların fayda düzeyini arttırdıkları veya maliyetlerini azalttıkları durumlarda ortaya çıkmaktadır (Güneş, 2003: 126–129). Ağ dışsallıkları genellikle doğrudan ve dolaylı ağ dışsallıkları olarak ikiye ayrılmakla birlikte hem tanımından anlaşılacağı, hem de bilgi ekonomisinin özellikleri bölümünde açıklandığı üzere sadece pozitif dışsallıkları ifade etmektedir. Doğrudan dışsallıklar ürünü satın alanların sayısı dolayısıyla kullanım miktarı arttıkça, ürünün değerini arttıran fiziksel etkilerdir. Dolaylı dışsallıklar ise tamamlayıcı mallarda olduğu gibi, ürünün kullanıcı sayısı arttıkça, maliyetlerin düşüp verimliliğin arttığını gösteren dışsallıklardır (Güneş, 2003: 128).

Piyasa başarısızlığına yol açan bir sorun olarak dışsallıkları ortadan kaldırmanın bir yolu, devletin üretim ve tüketimde ortaya çıkan olumlu dışsallığı sübvansiyon ile ödüllendirmesi; olumsuz dışsallığı ise, vergi ile cezalandırması şeklinde gerçekleşen ve Pigou'cu vergilendirme (Pigovian Tax) olarak da anılan müdahaleci çözümdür. Dışsallıkları ortadan kaldırmanın diğer bir yolu ise, Coase tarafından ortaya atılan müdahaleci olmayan (Coasean) çözümdür. Coase'a (1960: 4–5) göre, Pigoucu vergilendirme, Pareto Opimumu'nu bozmaktadır. Oysa devlet müdahalesi olmadan ve kaynak etkinliğini bozmadan da insanların kendi aralarında anlaşmasıyla dışsallıklar ortadan kaldırılabilir. Örneğin, negatif dışsallığa neden olan

bir kişinin karşı tarafa verdiği zararı ödemesiyle dışsallık ortadan kalkabilir. Burada mülkiyet haklarının kime ait olduğunun bir önemi olmamakla birlikte, bu kişilerin anlaşmaya varabilmeleri için işlem maliyetlerinin olabildiğince düşük olması gerekmektedir. Çünkü maliyetlerin yüksek olması, tarafların anlaşmadan kaçınmalarına neden olabilmektedir. Ayrıca, verilen zarar için yapılacak ödemenin miktarı, zarar veren tarafın anlaşma esnasındaki pazarlık gücüne bağlıdır. Pigou'cu vergilendirmeden farklı olarak müdahaleci olmayan yaklaşımda, verilen zarara karşılık yapılacak olan ödeme, söz konusu ödemeyi yapacak olan tarafın faaliyetini durduracak kadar yüksek olmadığı sürece, böyle bir anlaşma kaynak dağılımını etkilemeyecek sadece taraflar arasındaki gelir ve servet dağılımını değiştirecektir. Sonuç olarak Coase'e göre devlet müdahalesi olmaksızın mülkiyet hakları kimde olursa olsun, işlem maliyetlerinin aralarındaki anlaşmayı sağlayacak kadar düşük olması ile etkin çözüme ulaşılabilecektir.

1.7.2. Kamusal Mallar

Kamusal malların piyasa tarafından üretilmemelerine ve piyasa başarısızlığına neden olan böylelikle de hükümet müdahalesine gereksinim doğuran iki önemli özellikleri vardır: Rakipsizlik ve dışlanamazlık. Rakipsizlik, birinin tüketiminin başkalarını tüketim imkânından yoksun bırakmaması demektir. Başka bir ifadeyle, bir kişinin tüketiminin başkalarının tüketebileceği miktarı azaltmaması demektir. Dışlanamazlık ise, bir malın bedelini ödemeyen kişilerin söz konusu malı kullanmalarının engellenememesi demektir (Acar, 2005: 126–128). Örneğin, ulusal savunma hizmetleri, bazı kişilerin bu kamu hizmetinden yararlanması diğerlerinin yararlanacağı miktarı azaltmaması dolayısıyla rakipsizlik ve yine bazı kişilerin bu hizmeti kullanması diğer kişilerin bu hizmeti kullanmasını engellemediği için, dışlanamazlık özelliğine sahip olması dolayısıyla kamusal bir maldır.

Eğer bir ürün ortaklaşa olarak tüketiliyorsa, üründen yararlanan herkesin bu üründen elde ettiği değer oranında ürünün maliyetine katkıda bulunacağından nasıl emin olabiliriz? Literatürde Bedavacılık Sorunu (Free Rider Problem) olarak adlandırılan bu durum, kamu mallarının sahip oldukları rakipsizlik ve dışlanamazlık özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Foldvary'e (2005b: 111) göre, bedavacılık sorunu, kamusal mallarda mal ve hizmetlerden yararlananların yararlanma

düzeylerinin tam olarak belirlenememesi nedeniyle maliyetlerinin kullanıcılara tam olarak yansıtılmamasının bir sonucu olarak, söz konusu mal ve hizmetlerden yararlananların bunların finansmanına katılmaktan kaçınma eğilimidir.

Bedavacılık sorunu, kamusal malların piyasa tarafından üretilmemesinin en önemli nedenidir. Çünkü özel işletmelerin en önemli amacı kar elde etmektir ve kar elde edebilmeleri sattıkları mal ve hizmetin bedelini tahsil edebilmelerine; bu ise, bedelini ödemeyenleri tüketimden dışlayabilmelerine bağlıdır. Ancak kamusal malların söz konusu özellikleri nedeniyle, bireylerin bu mal ve hizmetlerden yararlanmalarına engel olmak mümkün değildir. Ayrıca bireyler genellikle tercihlerini yanlış söylemekte istekli olduklarından kendileri için değersiz olduğunu belirterek bedavadan bu mal ve hizmetlerden yararlanabileceklerdir. Herkes bu şekilde davrandığı takdirde, toplum için potansiyel olarak değerli olan bir mal, belki de hiç üretilmeyecektir.

Acar'a (2005: 128) göre, devlet bedavacılık sorununu vergilendirme yoluna başvurarak çözebilir. Bu nedenle devlet, özel sektörün üretmediği kamusal malları sağlamak zorundadır. Foldvary (2005a: 103- 109) ise, bedavacılık sorunu nedeniyle kamusal mal ve hizmetlerin devlet tarafından sağlanmak zorunda olduğu iddiasının doğru olmadığını göstermeye çalışmıştır. Foldvary, piyasa başarısızlığı yaklaşımının her hanenin ayrı ve bağımsız bir birim olduğu varsayımına karşı çıkmıştır. Çünkü insanlar, söz konusu varsayımın aksine, her zaman topluluk içerisinde yaşamışlardır. Foldvary'e göre bedeli ister ödensin ister ödenmesin, insanlar kamu malları için araçlara ödeme yapmak zorundadır. Çünkü bir yerin değeri yatırımlardan etkilendiğinde, bu yatırımlar sonucu ortaya çıkan ekonomik rantı, o yerin veya alanın sahibi alacaktır. Böylelikle piyasa başarısızlığı yaklaşımı tamamen yıkılır. Çünkü kamunun mal ve hizmetlere ödeme yapmaması gerçeği, söz konusu mal ve hizmetleri sağlamanın bir karşılığı olarak özel bir aracının ödemeleri tahsil edebileceği ve de hükümetin bu tür bir anlaşmaya müdahale etmesiyle gereksiz masraflar ortaya çıkarıp, bunların bedelini karşılamak için başka yöntemler geliştireceği anlamına gelir. Örneğin, kamusal bir mal olan baraj inşasında piyasa başarısız olabilir. Ancak Foldvary'e göre, barajın inşa edilmesiyle birlikte değeri etkilenebilecek araziler olduğu varsayılırsa, girişimci veya arazi sahibi, barajın meydana getirdiği kira artışlarını alabilirse, barajı inşa edebilir. Böylece girişimci,

barajın beraberinde getireceği kira gelirindeki artıştan alacağı bir paya karşılık, barajı inşa etmeyi teklif edebilir (2005a: 107–109). Bu ise, sözleşmeye bağlı başarı ihtimalleri dolayısıyla piyasanın başarısız olmasının gerekmediğini göstermektedir.

Kamusal mallar sorunundan kaynaklanan piyasa başarısızlığının önlenmesi ancak piyasanın yapamayacağı işlerle sınırlı, küçük ama etkin bir devlet oluşturmakla mümkündür (Acar, 2005: 132). Bu ise, dışlanabilirlik ve rakiplik özelliği olan bütün mal ve hizmetlerin üretim ve dağıtımını piyasaya bırakan, sadece savunma, adalet ve güvenlik gibi piyasanın başarıyla üretmesi mümkün olmayan saf kamu hizmetleri üreten, sağlık ve eğitim gibi yarı kamusal hizmetleri de özel sektörle işbirliği içerisinde yürütmeye çalışan bir devlet oluşturmakla mümkündür.

1.7.3. Monopol Gücü

Piyasa mekanizmasının etkin bir şekilde işleyemeyip başarısızlığa uğramasının bir nedeni de, piyasada tam rekabet yerine eksik rekabetin olmasıdır. Piyasadaki eksik rekabet dolayısıyla monopol durumundaki firma, malın fiyatını etkileyebilmektedir. Bir ya da birkaç firmanın malın fiyatını etkileme ya da belirleyebilme gücünün olması ise, piyasa mekanizmasının başarısızlığına neden olmaktadır. Piyasada tek bir satıcının olduğu saf tekel piyasalarının yanı sıra, birden fazla satıcının olduğu ve tekeli rekabet olarak adlandırılan tüm eksik rekabet piyasalarının ortak özelliği, fiyatın marjinal maliyetten daha yüksek olmasıdır. Bu durum piyasa mekanizmasının etkin kaynak dağılımını sağlayamamasına neden olmaktadır. Eksik rekabetten kaynaklanan piyasa başarısızlığını ortadan kaldırmanın yolları, piyasada rekabeti oluşturmak, yani tekelleşmeyi önleyici anti-tröst yasaları çıkartmak, bu yasaların ciddi bir şekilde uygulanmasını sağlamak, piyasaya isteyen firmaların girip çıkışını yasal yollardan engellemektir. Türkiye’de de olduğu gibi, eğer tekelliliği bizzat devletin kendisi yapıyorsa bu durumda piyasa mekanizmasının etkin bir şekilde işleminin yolu, özelleştirme yoluyla devleti piyasadan çekmek, böylelikle devlet tekeline son vermektir (Acar, 2005: 132). Özel, kamu ve teknik monopol olmak üzere çeşitli şekillerde gözlenebilen monopol türlerinin hiçbiri, Pareto Optimumu’nu sağlayamasa da, aralarından bir tanesi tercih edilmek zorunda olsa, bunun kamu tekeli olmasında fayda vardır (Sarıkaya, 2003: 42).

Refah ekonomisi de kamusal mallar, dışsallıklar ve tekelleşmenin neden olduğu piyasa başarısızlığını önleyebilmek için bazı çözüm yolları önermektedir. Bu anlamda refah ekonomisi, devlete düzeltici bir görev yüklemektedir. İdeal bir düzeltici devlet, ekonomik liberalizmin en önemli destekleyicisidir. Refah ekonomisi, devletin piyasa mekanizmasının yerini almasını istemez; bunun yerine devlete piyasadaki karar birimlerinin kendi kendilerine gerçekleştirdikleri ve sonucu mükemmel olmayan işlemlerinin mükemmel olmasını sağlayacak bir rol yükler (Wagner, 2005: 100). Piyasadaki karar birimlerinin aralarında gerçekleştirdiği değişim işlemi sonucunda, optimum durumu sağlayamamalarının bir sonucu olarak, ideal düzeltici devlet, bu kazançları güvence altına alır ve piyasadaki karar birimleri arasında gerçekleşen yanlış değişimi aldığı tedbir ve önlemler ile düzeltir.

1.7.4. Asimetrik Bilgi

Simetrik bilgi, karşılıklı tarafların sözleşme yapmadan önce ve sözleşme yaptıktan sonra, bir mal ve hizmetin niteliği konusunda aynı bilgiye sahip oldukları durumu ifade etmektedir. Bu anlamda tam bilgi kavramı, simetrik bilgi kavramını bünyesinde barındırmaktadır. Ancak her tam bilgi, aynı zamanda simetrik bilgi iken, her simetrik bilgi, tam bilgi değildir. Asimetrik bilgi ise, kısaca iki taraf arasında simetrik dağılmayan, eksik bilgilenme durumudur. Daha açık bir ifadeyle, bir piyasada ekonomik faaliyette bulunan bir tarafın, diğer tarafa göre daha fazla bilgiye sahip olması asimetrik bilgilenmeyi ortaya çıkarır. Bir tarafın bildiğini diğer taraf aynı düzeyde bilmiyorsa, alıcının ve satıcının bilgiye erişim olanağı eşit değilse, bir tarafın söylediğini karşı tarafın objektif bir şekilde doğrulama veya teyit etme olanağı yoksa asimetrik bilgi söz konusudur. Tam ve simetrik bilgi ayrımına benzer bir şekilde, her asimetrik bilgi bir eksik bilgi iken, her eksik bilgi asimetrik bilgi demek değildir.

Asimetrik bilgi problemine değinen ilk çalışma, Akerlof'un (1970) kaliteyi belirsizlikle ilişkilendirdiği "*The Market for Lemons: Quality Uncertainty and The Mechanism*" adlı çalışmasıdır. Akerlof, söz konusu çalışmasında düşüncelerini geliştirmek için kullanılmış otomobil piyasasından örnekler vermiştir. Akerlof dört çeşit otomobil olduğunu varsaymaktadır. Bunlar; yeni otomobiller, eski otomobiller, iyi otomobiller ve kötü otomobiller (Amerikalıların değişiyile "Limonlar")'dir. Yeni

otomobiller iyi ya da kötü olabileceği gibi eski otomobiller de iyi ya da kötü olabilir. Bu piyasada, bireyler alacakları otomobilin iyi mi yoksa kötü mü olduğunu bilmeden yeni bir otomobil alırlar. Ancak Akerlof'a göre, bireyler aldıkları otomobillerin q kadar olasılıkla iyi bir otomobil, $(1-q)$ kadar olasılıkla da bir limon olacağını bilirler. Varsayım olarak q , üretilen iyi otomobillerin, $(1-q)$ da limonların oranıdır. Satıcılar, piyasaya arz ettikleri otomobillerin kalitesi hakkında alıcılardan çok daha fazla bilgiye sahiptirler (1970: 229- 231). Yani taraflar arasında asimetrik bilgi söz konusudur. Alıcı için iyi ve kötü otomobil arasındaki farkı anlayabilmek imkânsız olduğundan, iyi ve kötü otomobiller piyasada aynı fiyattan satılmaktadır. Bu durumda, alıcı, ortalama bir otomobilin kalitesi hakkında tahmin yapmak ve ödeyeceği fiyatı ona göre belirlemek zorundadır. Bu fiyattan satış yapmak isteyenler sadece, iyi kaliteli otomobil satıcılarını piyasa dışında bırakacak şekilde, kötü kaliteli otomobil satıcıları olacaktır. Bu, bir piyasa başarısızlığıdır ve iyi kaliteli otomobil satıcıları ile kötü kaliteli otomobil satıcıları arasındaki dışsallıktan kaynaklanmaktadır.

Varian da, asimetrik bilgiyi açıklarken kullanılmış otomobil piyasasından örnek vermektedir. Varian, Akerlof'un modelinde bazı değişiklikler yaparak, alıcılar ve satıcılar arasındaki asimetrik bilginin yaratacağı sorunların, her iki kaliteden malın da satışını durdurabilecek şekilde önemli sonuçlar doğurabileceğini göstermiştir. Varian'a göre, eğer alıcıların ortalama bir otomobil için ödemeye razı oldukları fiyat, iyi otomobil sahiplerinin istedikleri fiyattan az ise, piyasaya sadece kötü otomobiller çıkarılır. Eğer bireyler bu otomobillerin kesinlikle kötü olacağını düşünüyorsa, o zaman söz konusu otomobili satın almayacaktır. Ayrıca ele alınan piyasa modelinde, alıcıların iyi otomobil için ödemeye razı oldukları fiyat seviyesi, iyi otomobil satıcılarının satmaya razı oldukları fiyattan yüksek olmasına rağmen; piyasadaki taraflar arasında bulunan asimetrik bilgi nedeniyle iyi otomobillere yönelik herhangi bir değiş tokuş gerçekleşmemiştir. Bu durum, iki kaliteden malın da üretimini durduran bir piyasa başarısızlığıdır (1990: 603–623).

Asimetrik bilgi Gresham Kanunu'ndaki⁴ kötü paranın iyi parayı kovmasına benzer bir şekilde, kötü otomobillerin de iyi otomobilleri piyasadan kovmasına neden olur. Fakat Gresham Kanunu ile olan benzerlik tam değildir. Kötü otomobiller, iyi otomobilleri piyasadan kovar; çünkü iyi otomobillerle aynı fiyata satılırlar. Alıcı için iyi ve kötü otomobil arasındaki farkı bilmek imkânsızdır. Bu farkı sadece satıcılar bilir. Benzer olarak, kötü para iyi parayı kovar; çünkü değişim oranları eşittir (Akerlof, 1970: 231–232). Fakat Gresham Kanunu'nda varsayım olarak, hem alıcı hem de satıcı iyi ve kötü para arasındaki farkı bilebilir. Dolayısıyla aralarındaki benzerlik tam değildir.

Böylece, Neoklasik iktisat teorisinin temel varsayımlarından birisi olan tam bilgi varsayımı, yukarıda açıklanmaya çalışılan bir mal veya hizmetin niteliği konusunda taraflardan birinin diğerinden daha fazla bilgiye sahip olduğu, asimetrik bilgi nedeniyle geçerliliğini yitirmektedir. Asimetrik bilgi problemi, tam rekabet şartlarını ortadan kaldırıp özel ve sosyal maliyetler (veya fayda) arasında farklılık meydana getirerek piyasa başarısızlığına neden olmaktadır (Ünsal, 2001: 542). Literatürde ters seçim (adverse selection) ve ahlaki çöküntü (moral hazard) olmak üzere iki temel asimetrik bilgi probleminden bahsedilmektedir. Söz konusu problemler ve etkileri, kredi piyasasında asimetrik bilgi sorunu başlığı altındaki ikinci bölümde, ayrıntılı olarak incelenecektir.

⁴ Gresham Kanunu'na göre, nispi nominal değerleri aynı, külçe değerleri farklı iki madeni paradan külçe değeri yüksek olan dolaşımdan çekilir. Böylece külçe değeri küçük olan para (kötü para), külçe değeri yüksek olan parayı (iyi parayı) kovmuş olur. Kanuna ilişkin tipik örnek altın ve gümüş sikkelerin birlikte dolaşımda bulunması durumudur. Buna göre gümüş (kötü) para altın (iyi) parayı dolaşımdan çıkarmıştır (Hançerlioğlu, 1995: 145).

İKİNCİ BÖLÜM

KREDİ PİYASASINDA ASİMETRİK BİLGİ SORUNU

Kredi piyasası, emek piyasası haricindeki diğer piyasalardan iki önemli özelliği dolayısıyla ayrılır. Birinci özelliği, diğer piyasalardan farklı olarak kredi piyasasında değişime konu olan mal ve hizmetlerin heterojen nitelikte olmasıdır. İkinci özelliği ise, diğer piyasalarda malın teslimi ile ödeme eş zamanlı olarak gerçekleşmesine rağmen, kredi piyasasında alınan kredilerin gelecekte geri ödeme sözü ile mübadele edilmesidir (Aktaş, 1998: 1–2). Ancak verilen bu sözler çoğu zaman yerine getirilmediği gibi, sözün yerine getirilip getirilmeyeceğini belirlemenin herhangi bir objektif yolu da mevcut değildir.

Kredi piyasasının tam bilgi altında çalışması halinde, krediler etkin bir şekilde kullanıcılara aktarılacak ve kredi piyasasında denge, faiz oranı tarafından sağlanacaktır. Ancak bu ideal durum, piyasada mevcut olan belirsizlik ve asimetrik bilgi nedeniyle çoğu zaman geçerli olamamaktadır. Kredi piyasasından kredi alan taraflar, kredinin kullanılacağı yatırım projeleri ile ilgili olarak kredinin riski ve potansiyel geri dönüşü hakkında, kredi veren taraflara göre daha fazla bilgi sahibidirler. Bilginin bu şekilde simetrik dağılması, kredi piyasasında, ters seçim ve ahlaki çöküntü problemlerini ortaya çıkarır.

2.1. Kredi Piyasasında Ters Seçim (Adverse Selection) Problemi

Ters seçim, taraflar arasında sözleşme yapılmadan önce ortaya çıkan bir asimetrik bilgi problemi olup, saklı bilgidir. Saklı bilgi, piyasadaki taraflardan birisinin kendisi hakkında bildiği, diğer tarafın bilmek istediği fakat öğrenemediği şeydir. Düşük kaliteli ürünlerin, yüksek kaliteli ürünleri piyasadan dışlaması, ters seçim problemini ortaya çıkarır. Bu problem, piyasayı yok edebilecek kadar ciddi sonuçlar doğurabilir. Bazı insanlar şartlar gereği kaliteli otomobillerini satmak zorunda kalmaktadırlar. Ancak piyasada mevcut olan asimetrik bilgi problemi nedeniyle, kullanılmış ama kaliteli olan otomobiller için bile uygun bir satış fiyatı gerçekleşmemekte; piyasada etkinlikten uzak bir durum ortaya

çıkmaktadır (Akerlof 1970: 230–231). Asimetrik bilgi nedeniyle, kullanılmış otomobil piyasasında yüksek kaliteli otomobil satın almak isteyen müşterilerin olmasına rağmen, yüksek kaliteli otomobillerin piyasadan dışlanması sonucu, piyasada taraflara karşılıklı avantaj sağlayıcı ticari işlem gerçekleştirilemez. Sonuçta, tipik bir müşteri, istediği arabayı değil; tam tersi bir arabayı seçme durumuyla karşı karşıya gelir. İyi otomobilleri piyasanın dışına iten bu durum, ters seçim problemi olarak bilinmektedir.

Kredi piyasasında seçim sorunu, taraflar arasında kredi sözleşmesi yapılmadan önce, kredi verenlerin kredi verdikleri kişilerin tüm özelliklerini bilememesi nedeni ile ortaya çıkmaktadır. Ters seçim problemi, kredi talebinde bulunanlar için yüksek bir kredi riski söz konusu iken, banka veya diğer finansal kurumların bu kişilere krediyi vermesi ile ortaya çıkar. Akerlof'un (1970) kullanılmış otomobil piyasası örneğinde kötü otomobillerin iyi otomobilleri piyasadan kovmasında olduğu gibi, kredi piyasasında da riskli ve geri ödeme gücü az olan birey/yatırımcılar, riski az olan ve geri ödeme gücü fazla olan bireyleri/yatırımcıları piyasadan kovmaktadır. Bu nedenlerle ters seçim sorunu, asimetrik bilginin olduğu piyasalarda Walrasyan dengenin gerçekleşmesine engel olmaktadır (Bester, 1985: 854).

Kredi piyasasında ters seçim sorunu örneği olarak, alacağı krediyi geri ödeme olasılığının düşük olduğunu bilen bir banka müşterisinin, bu nedenle alacağı krediye karşılık bankaya çok yüksek bir faiz oranı ödemeyi önermesi ve dolayısıyla, krediyi ilk sırada alabilmesi gösterilebilir. Bu durumda, asimetrik bilgi sorunu nedeniyle kredinin bu müşteriye verilmesi, ters seçim sorununu oluşturmaktadır. Ters seçim ile ilgili diğer bir örnek, bankaların bireysel kredilerde ve kredi kartlarında fiyatlama yaparken, risk primini de dikkate alarak fiyatlama yapmalarıdır. Çünkü bankaların sorunlu (geri dönmeyen) kredilerinin bir bölümünü de söz konusu bireysel krediler oluşturmaktadır. Bu durum ise Akerlof'un limon piyasası örneğinde olduğu gibi, aslında risk primi daha düşük olması gereken kişileri piyasanın dışına itmekte ve bu kişilerin kredi talebini azaltabilmektedir. Ters seçim problemine, bankacılık sektörü cephesinden verilen örneklere alternatif olarak, banka müşterisi cephesinden de yaklaşılabilir. Başka bir deyişle, soruna bankalar açısından değil de, bireyler açısından da bakılabilir. Örneğin, bankaların gelecekle ilgili beklentileri bazı

durumlarda müşterilerinininkinden daha rasyoneldir. Bireysel müşterilerin büyük bir çoğunluğu bankaların izledikleri kredi ve faiz politikalarına ilişkin tam bilgiye değil; kulaktan dolma ve yetersiz bilgiye sahiptirler. Bu durum ise, potansiyel banka müşterilerinin banka tercihlerini rasyonel olarak değil, rastlantısal olarak yapmalarına ve dolayısıyla ters seçim problemine neden olmaktadır.

Mishkin'e (1998: 201) göre, ters seçimde, potansiyel kredi müşterileri büyük bir olasılıkla kredi riskleri en yüksek olan kişilerdir. Bu kişilerin kredi almak için aşırı istekli olması, kredi kuruluşlarını, bu kişilere kredi vermeye zorladığı için, potansiyel kredi müşterileri arasından bu kişilerin seçilme olasılığı oldukça yüksektir. Ancak kredi kuruluşları, bu kişilerin aynı zamanda aldıkları kredileri geri ödememe olasılığının yüksek olduğunu bildiklerinden, piyasada kredi riskleri düşük kimseler bulunmasına rağmen kredi vermemektedir.

2.2. Kredi Piyasasında Ahlaki Çöküntü (Moral Hazard) Problemi

En az iki tarafın bulunduğu bir işlemde taraflardan birinin, karşı tarafın ahlaki ilkelere uygun davranışlarını, kendi bireysel kazançları uğruna kötüye kullanması olarak da tanımlanabilecek olan ahlaki çöküntü, sözleşme yapıldıktan sonra ortaya çıkan ve saklı faaliyetten kaynaklanan bir asimetric bilgi problemidir. Saklı faaliyet, ekonomik ilişkide bir tarafın faaliyetinin, diğeri tarafından gözlenememesidir. Ahlaki çöküntü, piyasadaki tarafların birbirlerini tam olarak gözlemleyemedikleri durumlarda ortaya çıktığı için ahlaki çöküntü, bazen saklı faaliyet olarak da tanımlanabilir. Mishkin'e (1991: 3–5) göre, asimetric bilgi, ahlaki çöküntü probleminin tek kaynağı değildir. Ödünç verenler, ödünç alanların faaliyetleriyle ilgili tam bilgiye sahip olsalar bile, yüksek uygulama maliyetleri (enforcement cost), ödünç veren için ahlaki çöküntüyü önlemeyi çok maliyetli kılabilir.

Ters seçim ve ahlaki çöküntü kavramlarının çıkış noktası sigortacılık sektörü olduğu için, bu kavramlar genellikle söz konusu sektörden verilen örneklerle açıklanmaktadır. Örneğin, hırsızlık sigortası yaptıran bir kişi, sigorta yaptırdıktan sonra hırsızlığı önleyebilecek tedbirleri alma konusunda daha dikkatsiz davranabilmektedir. Aynı şekilde, otomobilini sigorta ettiren bir kişinin, otomobilini daha dikkatsiz kullanması başka bir deyişle, kişinin otomobilini sigorta ettirmeden önceki davranış şekli ile sigorta ettirdikten sonraki farklı davranış şekli, ahlaki

çöküntü sorununa örnek oluşturur (Parasız, 2000: 323). Sendikaların güçlü olduğu Norveç ve İsveç gibi ülkelerde, işsizlik sigortası ödeneğinin çalışan niteliksiz işgücünün ücretine yakın olmasından dolayı, bu ülke vatandaşlarının iş aramak yerine işsizlik sigortasından yararlanmayı tercih etmesi de ahlaki çöküntü sorununa başka bir örnektir.

Asimetrik bilginin kullanılmış otomobil piyasasında yarattığı ters seçim ve ahlaki çöküntü problemlerinin aynısı, sermaye piyasasında da yaşanmakta ve piyasanın ideal işleyişini etkilemektedir. Böylece sermaye piyasaları, ödünç verilebilir fonları, en verimli yatırım fırsatları olan etkin kullanıcılara aktarma fonksiyonunu yerine getirememektedir. Potansiyel bir menkul kıymet yatırımcısı, beklenen kazançları yüksek ve riskleri düşük olan “iyi” firmaların hisse senetleri ile beklenen kazançları düşük ve riskleri yüksek olan “kötü” firmaların hisse senetlerini birbirinden ayıramayabilir. Böyle bir durumda, menkul kıymet yatırımcısı, iyi firmaların hisse senetlerinin yüksek fiyatı ile kötü firmaların hisse senetlerinin düşük fiyatı arasındaki bir fiyattan hisse senedi almak ister. Diğer bir ifadeyle, menkul kıymet ihraç eden firmaların ortalama kalitelerini yansıtan bir fiyat ödemek ister. Ancak, iyi firmaların sahipleri ya da yöneticileri, menkul kıymetlerini bu fiyattan satmayı kabul etmezler. Bunun nedeni, onların firmalarıyla ilgili olarak potansiyel yatırımcıdan daha fazla bilgi sahibi (saklı bilgi) olmaları ve firmalarının gerçekten iyi bir pozisyonda olduğunu bilmeleridir. Alıcının teklif ettiği fiyat, firma menkul kıymetlerinin gerçek (olması gereken) değerinin altındadır. Dolayısıyla, bu fiyattan satış mümkün değildir. Bu durumda, piyasada menkul kıymetlerini satmak isteyenler, sadece kötü firmalar olacaktır. Çünkü alıcının teklif ettiği fiyat, onların menkul kıymetlerinin gerçek değerinin üzerindedir. Kötü firmaların sahiplerinin ya da yöneticilerinin, menkul kıymetlerini satmak için aşırı ısrarcı bir tutum izlemeleri, potansiyel yatırımcılara bu menkul kıymetlerin gerçek değerleri hakkında işaretler verecek ve onlar da bu piyasada yatırım yapmaktan vazgeçecektir (Mishkin, 1998: 202). Sonuçta, menkul kıymet piyasasının işleyişi aksayacak ve çok az sayıda firma sermaye sağlamak için menkul kıymet ihraç edecektir.

Menkul kıymet piyasasından tahvil satın almak isteyen bir yatırımcı da aynı problemle karşılaşabilir. İyi ve kötü firmaların tahvillerini birbirinden ayırt

edemeyen bir yatırımcı, eğer faiz oranı tahvil ihraç etmeye çalışan bu firmaların ortalama geri ödenmeme riskini karşılamaya yetecek kadar yüksek ise, tahvil satın almak isteyecektir. Fakat iyi firmaların sahipleri, bu faiz oranının kendilerinin ödemesi gereken orandan çok daha yüksek olduğunu fark ederek, tahvil arz etmek istemeyeceklerdir. Bu durumda, piyasada sadece borçlanmak isteyen kötü firmaların tahvilleri kalacaktır. Ancak, menkul kıymet yatırımcıları kısa sürede bunu anlayacaklar ve tahvillere yatırım yapmaktan vazgeçeceklerdir (Mishkin, 1998: 203). Bu durumda sonuç, bu piyasada çok az sayıda tahvilin satılabilmesi ve firmalar için tahvil ihracı yoluyla fon sağlama imkânının azalması olacaktır.

Kredi piyasasında ahlaki çöküntü problemi, kredi verildikten sonra ödünç verenin ödünç alanın faaliyetlerini gözlemleyememesi dolayısıyla ödünç alanın istenmeyen faaliyetlere girmesi durumudur. Ahlaki çöküntü problemi, fon arz edenlerle fon talep edenlerin sözleşme yapılmadan önce simetrik olan bilgilerinin, sözleşme yapıldıktan sonra kredi alanların, aldıkları bu kredileri sözleşme şartlarına uygun bir şekilde kullanmadığı ve bunun da fon arz edenler tarafından gözlenemediği durumlarda oluşmaktadır.

Krediyi alan kişi, bunu getirisi ve riski düşük olan bir projeye yatırabileceği gibi, getirisi ve riski yüksek olan bir projeye de yatırabilir. Alınan kredinin riskli projede kullanılması halinde, iki ihtimal söz konusudur. Buna göre, krediyi alan kişi projede kullandığı parayı ya fazlasıyla geri alacak ya da tümüyle kaybedecektir. Birinci ihtimalde, yani riskli projenin başarılı olması halinde, yatırımcı bu iş için harcadığı paranın çok üzerinde bir kazanç sağlamış olacaktır. Ancak, bu tek taraflı bir kazançtır. Çünkü krediyi alan kişinin projesinin başarısız olması durumunda ödünç verene geri ödeyeceği miktar bellidir. Bu borç, alınan kredi miktarı ve bunun faizi ile sınırlıdır. Yatırımcıyı, getirisi ve riski daha yüksek olan projeyi seçmeye teşvik eden şey, ödünç veren kuruma karşı olan yükümlülüğünün sınırlı olmasıdır. Projenin başarısız olması halinde, alınan kredinin geri ödenmeme riski de vardır. Sonuçta, ödünç verenler ahlaki çöküntü faktörüne karşı, piyasa riski ve getirisi düşük projeler olmasına rağmen kredi vermek istememektedir.

Ahlaki çöküntü sorununa kredi kartı faizlerinin, enflasyon oranı, merkez bankası gecelik borçlanma faizleri veya hazine borçlanma faizleri gibi diğer finansal

göstergelerle uyumlu olamayan biçimde yüksek olduğu, bu yüzden de iki yakasını bir araya getirebilenlerin kredi kullanmadığı, kullananların da borcunu öde(ye)mediği için bankaların geri dönmeyen kredi miktarlarının arttığı Türk Bireysel Bankacılık Sektörü (TBBS), en iyi örnektir. Bilindiği üzere, kredi kartı kullanan kişinin alışveriş anında gelirinden bir eksilme olmamaktadır. Bu nedenle bireyler kredi kartı ile yapmış oldukları alışverişlerinde kendilerini daha özgür hissedebilmektedir (Acar, 2005: 130). Böylece kredi kartı sahibi, ne kadar iyi niyetli olursa olsun, bir anda ödeme sorunları ile karşı karşıya kalabilmekte; hem kendisini hem de bankayı zor durumda bırakabilmektedir. Aynı şekilde, kredi kartlarına çok yüksek faiz işleten bankaların, borcuna sadık müşterileri kaçırmaları ve çoğunlukla borcunu ödeyemeyecek durumdaki müşterilerle uğraşmak zorunda kalmaları da ahlaki çöküntü örneği olarak verilebilir.

Kredi piyasasında ahlaki çöküntü ve ters seçim gibi asimetrik bilgi sorunları, finansal piyasaların verimli yatırımların finansmanı için gereken aracılık işlevlerini yerine getirememesine neden olmakta; bu da finansal krizlere ve ekonomik dalgalanmalara yol açmaktadır. Bu nedenle Stiglitz ve Weiss'in (1981) de ifade ettiği gibi, asimetrik bilgiden kaynaklanan ters seçim ve ahlaki çöküntünün olduğu durumda piyasadaki denge, bir çeşit tayınlamayı içermektedir.

2.3. Kredi Tayınlaması

Literatürde, kredi tayınlaması kavramı ilk olarak “elde edilebilirlik doktrini” çerçevesinde ele alınmıştır. Elde edilebilirlik doktrini, II. Dünya Savaşı sonrasında toplam kredi talebinin faiz esnekliğinin olmayışına açıklama getirmek üzere geliştirilmiştir. Doktrin, faiz oranını ne borçlanmanın maliyeti ne de tasarrufun teşvik unsuru olarak ele alır; faizi kredinin elde edilebilirliğindeki değişiklikleri yansıtan bir değer olarak görür. Dolayısıyla bankaların kredi politikalarında faiz oranından ziyade vermek istedikleri kredi miktarı ön plana çıkmaktadır. Bireyler veya firmalar ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kredi talebinde bulduklarında, faiz oranından ziyade kredinin elde edilebilirliği sorununu yaşarlar (Scott, 1957: 47–48). Krediyi alabilmek için daha yüksek faiz oranı önermelerine rağmen, genellikle kredinin elde edilebilirlik şartlarını yerine getiremezler. Bu yaklaşım, kredi piyasasındaki dengenin sadece faiz oranı ile açıklanamayacağı yargısına ulaşması açısından önem teşkil eder.

Doktrin, mal piyasalarında oluşan fiyattan farklı olduğunu belirtmesine rağmen, kredi faizinin doğasını tam olarak açıklayamaması dolayısıyla altyapısının yetersiz olması ve kısıtlayıcı varsayımlarının bulunması nedeniyle çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır (Aktaş, 1998: 21). Kredi tayinlaması yaklaşımının açıklanmasında tayinlama ve faiz oranı ilişkisi konusunda gelecekteki çalışmalara temel oluşturması açısından doktrin yine de önemlidir.

Jaffee'e (1971: 16) göre, elde edilebilirlik doktrini, bankaların kendisinden talep edilen kredilere kısıtlama getirebileceğini ifade etmekle birlikte; bu kısıtlamaların niçin faiz oranlarını arttırarak gerçekleştirilmediğini açıklayamamaktadır. Ayrıca doktrin, olaya sadece kredi arzı boyutuyla yaklaştığı için kredi faiz oranının belirlenmesini ve fiyat dışı mekanizmalar yoluyla yapılan tayinlamayı açıklayamamaktadır. Doktrin bu anlamda, Jaffee, Stiglitz ve Weiss tarafından gerçekleştirilen çalışma ile genişletilmiştir.

Hodgman (1960: 270–275), kredi tayinlamasını, kredi arz eden finansal kurumların kar maksimizasyonu amacını gerçekleştirmek için rasyonel olarak aldıkları karar olarak ifade eder. Hodgman, kredi talebi fazlasıyla karşılanan bankaların kredi faiz oranlarını yükseltmemelerinin nedeni olarak *geri ödenme* riskini gösteren ilk kişidir. Hodgman'ın kredi tayinlamasını açıklamak için kullanmış olduğu ikinci yaklaşım, müşteri ilişkileri yaklaşımıdır. Hodgman'a göre, bankalar kendileri ile ilişkileri oturmuş olan müşterilerinin kredi taleplerine daha öncelik verirler. Ancak Hodgman'ın geliştirmiş olduğu her iki yaklaşım da, bankaların kredi faiz oranlarını niçin piyasayı temizleyen düzeyin altında tutabileceklerini açıklamada yetersiz kalmıştır.

Hem elde edilebilirlik doktrininin hem de Hodgman'ın kredi tayinlaması tanımlamaları, özellikle tam rekabet durumundan sapmalarda kredi talep eden ile arz eden arasındaki ilişkileri değerlendirememiştir. Oysa gerçekte, kredi veren kurumlar, kredi talebinde bulunanların mali yapısı hakkında bilgi toplamak durumundadır. Bu ise, kredi talep edenlerin kendi hakkında bile tam bilgiye sahip olmadıkları düşünüldüğünde, gerçekten zordur. Kredi tayinlaması konusuna bilgi çerçevesinde değinen ilk araştırmacılar olarak, Jaffee ve Russell ile Stiglitz ve Weiss sayılabilir.

Jaffe ve Russell (1976)⁵ çalışmalarında, Stiglitz ve Weiss'inkinden farklı olarak ikinci bir tür kredi tayinlemasından bahsetmişlerdir. Söz konusu kredi tayinlaması, ödünç veren finansal kuruluşların kendisinden kredi talebinde bulunanlara, istediklerinden daha az bir miktarda kredi vermesiyle gerçekleşir. Böylelikle Stiglitz ve Weiss'inkinden farklı olarak finansal kuruluşlar, yükselen faizler karşısında kredi vermeye devam etmelerine rağmen, verdikleri kredinin miktarına sınırlama getirmektedirler. Gelmiş olduğumuz bu aşamada analize Stiglitz ve Weiss (1981)'in modeli ile devam edebiliriz.

2.3.1. Stiglitz ve Weiss (S-W) Modeli

Stiglitz ve Weiss (1981), kredi tayinlemasına ilişkin literatürün, tayinlama kavramına gerçek bir teorik altyapı oluşturamadıklarını ifade ederek, konuya açıklama getirmeye çalışmışlardır. Stiglitz ve Weiss (1981) kredi tayinlaması dengesini inceledikleri makalelerinde, bankaların ve bankalardan kredi talebinde bulunan kişilerin seçecekleri faiz oranı ve projelerle, karlarını maksimize etmeye çalıştığını ve bankaların da karını maksimize eden söz konusu faiz oranı üzerinden diğer bankalarla rekabet ettiklerini varsaymaktadır. Ancak bankalar arasındaki rekabet, fiyat aracılığıyla arz ve talebi eşitleyen piyasa rekabetinden farklıdır; bankanın optimum faiz oranı rekabetçi dengeden uzaklaşmaktadır.

Kredi piyasasında asimetrik bilgi problemini banka davranışı açısından inceleyen Stiglitz ve Weiss, modellerinde her biri riskli bir yatırım projesine sahip çok sayıda girişimcinin olduğunu varsaymaktadırlar. Başlangıç sermayeleri aynı olan bu girişimcilerin projelerini gerçekleştirmek için kredi almaları gerekmektedir. Ortalama getirileri aynı olan bu projelerin riskleri farklıdır; fakat bankalar bu riskleri bilememektedir. Bu durumda bireylerin ödemeye istekli olacakları faiz oranı, ayırt etme aracı olarak kullanılabilir (Stiglitz ve Weiss, 1981: 393–397).

2.3.2. Ayırt Etme Aracı Olarak Faiz Oranları

Stiglitz ve Weiss (1981) modellerinde, seçim sorununu borç verenler açısından incelemişlerdir. Modellerinde düşük ve yüksek riskli bireyler/firmalar arasında bir ayırım yapmak için, faiz oranlarını ayırt etme aracı olarak

⁵ Jaffee ve Russell'in modeline ilişkin ayrıntılı bilgi için bakınız Jaffee ve Russell (1976: 651–666).

kullanmışlardır. Bankalar borç verdikleri kişilerin hareketlerini kesin olarak gözlemleyememektedirler. Bu nedenle yatırım hakkında bilgiye sahip olan sadece, borç alan kişidir. Faiz oranları ile yatırımın başarı olasılığı arasında, ters bir ilişki vardır. Bireylerin yüksek riskli kişiler olması, bankanın getirisini azaltmaktadır. Fiyat mekanizması yolu ile etkin bir çözüme ulaşılması mümkün değildir. Bu nedenle, faiz oranları, Stiglitz ve Weiss'nin analizinde ayırt etme aracı olarak kullanılmaktadır.

Stiglitz ve Weiss, analizlerinde bankaların, farklı ortalama getiriye sahip projeleri θ , ayırt edebildiklerini varsaymıştır. Her bir projenin getirisi θ , için getirinin olasılık dağılımı R , farklıdır. Stiglitz ve Weiss, fon talep edenlerin θ 'nın niteliği bildiklerini, bununla birlikte fon arz edenlerin θ 'nın niteliği hakkında tam bilgiye sahip olmadıklarını varsaymışlardır. Ayrıca θ 'nın, $F(\theta)$ gibi bir dağılıma sahip olduğunu ve fon arz edenlerin yalnızca bu F dağılımını bildiklerini ifade etmişlerdir. Analizde ayrıca getirinin olasılık dağılımının borçlu tarafından değiştirilemediği varsayılmıştır.

Analizlerinde, basitleştirmek için getirinin dağılımını $F(R, \theta)$, olarak fonksiyonun olasılığını ise, $f(R, \theta)$ olarak ifade etmişlerdir. Ayrıca daha yüksek getirili projelerin daha yüksek riskli olduğunu belirtmişlerdir. $\theta_1 > \theta_2$ için;

$$\int_0^{\infty} Rf(R, \theta_1)dR = \int_0^{\infty} Rf(R, \theta_2)dR \text{ ve}$$

$y \geq 0$, için

$$\int_0^y F(R, \theta_1)dR \geq \int_0^y F(R, \theta_2)dR \text{ 'dir.}$$

B , bankadan alınan kredi miktarını \hat{r} , veri kredi faiz oranını C , teminat miktarını ve R ise, projenin başarılı olması durumunda elde edilecek getiriyi ifade ederken,

$$C + R \leq B(1 + \hat{r}) \text{ ise}$$

bireyler/firmalar almış oldukları krediyi geri ödemeyeceklerdir. Daha açık bir ifadeyle, projenin başarılı olması durumunda elde edilecek getiri miktarı ile başarılı olamaması durumu için bankaya gösterdikleri teminat miktarının toplamı, almış

oldukları kredi için geri ödeyecekleri toplam tutarı gösteren $B(1+r)$ 'dan küçükse bireyler/firmalar almış oldukları krediyi geri ödemezler. Böylece birey/firmalar açısından net getiri $\pi(R, \hat{r})$, aşağıdaki gibi yazılabilir:

$$\pi(R, \hat{r}) = \max(R - (1 + \hat{r})B; -C)$$

Bankaların elde edecekleri net getiri ise aşağıdaki gibidir:

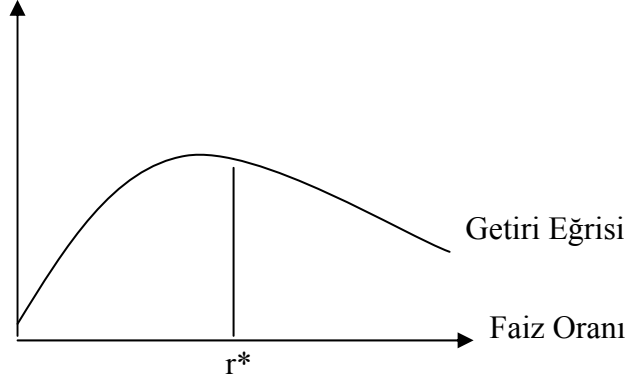
$$p(R, \hat{r}) = \min(R + C; B(1 + \hat{r}))$$

Kısaca bankalar, kredi talep edenler borcunu öderse $B(1+r)$ başka bir deyişle anapara ve faiz oranını, ödemezlerse de kredi talep edenler tarafından gösterilen teminatı alacaklardır (1981: 395–396). Stiglitz ve Weiss' e göre getiriler, R 'nin konveks bir fonksiyonudur. Bu nedenle beklenen karlar, riskle birlikte yükselmektedir. Ayrıca faiz oranlarındaki artış, riskli yatırımların gerçekleştirilmesini göreceli olarak cazip kılacaktır.

İki proje olması durumunda veri faiz oranı \hat{r} de, risk karşısında yansız olan firma, iki proje arasında kayıtsız kalacak ve faiz oranında yükselme olduğu zaman, iflas etme olasılığı daha yüksek projeyi seçerek tepki gösterecektir. Diğer taraftan, eğer firma aynı ortalama getirili proje karşısında kayıtsız ise, banka daha güvenli projeye borç vermeyi tercih edecektir. Bu nedenle ortalama faiz oranı üzerindeki faiz oranı, genellikle riski yüksek olan borçluların bunlara başvurması nedeniyle bankaların gelecekteki getirilerini azaltacaktır (Stiglitz ve Weiss, 1981: 401). Böylece faiz oranlarındaki bir artış, riski az ve çok olan yatırımcıları birbirinden ayırarak, faiz oranlarının bir ayırt etme aracı olarak kullanılmasına olanak sağlamaktadır.

Faiz oranları arttığında, ödünç alanların ortalama risklilikleri artar. Faiz oranı değiştikçe aynı zamanda ödünç alanların davranışları da değişir. Yani yüksek faiz oranlarında girişimciler, başarı olasılığı daha düşük projelere yönelirken; düşük faiz oranlarında ise, bu durumun tam tersi gerçekleşir. Bu nedenlerle, bankaların beklenen getiri oranları faiz artışından daha yavaş artar ve belli bir noktadan sonra azalır. Bu durum, Şekil 1 ile gösterilmiştir.

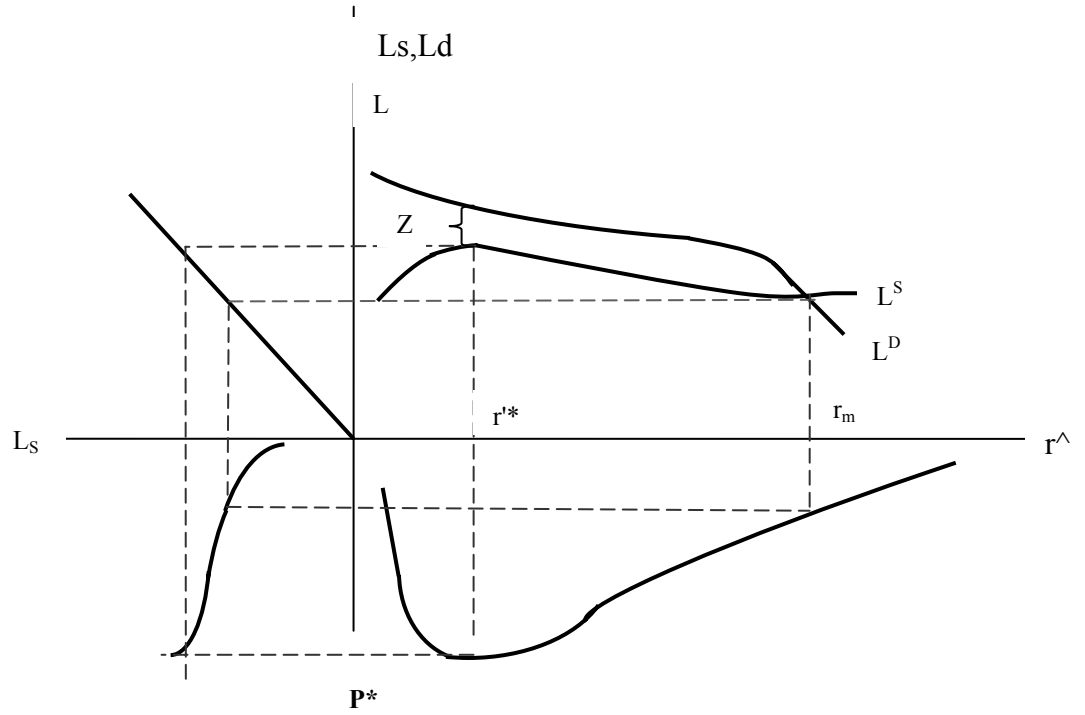
Bankaların Beklenen Getirisi

Şekil 1. Beklenen Getiri Oranı ile Faiz Oranı İlişkisi

Bankaların beklenen getiri oranının maksimum olduğu noktadaki faiz oranı olan r^* 'da, fon talebi fon arzını aşmaktadır. Geleneksel analize göre, aşırı fon talebi olduğunda, kredi talebinde bulunanlar, faizler artıp arz talebe eşitleninceye kadar bankalara daha yüksek faiz oranı ödemeyi önerirler. r^* 'da, kredi arz ve talebi birbirine eşit olmamasına rağmen, bu nokta denge faiz oranıdır. r^* 'dan daha yüksek faiz oranında, bankaların beklenen getirisi azalacağından, bu faiz oranının daha yükseğine razı olanlara, kredi verilmeyecektir. Böylelikle kredi tayınlanmış olmaktadır (Stiglitz, 1981: 393–395). Stiglitz kredi tayınlamasını Şekil 2 yardımıyla açıklamıştır.

Stiglitz'e göre, fon talebi, bankalar tarafından istenilen faiz oranına (r), fon arzı ise, kredinin getirisine (p) bağlıdır. Bu nedenle burada geleneksel fon arz ve talebi dengesini kullanamayız. Ödünç verilebilir fon talebi (L_d), ödünç alanlar tarafından katlanılacak olan faiz oranının, azalan bir fonksiyonudur. Bu ilişki, sağ üst diyagramda gösterilmiştir. Ödünç talep edenler tarafından üstlenilecek olan faiz oranı ile ödünç verilen kredinin bankalara dolar başına beklenen getirisi p^* arasındaki monoton olmayan ilişki ise, sağ alt diyagramda gösterilmiştir. Sol alt diyagramda ise, p^* ile ödünç verilebilir fon arzı (L_s) arasındaki ilişki gösterilmiştir. (Analizde L_s , (p^*)'nin artan bir fonksiyonu olarak çizilmiştir. Fakat bu durumun analiz açısından bir önemi yoktur.) Sağ üst diyagramda ise, fon arzını (L_s), r' 'nin bir fonksiyonu olarak ifade edilmiştir.

Şekil 2. Kredi Piyasası Dengesinin Belirlenmesi (İstikrarlı Bir Ekonomi)

Kaynak: Stiglitz, (1981)

Kredi tayinlaması dengesi ancak ve ancak r^* daki ödünç verilebilir fon talebi, yine r^* daki fon arzını aşarsa gerçekleşir. Ayrıca tek başına hiçbir banka, faiz oranını r^* dan daha yükseğe çıkartmaz. Çünkü bu, bankaların ödünç verdikleri kredinin dolar başına getirisini azaltacaktır. Fon arzı için aşırı talep, Z ile gösterilmiştir. r_m faiz oranında, ödünç verilebilir fon talebi fon arzına eşit olmasına rağmen, r_m denge faiz oranı değildir. Çünkü bankalar getirilerini ancak ve ancak r_m 'den daha düşük bir faiz oranı olan r^* da arttırabilirler. Sonuç olarak fon arzı arttığında, fona olan aşırı talep azalır. Fakat yüklenilen faiz oranı, kredi tayinlaması olduğu sürece değişmeden kalır (Stiglitz, 1981: 397–398).

Kısaca özetlemek gerekirse, asimetric bilginin neden olduğu ters seçim ve ahlaki çöküntü problemleriyle karşılaşan bankalar, kendisinden kredi talebinde bulunan iyi (geri ödeme gücü yüksek) müşteriler ile kötü (geri ödeme gücü düşük) müşterileri birbirinden ayırmak için faiz oranlarını, bir ayırt etme aracı olarak kullanabilirler. Ters seçim sorunu ile karşılaşan bankaların faiz oranını yükseltmeyip

kredi tayinlamasına gitmelerinin nedeni, faiz oranları arttıkça riski yüksek kişilerin bu faiz oranından borç alma eğiliminde olmaları; riski düşük olan kişilerin ise, piyasalardan çekilmeleridir. Ahlaki çöküntü sorununda ise, bankaların faiz oranını arttırmayıp kredi tayinlamasına gitmelerinin nedeni, faiz oranı arttıkça daha riskli kişilerin bankadan borç alacak olmalarıdır. Kredi tayinlamasına gidilmeyip faiz oranlarının yükseltilmesi durumunda, geri ödememe olasılığı fazla olan müşteriler borç almak isteyeceklerinden bankaların beklenen karları azalacaktır.

2.3.3. Ayırt Etme Aracı Olarak Teminatlar

Teminat, sözleşme bağlayıcılığı ile kredinin geri dönüşünün güvence altına alınmasıdır. Artan teminat miktarının, kredi talebinde bulunanların davranış ve dağılımını etkileyerek faiz oranı gibi, ayırt etme aracı olarak kullanılabilmesi ilk defa Bester (1985) tarafından ifade edilmiştir. Bester'e (1985: 850) göre, bankalar teminat ve faiz oranını seçerek rekabet ederlerse, denge durumunda kredi tayinlaması gerçekleşmeyebilir. Artan teminat miktarı, kredi talep edenlerin daha az riskli projeleri tercih etmelerine neden olarak bankaların getirisini arttıracaktır. Ancak Bester'in ifade ettiğinin aksine, artan teminat miktarı kredi tayinlaması olasılığını tamamen ortadan kaldıramamaktadır. Ayrıca artan teminat miktarının kredi talebinde bulunanların bileşimini, olumsuz etkileyebilme olasılığı da vardır. Ancak bu nokta Bester, tarafından eksik bırakılmıştır. Stiglitz ve Weiss (1992: 694) ise, bireylerin aynı fayda fonksiyonuna sahip olmaları ve aynı yatırım alternatifleriyle karşı karşıya kalmaları durumunda bile, daha zengin bireylerin kendilerinden daha düşük gelir grubundakilere göre, daha fazla teminat önermesi ve daha fazla riskli projelere yönelebileceklerini ifade ederek; Bester'in eksik bıraktığı noktayı tamamlamışlar ve kredi arz edenlerin getirilerinin teminat miktarının belli bir düzeyi geçmesi durumunda azalabileceği sonucuna varmışlardır.

Stiglitz ve Weiss'e (1981: 402- 405) göre, projeler başarılı ya da başarısız ve başarısız olduğunda hiçbir getiri sağlamıyorsa, kredi için istenen teminat miktarındaki artış, bu kredilerin riskliliklerini arttıracaktır. Düşük riskli müşteriler ortalama olarak daha düşük bir getiri oranı beklemektedir. Düşük kredi riskine sahip bireyler, ortalama olarak daha düşük gelirlidirler ve fazla teminat sağlayamazlar. Bu nedenle bankaların yüksek teminat isteği, düşük gelirli bireylerin kredi başvurularını

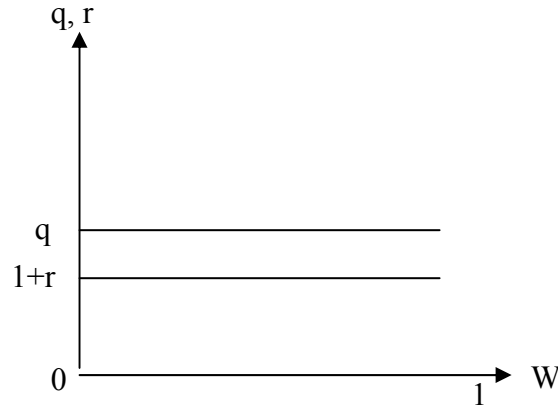
azaltır ve yüksek faiz oranlarıyla aynı etkiyi yaratarak, ters seçim problemine neden olur. Artan teminat isteğinin kredi riskini arttırabileceği diğer durum ise, potansiyel kredi müşterilerinin farklı mal varlığına (equity) sahip olduğu ve tüm projelerin aynı sermayeyi gerektirdiği durumdur. Böylece bankaların getirisi belirli bir düzeye kadar artar. Ancak teminatın kritik bir düzeyi vardır ki, bu düzeyden sonra bankaların getirileri azalmaya başlar. Tüm bu durumlarda artan teminat isteği, yüksek faiz oranlarında olduğu gibi, ters seçim etkisine sahiptir. Artan faiz oranları ve teminat gereksinimi, bankaların kredi portföyünün riskini arttırabilir. Kredi portföyünün riski artan bankaların karları bu nedenle azalabilir. Sonuç olarak, aşırı bir kredi talebi ile karşılaşan bankalar için faiz oranını ve teminat isteğini arttırmak, teorinin de ortaya koyduğu gibi her zaman karlı olmayabilir.

Çalışma, konusu itibariyle asimetrik bilgi problemini bireysel bankacılık sektöründe incelemeyi gerektirmektedir. Ancak gerçekleştirmek istedikleri projeleri özkaynaklarıyla finanse edemeyen firmalar da almış oldukları ticari kredilerde, bireysel kredilerde olduğu gibi sorunlarla karşılaşabilmektedir. Firmalar yapılacak olan yatırımı özkaynaklarıyla finanse etmeleri durumunda çok daha muhafazakâr kararlar alabilecek iken, bankadan alacakları kredi ile finanse etmeleri durumunda alınan kredinin, verimli kullanılması konusunda daha esnek davranabilmektedir. Bu nedenle, öngörülemeyen en ufak bir sorunda bile, kredinin geri ödenmesinde sorunlar yaşanabilmektedir. Ayrıca daha sonra açıklanacak olmakla birlikte, yeri geldiği için belirtmemiz gerekirse firmaların bankalardan almış oldukları ticari kredilerin geri dönmeme oranı bireysel kredilerin geri dönmeme oranından oldukça yüksektir. Bu nedenle ticari kredi talebinde bulunan firmaların, asimetrik bilgi altındaki davranışları bankaların getirileri üzerinde önem arz ettiği için aşağıda firmalar açısından asimetrik bilgi yaklaşımına değinilecektir.

2.4. Firma Açısından Asimetrik Bilgi Problemi

Projelerin büyük bir kısmı özkaynaklarla finanse edilemediği için, girişimcilerin kaynak ihtiyaçlarını karşılamak için bankalara başvurmaları gerekmektedir. Girişimlerin varlıklarının yatırımlara oranına W ve bir projenin tamamı için gereken yatırım maliyetlerine de 1 denilirse, girişimcilerin $1-W$ oranında borç almaları gerekir. Bu durumda yatırımcının elde edeceği getiri miktarını,

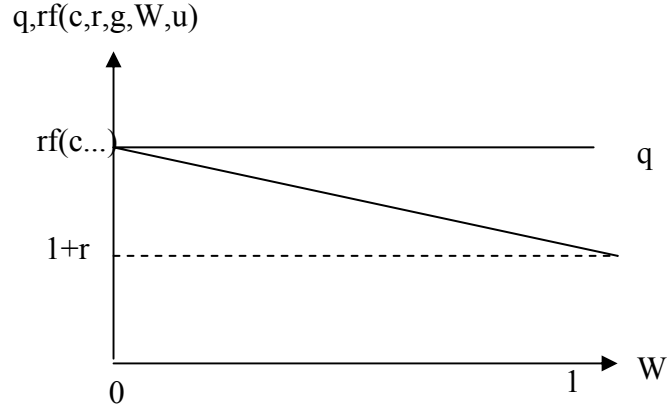
çizeceğimiz iki şekilde analiz edebiliriz. Girişimcilerin elde edecekleri getiri, borçlanma imkânına ve asimetrik bilgiye göre belirlenir. Tam bilgi varsayımı altında, bankanın kendisinden kredi talebinde bulunanlardan isteyeceği faiz oranı $1+r$ kadar olacaktır. Eğer yatırımın getiri oranı (q) $> 1+r$ ise, girişimci yatırım kararı alacaktır. Bu durum Şekil 3'te gösterilmiştir. Şekilde 3'te de görüldüğü üzere, girişimcinin özkaynaklarının miktarı ne olursa olsun, faiz düzeyi değişmemektedir.

Şekil 3. Tam Bilgi Altında Yatırım Projesinin Kazancı

Ancak gerçekte, asimetrik bilginin geçerli varlığı nedeniyle bankaların firmalardan isteyeceği faiz oranı $= 1+r + f$ (yatırımın maliyetini (c), yatırımın öz kaynak oranı (W), verimliliğini (q), reel faiz düzeyini (r) ve ekonomideki belirsizlikleri (u)) karşılayacak düzeyde olacaktır. Bu durum ise, Şekil 4'te gösterilmiştir.

Şekil 4'te görüldüğü üzere, girişimcinin özkaynakların miktarının düşük olduğu noktalarda bankacılık sektörünün talep edeceği faiz oranı, daha yüksek gerçekleşmektedir. Dolayısıyla artan belirsizlik ve asimetrik bilgi, faizleri yükselterek yatırımların bileşimlerini ve hacmini etkilemektedir. Bu durum ise, ekonominin krizlere karşı hassasiyetini arttırmaktadır.

Şekil 4. Asimetrik Bilgi Altında Yatırım Projesinin Kazancı

Asimetrik bilgi sonucunda girişimcinin özkaynak oranı projenin finansmanında ne kadar yetersiz ise, yetersizliğine bağlı olarak bankacılık sektöründen kaynak talebinin artması sonucu, düşük getirili düşük riskli projeler devre dışı kalır. Projeler getiri, risk ve vade olarak;

- Düşük Riskli Düşük Getirili Uzun Vadeli Projeler (X),
- Düşük Riskli Yüksek Getirili Uzun Vadeli Projeler (Y),
- Yüksek Riskli Yüksek Getirili Kısa Vadeli Projeler(Z),

olmak üzere üç gruba, ayrılabilir (Baydur, 2001: 32–40).

Gerek asimetrik bilgiden gerekse finansal serbestleşmeden kaynaklanan yüksek faizlerin en önemli sonucu, X gibi düşük risk ve getirili, uzun vadeli projelerin dışlanmasıdır. Geriye Y ve Z projeleri kalır ki, bankacılık sektörü bu durumda kısa vadeli yüksek getirili projeleri yüksek getirili uzun vadeli projelere tercih edecektir. Çünkü bankalar için vade uzadıkça, kredinin geri dönmeme riskinin artmasının yanında yeni imkânlardan da yararlanabilme olanağı kaçmaktadır. Bu şartlarda, Y tipi projeler de piyasadan dışlanır veya firmalar uzun vadeli projelerini kısa vadeli borçlanmalar yoluyla yapmak zorunda kalırlar ki, bu şartlarda faizdeki değişikliklerin bütçeleri üzerindeki etkisi daha yıkıcı hale gelir. Bu noktada bir ekonomide projelerin finansman türleri, Minsky'e dayanılarak güvenli finansman, spekülasyon finansman ve ponzi finansman olmak üzere üçe ayrılabilir. Güvenli finansman, bir projenin beklenen değerinin ödeme yükümlülüklerinden her zaman

büyük olmasıdır. Bu projelerin yıllar içerisinde beklenen gelirleri de borç servis değerlerinden büyüktür. Spekülatif finansmanda ise, projenin beklenen değeri toplam yükümlülüklerinden büyük olmasına rağmen, projenin yıllar içinde beklenen geliri ile yükümlülükleri arasındaki dengesizliğin varlığı, iktisadi birimlerin borçlanmasını gerektirir. Spekülatif finansmanın bir türü sayılabilecek olan ponzi finansmanda ise, projenin beklenen değeri toplam yükümlülüklerin altındadır. Bu nedenle girişimci sadece anapara ödemeleri için değil, aynı zamanda ana faiz için de borçlanmak zorunda kalmaktadır. Böyle bir durumda projenin ve de bu projenin gerçekleşmesi için kredi verenlerin iflası kaçınılmazdır. Minsky'e göre, finansal serbestliğin artmasına bağlı olarak finansal piyasalar, yatırımların finansmanını güvenli finansmandan spekülatif finansmana, spekülatif finansmandan da ponzi finansmana dönüştürerek sistemin kırılganlığını arttırmaktadır (Baydur, 2001: 37–39). Z gibi projelerin artması, ekonomik yapıyı faiz ve döviz kurlarındaki değişmeye karşı hassas bir hale getirmektedir.

2.5. Asimetrik Bilgi Probleminin Önlenmesine Yönelik Yaklaşımlar

Eksik bilgilenme sonucunda ortaya çıkan asimetrik bilgi sorunu, finansal piyasaların temel fonksiyonlarını yerine getirmesine engel olmaktadır. Kredi piyasasında asimetrik bilgidен kaynaklanan ters seçim ve ahlaki çöküntü problemi, tayınlamaya neden olmaktadır. Kredi tayınlaması sonucunda verimli projeler ve mali yapısı güçlü, risksiz işletmeler için bile, finansman imkânları azalmakta; bu durumdan ekonomik büyüme de olumsuz etkilenmektedir. Bu sorunlar asimetrik bilginin önlenmesine yönelik çözüm önerilerinin önemini arttırmaktadır.

Asimetrik bilgidен kaynaklanan piyasa başarısızlığını önlemenin yolu, bilginin simetrikleştirilmesidir. Bilginin simetrik hale getirilmesi demek, bir tarafın bildiğini karşı tarafın da bilebilir hale gelmesini sağlamak demektir. Bilgi simetrikleştirildiği takdirde, sözleşme yapacak olan tarafların bilgileri neredeyse aynı olacağı için, aldatılma riski de ortadan kalkacaktır.

Asimetrik bilgi nedeniyle malların kalitesinin alıcılar tarafından anlaşılamadığı bir piyasada, kötü mallarını alıcılara arz etmek isteyen satıcıların varlığı, iyi malları piyasadan dışlayacaktır. Bu durum, dürüst olmamanın toplumsal maliyetidir. Akerlof'a (1970: 243) göre, sunulan mal ve hizmetlerin kalitesini farklı

göstermekten kaynaklı ticarete dürüst olmamanın maliyeti, sadece satın alan kişilerin değil, aynı zamanda yasal olarak yapılan ticaretin azalmasının ya da ortadan kalkmasının maliyetine de eşit olmak zorundadır. Özellikle az gelişmiş ülkelerin sorunlarından biri olan ticarete dürüst davranmama, hem kalite belirsizliğinden, hem de söz konusu ülkelerin daha az enformasyona sahip olmalarından, yani gizli enformasyondan kaynaklanmaktadır. Yine dürüst olmamanın diğer bir şekli, saklı eylemden kaynaklanmaktadır. Bu durum, kişilerin birbirine olan güven duygularını sarsarak piyasaların başarısızlığına neden olmaktadır. Bu problemi ortadan kaldırmak ve piyasaların etkinliğini sağlamak için devletin, arz edicilerin piyasaya verdiği bilgiyi ve bu bilginin miktarını kontrol etmesi, düzenlemesi ve belirli kurallara bağlaması gerekmektedir.

Kalite belirsizliğine dayalı asimetrik bilginin piyasa etkinliğine yönelik olumsuz etkilerine karşı bir diğer önlem olarak, garantiler de kullanılabilir. Belirli bir kaliteyi simgeleyen garantili mallar, riskin alıcı tarafından değil; satıcı tarafından üstlenilmesini sağlar. Asimetrik bilginin olduğu durumda garanti, piyasadaki dışlanan mal ve hizmet sahiplerinin piyasaya sinyaller göndermesidir. Böylelikle garantili ürünler satarak, ürünlerinin kaliteli olduğu mesajını veren satıcı, hem müşteri kazanmakta hem de piyasadaki asimetrik bilgi sorununu azaltmakta ve piyasanın etkin çalışmasına katkıda bulunmaktadır (Acar, 2005: 35). Akerlof, asimetrik bilgi problemini ikinci el otomobil piyasasında ele aldığı için yine aynı piyasadaki örnek vermek gerekirse, ikinci el bir otomobil almak isteyen birisine test sürüşü imkânının verilmesi, otomobilin usta bir tamircinin kontrolünden geçtikten sonra alım satımına izin verilmesi, söz konusu garanti sisteminin tamamlayıcı birer unsurudur.

Bir diğer önlem, markalı malların satışının yaygınlaştırılmasıdır. Her marka belli bir kalite seviyesini temsil edeceğinden, bu durum, tüketiciye piyasada karşılaştırma yapma olanağı sağlayacaktır (Akerlof, 1970: 243).

Asimetrik bilgiyi ve menkul kıymet piyasalarında neden olduğu etkinsizliği önlemenin bir yolu, piyasada bilgi edinmeyi arttırmaya yönelik kamu düzenlemelerinin gerçekleştirilmesidir. Bunlar, mali tabloların belirli standartlara göre düzenlenmesi ve belirli aralıklarla halka açıklanma zorunluluğunun getirilmesi

şeklindeki uygulamalardır. Asimetrik bilgiyi önlemenin diğer bir yolu ise, özel şirketlerin, menkul kıymet ihraç eden kurumlar hakkındaki bilgiyi yayınlayarak müşterilerine satmalarıdır. Ancak özel bilgi üretim şirketlerinin elde ettikleri bilgilerin piyasada satılmasıyla, menkul kıymet piyasalarındaki asimetrik bilgiden kaynaklanan ters seçim problemi, tamamen ortadan kaldırılamaz. Çünkü bu tür şirketlerin ürettiği bilgileri, maliyetine katlanmaksızın elde edebilen bireylerin varlığı, bedavacılık sorununa neden olur. Bu şirketin müşterisinin aldığı yatırım kararı, bu hizmet için hiç bir bedel ödememiş olan bedavacı tarafından aynen uygulanabilir. Herkesin aynı şekilde davranması durumunda, fiyatı gerçek değerinin altında olan menkul kıymetlerin fiyatları yükselecek ve zamanla piyasada menkul kıymet kalmayacaktır (Ökte, 2001: 6). Böyle bir durumda, bilgi edinebilmek için ödeme yapanlar, kazanç elde edememeye ve bu hizmeti üreten özel şirketler de satamamaya başlayacağından, piyasada özel bilgi üretimi ve satışı anlamını yitirecektir. Dolayısıyla özel bilgi üretimi ve satışı asimetrik bilgi problemine kısmen bir çözüm getirebilmektedir.

Kredi piyasasında ise bankalar, diğer finansal kurumlara göre istihbarat, derecelendirme gibi üstün konumları sayesinde, asimetrik bilgi ve dolayısıyla ortaya çıkan ters seçim ve ahlaki çöküntü problemlerinin azalmasında önemli roller oynamaktadır. Kredi piyasasında ters seçim probleminin çözümü, kredi talep edenlerin iyi bir şekilde incelenmesini gerektirirken; ahlaki çöküntü sorununun çözümü müşterinin kredi alındıktan sonra iyi bir şekilde izlenmesini gerektirmektedir. Kredi piyasasında ödünç verenler, asimetrik bilgiden kaynaklanan kredinin geri ödenmeme riskini azaltabilmek için, borçludan teminat isterler. Kredi sözleşmesinin önemli bir unsuru olan teminat sayesinde, müşteri için kredi almak kolaylaşır. Ayrıca kredi kartı kullanıcılarının geçmiş bilgilerine ulaşabilmeyi mümkün kılan merkezi bir bilgilendirme sisteminin kurulması da, kredi piyasasındaki asimetrik bilgiden kaynaklanan piyasa başarısızlığını önlemenin bir yoludur.

Bir yönüyle insan doğasındaki bedavadan geçinme ve aldatma eğilimleriyle ilgili olduğu için ahlaki çöküntü sorununu aşacak bir mekanizma geliştirmek, ters seçim probleminin çözümünden daha zor görünmektedir. Yine de örneğin, sosyal yardımların dikkatle seçilmiş şartlara bağlanması, iyi denetlenmesi, sosyal yardım

sisteminin ve özel hayır kuruluşlarının özendirilmesi, yardımseverliği kötüye kullanma riskini nispeten azaltacaktır (Acar, 2005: 136–138). Kaza ve yangın sigortalarında rastlanan ahlaki çöküntü sorununu en aza indirmek için de, sigorta yapılacak nesnenin gerçek değerinin işin uzmanları tarafından belirlenmesi ve sigortayı yaptırmak isteyen kişinin geçmişıyle ilgili sağlıklı bilgilere ulaşım imkânının geliştirilmesine çalışılabilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK BANKACILIK SİSTEMİ'NİN YAPISI VE BİREYSEL BANKACILIK SEKTÖRÜ

Bankalar genel olarak, mevduat toplama izni olan ticaret bankaları ile mevduat kabul etmeyen bankalar olmak üzere 2 temel gruba ayrılmaktadırlar. Ticaret bankaları da, kendi içerisinde toptancı (ticari/kurumsal) bankacılık ve bireysel bankacılık yapanlar olmak üzere alt gruba ayrılmaktadır. Bu çalışmada, bireysel bankacılık sektörü inceleneceği için sadece ticaret bankalarının yapısı üzerinde durulacaktır. Bireysel bankacılık sektörünün içerisinde yer aldığı, ticaret bankalarını anlayabilmek için de, Türk Bankacılık Sistemi (TBS)'nin yapısı öncelikle ortaya konulacaktır. Bir sektörün yapısı analiz edilirken, söz konusu sektördeki alıcı ve satıcının sayısı, mal ve hizmetlerin homojenliği, sektörde giriş çıkış serbestisinin ve tam bilginin olup olmadığı gibi unsurlar, önem kazanmaktadır. Bu nedenle TBS'nin yapısı, söz konusu unsurlarla birlikte yoğunlaşma, özkaynak dağılımı, kaynak maliyeti ve karlılık oranı gibi kriterler de göz önünde bulundurularak kısaca incelenecektir. Daha sonra da, bireysel bankacılık sektörünün yapılanması irdelenecektir.

3.1. Türk Bankacılık Sistemi'nin Yapısı

2004 sonu itibariyle bankacılık sisteminin toplam aktifleri, 306 milyar YTL olarak gerçekleşmiştir. Bu yüksek bir tutar olmakla birlikte, asıl önemli gösterge toplam aktiflerin gayrisafi yurtiçi hâsılaya oranlanmasıyla bulunur. Bu ise, aynı dönem itibariyle % 75 düzeyindedir (TBB, 2005a). Söz konusu verileri yorumlayacak olursak, TBS toplam aktif büyüklüğü ile yüksek bir rakama ulaşmasına rağmen, gerek ekonomik potansiyeli, gerekse de milli gelire oranıyla, yeterli büyüklüğe ulaşamamıştır. Mayıs 2005 tarihi itibariyle, toplam aktiflerin ne kadarının kredi olarak kullandırıldığını dolayısıyla da bankacılık sektörünün asli fonksiyonlarını ne kadar gerçekleştirebildiğini gösteren, toplam kredi/toplam aktif oranı ise, %35,8 olmuştur. Bu oran düşük olmakla birlikte, geçmiş yıllarla karşılaştırıldığında özellikle bireysel bankacılık alanında gözlenen gelişmelerle birlikte, artan bir eğilim içerisine girmiştir.

TBS'deki ticaret bankalarının sayısı yirmi altıdır. Bunlardan üç tanesi kamusal sermayeli, on beş tanesi özel sermayeli, sekiz tanesi ise, yabancı sermayeli bankalardır (TBB, 2005c). İlk beş ticari bankanın toplam aktifler içerisindeki payı, 1999 yılında % 46 iken, 2005 Haziran itibariyle % 60'a yükselmiştir. İlk on bankanın payı ise, aynı dönem itibariyle % 68'den % 82'ye yükselmiştir. Eylül 2004 itibariyle, toplam aktif büyüklüğüne göre, ilk beş banka arasında bir kamusal sermayeli, dört özel sermayeli, ilk on banka arasında ise üç kamusal sermayeli, yedi özel sermayeli banka bulunmaktadır (BDDK, 2005a: 10). Dolayısıyla sisteme az sayıda banka egemendir. Başka bir deyişle yoğunlaşma oranı yüksektir. Ayrıca kamu bankalarının sistemdeki ağırlığı, oldukça fazladır. Yoğunlaşmanın artmasının nedenleri arasında, sermaye piyasasının yeterince gelişmemiş olması, yatırım güçlüklerinin olması, vergilerin ağır olması, büyük aile şirketlerinin varlığı, 1980 yılı öncesinde uygulanan negatif faiz uygulamasının etkileri sayılabilir.

TBS'de, faaliyet gösteren küçük bankalar, bankacılık sistemi üzerinde doğrudan etki yapacak güçte olmadıkları için, küçük bankaların, büyük bankaların politikalarını, takip ettikleri söylenebilir. Piyasadaki bankalar, stratejik davranışlar geliştirerek kimi zaman işbirliğine dönük kimi zaman da rekabetçi politikalar izlemektedir. Özetle, TBS'deki yoğunlaşma ve bahsedilen unsurlar dikkate alındığında, sektör için oligopolistik bir yapıya sahiptir denilebilir.

Türkiye'de banka kurmak ve bankacılık işlevlerini sağlıklı bir şekilde yerine getirebilmek, yüksek bir maliyet gerektirdiğinden sektöre yeni girecek olan bankalar için yasal ve doğal engeller oluşturmaktadır. Bu nedenle piyasaya girişlerde belli bir büyüklük gerekmektedir. Kısa vadede bu durumun kamu bankalarını parçalayarak veya parçalayıp özelleştirerek aşılabileceği öngörülmektedir. Uzun vadede ise, piyasaya giriş özendirilmelidir (Lagro, 2001: 61). Sektörden çıkış ise, yasak olmamakla birlikte, 1994 krizinin ardından Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'nun (TMSF) kurulması ve Bankalar Kanunu'nun durumu kötüye giden bankaların faaliyetlerinin devamına yönelik hükümleri, bankaların sistemden çıkışını zorlaştırmıştır. Söz konusu bu uygulamalar hiçbir iktisat teorisi dayanağı olmayan bir piyasa türünün ortaya çıkmasına ve sektörde piyasa koşullarının bozulmasına neden olmuştur (Çolak, 2005: 136). Ancak son yıllarda gerçekleştirilen IMF (Uluslararası

Para Fonu) destekli ekonomik istikrar programı çerçevesinde yapılan bankacılık reformu, çok sayıda bankanın sektörden çıkışına neden olmuştur.

TBS'nin özkaynakları, 40,4 milyar YTL'dir. Özkaynakların toplam aktiflere oranı, % 15'tir ve özkaynakların % 32'lik bölümünü ödenmiş sermaye oluşturmaktadır (TBB,2005a). Bu veriler çerçevesinde TBS'yi değerlendirdiğimizde, sektörde özkaynak yetersizliğinin olduğunu görmekteyiz. Özkaynakların yetersiz olmasında, sektörde yer alan gerek aktif gerekse sermaye büyüklükleri açısından, küçük bankaların çoğunlukta olması etkilidir. Bu nedenle, küçük ölçekli bankaların, gerek iç piyasada, gerekse de uluslararası piyasalarda, rekabet edebilecek güçleri yoktur.

TBS'de özellikle mevduata dayalı olarak çalışan ticari bankalarda, faiz oranları ve yasal yükümlülüklerden kaynaklanan yüksek kaynak maliyeti söz konusudur. Reel faiz politikası, yabancı sermaye girişini teşvik etmekle birlikte, bankaların rekabet ortamında kaynak maliyetlerini daha da arttırmaktadır. İşletme maliyetleri de, bankacılık sektöründeki yüksek kaynak maliyetinin nedenleri arasında yer almaktadır. İşletme maliyetleri içerisinde en önemli payı ise, personel maliyetleri oluşturmaktadır.

Türk bankaları genelde dünya bankalarına göre, daha karlı çalışmaktadır. Dünyada bankaların toplam aktiflerine göre karlılık oranı % 1 iken, Türkiye'de bu oran %3'e yakındır. TBS'deki karlılığın yüksek olma nedenleri, verimlilikten ziyade; sistemdeki fazla talep nedeniyle iç piyasaya yüksek faizle kredi verilebilmesi, sektördeki rekabetin istenilen düzeye erişememesi dolayısıyla yoğunlaşma oranının yüksekliği ve aslında sayılan unsurların da nedeni olan sektörün oligopolistik yapısıdır (Kaya, 2002: 14). Ayrıca bankacılık sistemindeki karlılığı değerlendirirken, tüketicilere sunduğu mal ve hizmet çeşitliliği ve teknolojik altyapısı sonucu az maliyetli ve son derece karlı olan bireysel bankacığın sistemde ağırlık kazanmaya başlamasını da, göz önüne almak gerekir. Sistemdeki yüksek karlılık önemli olmakla birlikte, asıl önemli olan bu karlılığın sürdürülebilirliğidir. Yapılan çalışmalar, bankaların karlılığının devamlılığının sağlanması için güçlü bir sermaye yapısının gerektiğini göstermektedir.

Özet olarak TBS, banka sayısının ikiden çok fakat, piyasayı etkileyebilecek kadar sınırlı olduğu, piyasaya giriş çıkış engellerinin, fiyat dışı rekabetin, özellikle de ürün farklılaştırmasının yaygın olduğu yapısı nedeniyle, oligopol piyasa yapısına uygunluk göstermektedir. Ancak uluslararası rekabet yarışının bankacılık alanında da kendini hissettirmeye başlamasıyla piyasadaki rekabet yarışında var olabilmenin müşteri ihtiyaçlarına cevap verebilmek olduğunu anlayan bankaların, bireylere ürün çeşitliliği sunan bireysel bankacılık alanına yönelmesiyle, gerek uluslararası gerekse ulusal sektördeki oligopolistik yapı yerini daha rekabetçi bir piyasa yapısına bırakmaya başlamıştır.

3.2. Artan Rekabet ve Bireysel Bankacılık Sektörü'nün Ortaya Çıkışı

XXI. yüzyılda, gerek finansal piyasalardaki regülasyonlar, gerekse teknolojik gelişmeler sonucu, finansal kurumlar arasındaki sınırlar ortadan kalkmaya başlamış; böylelikle bankalar, hem birbirleriyle hem de diğer finansal kuruluşlarla yoğun bir rekabet içerisine girmişlerdir. Ayrıca sosyo-ekonomik değişim ve gelişimler de müşterilerin ihtiyaç ve beklentilerini etkileyerek sektördeki bankaların stratejilerini yönlendirmektedir. “Perakende Bankacılık” (retail banking) terimi de, bu değişim sürecinden ortaya çıkan bir kavramdır. Kısaca bireysel bankacılık, elektronik ve bilgisayar endüstrisinde gerçekleştirilen teknolojik gelişmelerin kullanılmasıyla daha az risk ve daha yüksek kar marjı sağlamak amacıyla müşterilere sunulan bankacılık hizmetleridir.

1950’li yılların sonunda Almanya ve Hollanda ticaret bankalarının bireysel müşteri portföylerini arttırmak için başlattıkları yoğun kampanyalar, bireysel bankacılığın başlangıcını oluşturmuştur. Ülkemizde ise, XX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Elektronik Fon Transferi (EFT) sisteminin ve buna bağlı olarak finans hizmetlerinin yaygınlaşmasıyla, bireysel bankacılık büyük bir önem kazanmıştır.

Günümüzde bireysel müşterilerin banka tercihinde, hizmet kalitesi, güvenilirlik, ürün çeşitliliği, hız, bilinçli portföy yönetim politikaları, tüketici kredisi çeşitlerinin bulunması ve kredi kartı seçenekleri gibi unsurlar etkilidir (Suyabatmaz, 2006: 6). Bu nedenle müşterilerinin ihtiyaçlarına cevap vererek kendilerine olan

bağlılıklarını artırmak isteyen mevduat bankaları için bireysel bankacılık hizmetleri, rekabet stratejilerinin en önemli parçasıdır.

3.3. Türk Bankacılık Sistemi'nde Bireysel Pazarlama Hizmetlerinin

Özellikleri

Türk Bankacılık Sistemi'nde bireysel pazarlama hizmetlerinin özellikleri, aşağıdaki gibi sıralanabilir (Küçük, 1993: 30–31):

- Çok sayıda müşteri vardır.
- Piyasadaki hiçbir mevduat sahibinin mevduatı, toplam mevduatlar içerisinde önemli bir paya sahip değildir.
- Mevduatların vadeleri, değişiklik göstermektedir.
- Bankadan kredi almış çok sayıda kişi vardır ve bunların hiçbiri toplam krediler içerisinde önemli bir paya sahip değildir.
- Sunulan hizmetlerde, elektronik sistemler ağırlıklı olarak kullanılmaktadır.
- Bireysel bankacılık hizmetlerine en büyük talep, tüketiciler ve tasarruf sahiplerinden gelmektedir.
- Bankalar açısından kazanılan ve ödenen faiz oranı, kurumsal (ticari) bankacılığa göre daha fazladır.

3.4. Bankaların Bireysel Pazarlama Hizmetlerine Yönelmelerinin

Nedenleri

Günümüzde bankalar, içerisinde buldukları oligopol piyasasının rekabet yapısı sonucu, gerek ticari gerekse bireysel bankacılık alanında yeni ürünlerle pazar paylarını arttırmak durumundadırlar. Çünkü artan kurumsal rekabet, bankaların karlarını azaltmıştır. Bu durum ise, bankaları daha iyi hizmetler vermeye ve hizmetlerini farklılaştırmaya yönelterek bankacılık sektörünün yeniden yapılanmasını gerekli hale getirmiştir. Bu nedenle hizmet anlayışını değiştirip çeşitlendirmeye çalışan bankalar, özellikle bireysel bankacılık alanına yönelmiş ve bu alanda yatırım yarışına girmişlerdir. Bankaların şubeleri dışında kalan bu yöntemlere yönelmelerinin nedenleri, aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Bireysel bankacılık, geliştirilen ürünleri ve teknolojik altyapısı sonucu, az maliyetli ve son derece karlıdır. Bu nedenle personel ve işlem maliyetlerini azaltmak isteyen bankalar, bireysel bankacılığa yönelmektedirler. Çünkü bir işlemin şubede yapılmasının bankaya maliyeti \$ 4,05 iken, ATM’lerde söz konusu maliyet \$ 0,4’a, internet ve PC bankacılığında ise, \$ 0,2’a kadar düşmektedir (Menekşe, 2000: 50).
- Yüksek maliyetli şube bankacılığına karşılık daha düşük maliyetle aynı işlemleri yapacak otomasyona dayalı şubeleşme, ATM sayısını arttırma yani verimli çalışma faktörü bankaların bireysel bankacılığa yönelmesinin diğer bir nedeni oluşturmaktadır.
- Şube personelinin satış yapmaya temel bankacılık hizmetlerinden giderek daha fazla zaman ayırmasıyla, karlılığın arttığı anlaşılmış da bankaların bireysel bankacılığa yönelmesinde etkili olmuştur (Gençoğlu, 2000: 84).
- Bireylerin pazarlık güçlerinin kurumlara göre daha düşük olması ve dolayısıyla bankaların bireysel kredileri fiyatlandırırken daha esnek davranabilmeleri, bireysel bankacılık sektöründe karlılığı arttırmaktadır (Halisdemir, 2003: 2). Bu nedenle bankaların temel bireysel pazarlama ürünlerinden olan kredi kartları ve tüketici kredileri, bankalar için oldukça karlı hizmetlerdir. Ayrıca kredi kartı ve tüketici kredilerinin çok kişiye dağıtılması, bankalar için riski azaltmaktadır. Bu durum ise, kredilerin sorunlu kredi (geri dönmeyen) olma olasılığını düşürmektedir.
- Müşteri ilişkilerinin geliştirilerek müşteri memnuniyetinin sağlanmasıyla da bankaların karlılığı artacaktır. Ancak bunun için doğru müşteri grubuna, doğru ürünleri doğru fiyatla pazarlamak ve bu ürünleri müşteriye hızlı bir şekilde bütün dağıtım kanalları aracılığıyla iletmek gerekmektedir (Akhan, 2000: 15–16). Bankaların yeni ürün ve dağıtım kanallarıyla müşteri ilişkilerini arttırması güçlü rekabet ortamında bankalara farklılaşma sağlayacaktır.
- Zaman tasarrufu sağlamanın artan önemi ve değişen bankacılık ilişkileri, bireyleri daha çok bireysel bankacılık ürünleri talep etmeye yöneltmektedir.

Bu durum bankaların bireysel bankacılık alanında faaliyet göstermelerini teşvik etmektedir.

- Tüketim eğilimi yüksek olan genç nüfus oranının fazla olmasına karşın, kredi kartı sayısının nispeten az olması, bankaları bu alanda bireysel ürünlerini pazarlamaya yöneltmektedir.
- Bireysel bankacılık ürün ve hizmetlerinin, bankaların olası bir likidite sıkıntısına karşı YTL kaynak yaratabilmesi, bireysel bankacılığı cazip kılan bir diğer özelliktir.
- Ticari kredilerin geri dönmeme olasılığı, özellikle kriz zamanlarında daha yüksektir. Bu nedenle ticari krediler bireysel kredilere nazaran daha risklidir. Ekonomik büyüme ve refah artışı sonucu bireylerin yaşam standardındaki artış, kredi talebini arttırmakta; bu durum ise bankaların daha risksiz olan bireysel bankacılık ürünleriyle karşılık vermesini gerektirmektedir.
- Ayrıca IMF ile yürütülmekte olan ekonomik programın bankacılık sistemi üzerindeki etkileri dolayısıyla devlete ödünç vermek giderek karlı olmaktan çıkmaktadır. Bu durum, bireysel bankacılığın yaygınlaşarak, ticari bankalar arasındaki rekabetin önemli bir belirleyicisi konumuna gelmesini sağlamaktadır.

Özet olarak, bireysel bankacılık daha az risk, daha yüksek kar marjı anlamına geldiğinden giderek daha önem kazanacak ve her zaman büyük bir rekabetin yaşanacağı bankacılık faaliyet alanı olarak kalacaktır.

3.5. Türk Bankacılık Sistemi'nde Bireysel Bankacılık Hizmetlerinin

Çeşitleri

TBS'nde kredilerin yaklaşık % 30'u tüketici kredileri ve kredi kartlarından oluşmaktadır. Bu nedenle bireysel bankacılık sektörünü incelemeye alan çalışmamızda, sektördeki önemiyle doğru orantılı olacak şekilde çeşitli bireysel pazarlama hizmetleri arasından sadece kredi kartı ve tüketici kredileri incelenecektir. Özellikle, 1989 yılında başlayan finansal serbestleşme süreciyle finansal piyasalarda her türlü fiyat ve miktar engelinin kalkması ve gelişen teknolojiyle birlikte bireysel bankacılık hizmetleri çeşitlenmiştir. Bu anlamda hem artan maliyetlere karşı bir

çözüm olarak hem de şube bankacılığına alternatif oluşturarak hizmet çeşitliliği sunmak amacıyla geliştirilen diğer bireysel bankacılık hizmetleri, Elektronik Fon Transferi (EFT), Otomatik Vezne Makineleri (ATM), POS (EFT Satış Noktası Terminalleri) cihazları, internet bankacılığı, ev-ofis bankacılığı ve telefon bankacılığıdır.

EFT sistemi, bir bankadan diğer bankaya Yeni Türk Lirasının aktarılmasını sağlayan elektronik ödeme sistemidir. EFT sistemi sayesinde bireyler, güvenli ve hızlı para transferlerini bankalar ise, kendi aralarında hesaplar arası para aktarım işlemlerini kolaylıkla yapabilmekte, para hareketlerini anlık olarak izleyerek yatırımlarına hızla yön verebilmektedirler. Ayrıca banka veya kredi kartlarının aracılığıyla ATM üzerinden de mesai saatlerine bağlı kalınsızın yedi gün yirmi dört saat fon transferi gerçekleştirilebilmektedir. EFT hizmeti, aynı zamanda POS cihazlarının kullanımını destekleyici bir hizmettir. POS cihazları, plastik kartlar ile çalışan terminallerde müşterinin kendi hesabından, satıcının banka hesabına EFT yaparak ödemelerin direkt olarak gerçekleşmesini sağlayan kart kabul cihazlarıdır. Bankaların internet ortamında kendilerine ait bir web sayfası oluşturarak vermiş oldukları bankacılık hizmetleri, internet bankacılığını oluşturmaktadır. Ev ve ofis bankacılığı ise, bireylerin, bankaların bilgi merkezlerine bağlı terminal, telefon veya televizyon aracılığıyla PTT hatlarından faydalanarak kendi özel banka hatlarına bağlanıp bankacılık hizmetlerini gerçekleştirebildikleri bankacılık uygulamaları olarak tanımlanabilir.

Sonuç olarak, bilgi teknolojilerinin yoğun bir şekilde bankacılık alanına girmesiyle, banka şubesine alternatif ödeme araçları gelişmiş ve kullanımı giderek artmıştır. Ancak banka müşterilerinin ihtiyaçlarını güvenli bir şekilde karşılayacak bir sistem, henüz geliştirilememiştir. Banka müşterilerinin çoğu, elektronik ödeme araçlarını kullanma konusunda önceki nesle göre daha bilinçli olmasına rağmen, şube bankacılığı hala bankacılığın vazgeçilmez bir unsurunu oluşturmaya devam etmektedir (Gençoğlu, 2000: 84). Bankalar açısından da durum pek farklı değildir. Bankalar da yıllardır büyük masraflar yaparak oluşturdukları şube ağlarını, bir anda terk etmeye hazır değildir. Bu nedenle bankalar, müşterilerini ancak belirli alanlarda şube dışında tutmaya çalışırken, şubelerinin fiziki görünümünü değiştirmek için büyük masraflara katlanarak şubelerini birer satış noktası haline getirmektedirler. Bu

nedenlerle daha uzun bir süre, müşteriler, şube bankacılığını bankacılık hizmetlerine ulaşmada birinci yöntem olarak görmeye devam edeceklerdir.

3.5.1. Plastik Kartlar

Plastik kartlar, kâğıt paranın yerine kullanılan ve plastik hammaddesinden belirli standartlara uygun olarak üretilen modern ödeme araçlarıdır. Bu kartlar, bireylerin yaşamını kolaylaştıran ve tüm modern toplumlarda kabul edilen en önemli bireysel bankacılık araçlarıdır. Sağlamış olduğu avantajlar nedeniyle, ülkemizde de plastik kart kullanımında özellikle 1990'lı yıllardan itibaren önemli artışlar gözlenmiştir.

Plastik kartlar, kredi kartı, banka kartı, mağaza kartı, personel kimlik kartı ve akıllı kart gibi çok sayıda değişik fonksiyonu yerine getirmek için üretilebilmektedir. Akıllı kartlar, işlemleri kaydetmek için içerisine mikroçip yerleştirilen plastik banka kartlarıdır. Akıllı kartların içerisine kullanıcısının istediği kadar parasal değer yüklenmekte ve ödemelerde kullanıldıkça bu tutar otomatik olarak azalmaktadır. Başka bir deyişle, akıllı kartlar elektronik bir cüzdan işlevi görmektedir. Bu kartlar nakit kullanımını önemli bir oranda azaltarak yakın gelecekte belki de nakit paranın yerini alabilecektir (Küçük, 2006: 4). Plastik kartlar içerisinde, kredi kartları sahip olduğu özellikleri dolayısıyla büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle burada plastik kart deyimi, uluslararası standartlara uygun olarak üretilmiş olan ve uluslararası düzeyde geçerliliği olan kredi kartları için kullanılmıştır.

3.5.1.1. Kredi Kartları

Kredi kartları, gereksinim duyulan mal ve hizmetlerin, kartı sunan kuruluş tarafından, belirli miktarda açılan kredi limiti içerisinde o anda ödeme yapmaksızın satın alınmasına ve bedelinin daha sonraki bir tarihte ödenmesine veya tutarını belli bir faiz oranından taksitlendirmesine olanak sağlayan modern ödeme araçlarıdır.

Dünyadaki ilk uygulamaları XIX. yüzyılda ABD'de başlayan kredi kartları, günümüzde oldukça yaygın bir şekilde para ve çek gibi kâğıda dayalı ödemelerin yerini almıştır. Türkiye'de ise ilk kredi kartı, 1968 yılında çıkarılan Diners Club'tır. Ancak, Türkiye'de kredi kartı uygulamasının gelişme dönemi, 1983 yılının sonuna rastlamaktadır. Bunun en önemli nedeni Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu'nda yapılan değişikliklerin sistemin daha rahat çalışabilmesine olanak

sağlamasıdır. TBS’nde bankalar uzun bir süre, dünya çapında yaygın kullanıma sahip olan Diners Club, Visa ve Master Card gibi yabancı kredi kartlarıyla hizmet vermişlerdir. Ancak 1987’de Pamukbank’ın kendi kredi kartı olan, Prestige Card’ı çıkarması ve diğer bankaların da Pamukbank’ı takiben kredi kartı çıkarmaya başlamasıyla birlikte, sistemde yerli kredi kartlarının kullanımı yaygınlık kazanmıştır (Aydın, 1991: 147–155).

Kredi kartı uygulamalarına, öncelikle küçük ve az şubeli bankalar başlamış 1989 yılından sonra ise büyük bankaların da sisteme katılması ve bireysel bankacılık alanında rekabetin önemli ölçüde artmasıyla birlikte kart sayısında ve kart kabul eden işyeri sayısında, önemli artışlar meydana gelmiştir. Fakat gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında, kredi kartı ödemelerinin toplam ödemeler içerisindeki payı henüz istenilen düzeye ulaşamamıştır. 2005 Ağustos sonu itibariyle, ülkemizdeki mevcut kredi kartı sayısı yaklaşık olarak yirmi dokuz milyondur (TBB, 2005a). Ülke nüfusunun ise yaklaşık olarak yetmiş milyon olduğu göz önüne alındığında, nüfusumuza oranla mevcut kredi kartı sayısı, oldukça düşüktür. Bir kişinin birden fazla kredi kartı sahibi olabileceği de düşünüldüğünde bu oran tahmin edilenden çok daha düşüktür. Bu nedenle gelecekte bireysel bankacılık alanında yaşanılacak olan rekabette, kredi kartı pazarlaması uzun yıllar önemli bir yer teşkil edecektir.

Kredi kartları, kart sahibinin yaşam biçimine, gelirine, sosyal statüsüne, eğitim düzeyine bağlı olarak farklı amaçlarla kullanılmaktadır. Örneğin, orta ve yüksek gelirliler kredi kartlarını genellikle günlük alışverişlerinde paranın yerine kullanmakta iken, düşük gelirliler ise genellikle dayanıklı tüketim mallarının alımında kullanarak malın bedelinin bir kısmını öderken kalanını taksitlendirmektedir.

3.5.1.1.1. Kredi Kartlarının Avantaj ve Dezavantajları

Kredi kartları, bireylere ve bankalara sağlamış oldukları avantajlar dolayısıyla bireysel bankacılık alanındaki rekabet stratejisinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Kredi kartlarının sahiplerine sağlamış oldukları avantajlar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Kredi kartları, yapmış oldukları alışveriş tutarlarını ödemede, sahiplerine bankalar tarafından belirlenen belli bir limit içerisinde hesabında yeteri kadar

para bulunmasa bile belirli bir faizsiz dönem imkânı sunarak alışveriş yapabilme olanağı verir. Bu da kredi kartına sahip bireylere alışverişlerinde esnek davranma olanağı sağlar.

- Kredi kartları, sahiplerine taksitli alışveriş imkânı yanında ATM'leri kullanarak belirli bir faiz oranı üzerinden nakit para çekme imkânı da sunmaktadırlar.
- Kredi kartları, yurtdışında da geçerli olanlarının kullanılması şartıyla sahiplerine her yerde kabul gören satın alma gücü sağlamaktadır.
- Kredi kartları kullanıcılarına, belirli mağazalardan, belirli zamanlarda belirli bir miktarın üzerinde alışveriş yapılması koşuluyla indirim, promosyon ve harcanabilir ek puan da sağlamaktadır.
- Ayrıca bazı kredi kartları, kullanıcılarına sağlık, kişisel kaza sigortası gibi hizmetler de sunmaktadır (Aydın, 1994: 58). Bazı kredi kartları ise, hava limanlarında kullanıcılarına, özel bölümlerde çeşitli ayrıcalıklar kazandırmaktadır.

Bankalar açısından kredi kartı vermenin avantajları ise, kısaca aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Bankaların kredi kartı vermesi, gelirlerini arttırmada önemli bir araçtır. Bankalar, özellikle kart sahiplerinin ödemelerini geciktirmeleri ve taksitlendirme yapmaları durumunda daha karlı olmaktadır. Daha az karlı, hatta ABD'de kredi kartlarının fazla yaygın olmadığı 1960'lı yıllarda zararlı olan kredi kartı hesabının, kredi borcunun belirlenen süre içerisinde ödendiği hesaplar olduğu görülmüştür (Aydın, 1991: 150).
- Banka kredi kartını kabul eden üye işletmeler bu sayede; satışların artması, potansiyel müşterilerin kazanılması, banka tarafından reklâmlarının yapılması, banka güvencesinden yararlanılması gibi birçok fayda elde eder. Bunun karşılığında üye işletmeler bankalara, satış hacmine ve kredi kartıyla yapılan alışverişlere bağlı olarak değişen komisyon ve aidat öderler. Üye işyerlerinden alınan komisyon ve aidatlar ise, bankalara önemli bir gelir getirmektedir.

- Kredi kartı kullanımını yaygınlaştırırsa, küçük miktarlar halindeki nakit paranın tedavülünü ortadan kaldırıp, ödemeleri kaydi hale dönüştürerek tasarrufların bankalarda toplanmasına katkıda bulunacak ve ticari faaliyetleri canlandıracaktır (Yetim, 1997: 77). Ayrıca, kredi kartlarının ekonomi üzerindeki etkilerinin kontrol edilmesi, uygulanan politikalarda para arzına dahil edilmesi de gerekmektedir.
- Kredi kartları, bankaların fonlarını plase edebilmelerinde ve riski dağıtabilmelerinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu amaçlara ulaşabilmek için, sunulan hizmetlerin kalitesini arttırmak ve tüketiciye yansıyan maliyetlerini düşürmek gerekecektir.

3.5.2. Tüketici Kredileri

Tüketici kredisi, gerçek veya tüzel kişilerin, ticari amaçlar dışında ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetleri istediği yerden hemen ve peşin olarak karşılamak amacıyla, başvuruları üzerine banka veya benzeri finans kurumlarının bu kişilere vermiş oldukları kredilerdir. Bireyler daha sonra, kredi sözleşmesinde belirlenen faiz oranlarına göre, aldıkları kredileri geri öderler.

Tüketici kredilerine, miktar itibarıyla herhangi bir sınırlama getirilmemiştir. Dolayısıyla bin YTL ile beş yüz bin YTL limitli iki kredi de tüketici kredisi olarak kabul edilir (Çeker, 1995: 14–15). Bankadan tüketici kredisi talep eden kişiye, verilecek kredi miktarı, kredinin kullanım alanına ve müşterinin özelliklerine göre değişiklik göstermektedir. Tüketiciler, krediyi almak için bir başvuru formu doldurmaktadır. Başvuru formalarının incelenmesinin ardından, tüketiciye verilecek olan kredinin miktarı, kredi uzmanları tarafından belirlenir. Kredinin kabul edilmesinin ardından taraflar arasında sözleşme yapılır ve kişiye ödeme planı verilir. Tüketici kredileri, kredi talep eden kişinin aylık net gelirin genellikle üç-beş katı limitle verilir. Bu uygulama sayesinde, geri dönme olasılığı yüksek olan tüketici kredileri, bankaların risklerini de azaltmaktadır.

ABD’de XIX. yüzyılın sonlarından itibaren verilmeye başlanan tüketici kredileri, II. Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa’da da yaygınlık kazanmıştır. TBS’nde yer alan bankaların tüketici kredilerine yönelmesinde, batılı ülkelerde artan bireysel bankacılık faaliyetlerinin etkisi yanında, ülke özel koşullarının da önemli etkisi

olmuştur. Ülkemizde tüketici kredileri, 1981–1988 yılları arasında mevduat faiz oranlarının serbest bırakılması sonrasında, bankaların ellerinde yüksek maliyetli fon kalması sebebiyle özellikle 1988'den sonra verilmeye başlanmıştır. Risk Santralizasyonu'nun 1991 yılında kurulmasıyla birlikte bankalar, kendisinden kredi talebinde bulunan kişilerin mali durumlarıyla ilgili bilgi alma olanağına kavuşmuştur. Böylelikle tüketici kredileri de bankalar için daha güvenilir bir bireysel pazarlama ürünü haline gelmiştir. 1992 yılından itibaren, bankaların tüketici kredisi karşılığında Varlığa Dayalı Menkul Kıymet (VDMK) ihraç etme imkanına kavuşmaları ve VDMK ihracı karşılığında elde edilen fonlara munzam karşılığı ve dispoñibilite ayırmamaları dolayısıyla daha ucuz maliyetle fon elde etmeleri, bu fonların tüketici kredilerine yönlendirilmesinde önemli bir unsur olmuştur (Karan, 1995: 37- 38). Ancak VDMK uygulaması, kredi kalitesinin düşmesine tüketici kredisi hacminin ise, yapay olarak yükselmesine neden olmaktadır.

Tüketici kredilerinin kullanımında tüketicilerin faiz oranı üzerinde pazarlık güçleri yoktur. Faiz oranı, piyasa koşullarına ve bankanın kredi kullandırma politikasına bağılı olarak değişiklik göstermektedir (Alparslan, 1994: 53). Örneğin, konut alabilmek için bankaya kredi talebinde bulunan bir kişiye uygulanacak faiz oranı, diğer amaçlar için kullanılacak tüketici kredilerine uygulanacak faiz oranından daha düşüktür. Bunun nedeni ise, konut kredilerinin devlet politikalarını destekleyici yanının bulunmasıdır.

Tüketici kredileri, kullanımına kısıt getirilmeyip doğrudan nakit olarak verilen nakit kredisi ve belirli bir malın finansmanı için verilen bağılı kredi olmak üzere ikiye ayrılabilir. Nakit kredisi, sadece bankalar tarafından açılabilen kredilerdir. Nakit kredilerinde kredi talebinde bulunan müşteriler, satın almak istedikleri mal ve hizmet hakkında bankaya açıklama yapmak zorunda değildir. Bağılı kredilerde ise, banka veya finansman şirketi tarafından açılan kredi, tüketicinin ad ve hesabına mal ve hizmetin teslimi ile birlikte, doğrudan doğruya satıcıya ödenir. Buna karşılık kredi geri ödemeleri, tüketici tarafından krediyi veren banka ve finansman kuruluşuna yapılır. Bu tür kredilerde, tüketicinin kredilerden yararlanabilmesi için, mal ve hizmetin satıcısını istediği şekilde seçme olanağı yoktur (Çeker, 1995: 15). Bu açıdan, bağılı krediler, bazı şartların yerine getirilmesi halinde açılan ve belirli bir

mal veya hizmetin satın alınması ya da belirli bir satıcı ile yapılacak hukuki işlem koşulu ile verilen özel kredilerdir.

Tüketici kredileri, bankalar tarafından tüketiciye, beyaz eşya, dayanıklı tüketim malları, eğitim, sağlık, tatil, düğün, konut ve taşıt alımı gibi çok çeşitli ihtiyaçlarını karşılaması için verilir. Eylül 2005 itibariyle bankalar tarafından verilen tüketici kredilerinin mal ve hizmet gruplarına göre dağılımında, dayanıklı tüketim malları, mesleki amaç, eğitim, tatil, gıda, giyim gibi seçenekleri içeren ihtiyaç kredileri % 52 ile en büyük paya sahiptir. Bunu sırasıyla % 33 ve % 15 ile konut ve taşıt kredileri izlemektedir (TBB, 2005c).

Tüketici kredilerinin vadeleri, bankadan bankaya farklılık göstermekle birlikte genellikle 1–36 ay arasında olup, 5 yıldan uzun olmayan bir süre içerisinde de değişebilmektedirler. Eylül 2004 itibariyle, tüketicilerin en fazla tercih ettikleri vade 19–24 ay arası iken, Eylül 2005’de 73 ay ve üstü şeklinde gerçekleşmiştir (TBB, 2005c). Konut kredilerinde ise, özellikle son dönemde kira öder gibi ev sahibi olma imkânını tanıyan mortgage sisteminin gündeme gelmesiyle birlikte, bu vade yirmi hatta otuz yıla kadar çıkmıştır.

Bankalar tarafından tüketici kredisi verilecek kesimin, belirli ve düzenli bir gelire sahip olması, bu gelirini belgelemesi potansiyel müşteri olarak görülmesine yetmekte ve tüketici kredisinden yararlandırılabilir. Ancak, yapılan istihbaratı olumsuz çıkanlara, karşılıksız çek yazanlara, düzenli bir işi ve geliri dolayısıyla geri ödeme gücü olmayanlara veya almak istedikleri krediyi bankanın istekleri dışında ticari amaçlar için kullanacağına inanılanlara ise, tüketici kredisi kullandırılmamalıdır. Ancak kredi kullandırılmayacak kesimin belirlenmesi basit bir olay değildir. Çünkü asimetrik bilginin varlığı nedeniyle kredi talebinde bulunanlara ilişkin sağlıklı bilgi alınamamaktadır. Bu durum ise geri ödeme gücü yetersiz olan kişilere kredi verilmesi dolayısıyla ters seçim problemine veya tüketim amacıyla verilen bir kredinin başka amaçlar için kullanılıp kullanılmadığının bilinmemesi dolayısıyla da ahlaki çöküntü problemine neden olmaktadır.

Eylül 2005 itibariyle kullanılan tüketici kredilerinin toplam bakiyesi 23.679 milyon YTL, kredi kullanan kişi sayısı ise 5.568.380’dir (TBB, 2005c). Kredi kullananların meslek gruplarına göre dağılımına baktığımızda, Eylül 2002

tarihi itibariyle tüketici kredisini en fazla ücretliler kullanmıştır. Yine aynı dönemde kredi kullananların gelir grubuna göre dağılımında, en çok kredi kullanan kesim hem krediden yararlanan birey sayısı, hem de kredi miktarı olarak 250 YTL'nin üzerinde aylık gelir elde edenlerdir. Tüketici kredilerinden yararlananların eğitim durumuna göre yapılan sınıflandırmada, fakülte ve yüksek okul mezunları, miktar bakımından tüketici kredilerini en çok kullanan sınıf olmuştur. Lise mezunları ise, tüketici kredilerinden sayı olarak en çok yararlanan kesim olmuştur. Kredi kullananların yaş gruplarına göre dağılımına göre, hem sayı hem de tutar olarak en fazla kredi kullanımını 36–55 yaş grubu tarafından yapılmaktadır (TBB, 2002).

3.5.2.1. Tüketici Kredilerinin Avantaj ve Dezavantajları

Tüketici kredileri de kredi kartlarında olduğu gibi, tüketicilere ve onu plase eden kurumlara bir takım avantajlar sağlamaktadır. İhtiyaç duyduğu dayanıklı ve dayanıksız tüketim mallarının bedelini peşin olarak ödemeye bütçesi yetmeyen birçok tüketici, ya söz konusu malı satın almaktan vazgeçmekte ya da bedelinin genellikle önemli bir kısmı için borçlanma yoluna gitmektedir. Tüketici kredileri tüketicilerin bu sorununa çözüm olarak, tüketicilere peşin para alışverişten yararlanma olanağı ve gelecekte elde edeceği geliri önceden kullanma imkânı sağlamaktadır. Tüketici kredileri, ticari kredilerden farklı olarak plasmanların küçük boyutta yapılmasına olanak vererek, bankacılık sisteminde riski en aza indirmekte bu yönüyle de bankalar tarafından yoğun olarak tercih edilmektedir. Ayrıca bankalar, yüksek faiz karşılığı topladıkları mevduatlarıyla ucuz ve önemli düzeyde ek plasman elde etmek, tüketicilerin aylık ödemeler nedeniyle bankaya gelmelerini sağlayarak tüketicileri bankaya alıştırmak, büyük şirketlerin üst düzey yetkililerine ise, kredi vererek söz konusu şirketleri bankaya çekebilmek için tüketici kredisini vermektedir (Birgili, 1991: 180–182).

Bankalar, kredi riskinin geniş müşteri ağı ile dağıtılmasına olanak sağladığı için tüketici kredilerini ticari kredilere göre daha risksiz olarak görmektedir. Fakat günümüzde tüketiciler, gelirleri ölçüsünde tüm bankalardan kredi limitinin sonuna kadar yararlanabilmekte; böylelikle tek bir bankadan alamayacağı veya geliriyle ödeyemeyeceği ölçüde kredi kullanabilmektedir. Bu durum kredilerin geri

dönüşünde, önemli sorunlara neden olmaktadır. Bu anlamda bankalar arası bilgi ağının yaygınlaştırılması önemli bir ihtiyaçtır.

Son dönemde, özellikle bireysel krediler olmak üzere, kredi arzında hızlı bir büyüme yaşanmıştır. 2001 yılında ekonomide yaşanan hızlı daralma nedeniyle sorunlu krediler hızla büyümüştür. Ancak, daha sonra ekonomik faaliyetin iyileşmesi yanında, bankaların sorunlu kredileri için ayırdıkları karşılıkların artmasına bağlı olarak sorunlu kredilerin toplam kredilere oranı düşmüştür. Bu arada, 2001 yılında yaşanan daralma döneminde borçların yeniden yapılandırılması programı da, sorunlu kredilerin tahsilâtına katkıda bulunmuştur. 2004 sonu itibariyle sorunlu kredilerin (karşılık öncesi) kredi stokuna oranı % 6,8'dir (TBB, 2005a: 18).

Bankalar tarafından verilen kredilerin geri dönmemesi durumu, her iki taraf için de önemli bir risktir. Söz konusu riski en aza indirebilmek için bankalar (Sayın, 1991: 62–63),

- Bireylerin krediye gerçekten ihtiyacı olup olmadığına,
- Kredi tutarının gerekenden çok olup olmadığına,
- Kredi için alınan teminatın kredi riskini karşılayıp karşılamayacağına,
- Kredi vadesinin uygun olup olmadığına,
- Tüketim ihtiyacını karşılamak için verilecek kredinin amacı doğrultusunda kullanılıp kullanılmayacağına,

ilişkin şüphelerini giderebilmek amacıyla kredi taleplerini incelemelidir. Ayrıca hem müşteri memnuniyetini arttırmak hem de kredilerin geri dönme oranını arttırmak için müşteriye tanımak gerekmektedir. Müşteriyi tanımının yolu ise, bir veri ambarı oluşturmaktan geçmektedir. Veri ambarı yöntemiyle müşteriye tanıyabilmek için bankalar (Kıral, 1999: 14):

- Öncelikle güncellenmiş bir müşteri bilgi dosyası oluşturmalıdır.
- Tüm müşterilerine ait en az iki yıllık işlem bilgisini, veri ambarına yüklemelidir.
- Verilerin hazır hale gelmesiyle birlikte diğer bankaların uygulamalarını da dikkate alarak bir karlılık modeli geliştirmelidir.

- Karlılıkları belirlenen müşteriler arasından en karlı olanlarını belirlemeli ve geçmiş yılki verilerle karşılaştırma yaparak farklarını ortaya koymalıdır.
- Tüm bu analizler sonucunda elde edilen müşterileri bilgilerini, tüm şubeleriyle paylaşmalıdır.
- Ayrıca her şubedeki bireysel pazarlama grubu, eskiden karlı olup bu yıl karlılık düzeyleri düşen müşterileri, kişisel olarak arayarak banka ile ilişkilerinin neden azaldığını, varsa ne tür sorunlardan şikâyetçi olduklarını başka bankalarla çalışıp çalışmadıklarını, eğer çalışıyorlarsa o bankaların hangi ürün ve hizmetlerini neden tercih ettiklerini öğrenmelidir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK BİREYSEL BANKACILIK SEKTÖRÜ'NDE ASİMETRİK BİLGİNİN GELİŞİMİ VE EKONOMETRİK UYGULAMALAR

Asimetrik bilginin neden olduğu ters seçim ve ahlaki çöküntü problemleri, bankaların bilançolarına geri dönmeyen krediler olarak yansımaktadır. Kredi tayinlemesine başvurmayarak yüksek faiz politikası izleyen bankalar, düşük riskli müşterilerini portföylerinden dışlayarak, ters seçimle karşı karşıya kalırlar. Dönem başında ortaya çıkan bu durum, krediyi doğru şekilde kullanmayan müşteri veya bu kredinin yüksek faizden dolayı batacağını bilen bankaların, aynı zamanda ahlaki çöküntü ile hareket etmesiyle, bankaların karlılıklarını azaltır. Bu karlılık azalması, geri dönmeyen kredilerin artması veya mudilerden toplanan kaynakların çarçur edilmesi anlamına gelir.

Aras ve Müslümov “Kredi Piyasalarında Asimetrik Bilgi ve Bankacılık Sistemi Üzerindeki Etkileri” adlı makalelerinde yaptıkları ampirik araştırmada, takipteki krediler oranı (toplam takipteki krediler/ toplam kredi) ile toplam krediler oranı (toplam krediler/ toplam aktifler) arasındaki nedensellik ilişkisini, 1992: 4 ile 2001: 4 dönemi için analiz etmiş ve TBS için kredi tayinlemesi hipotezini destekleyici bulgulara ulaşmışlardır. İki değişken arasında yapılan Granger nedensellik testi, nedensellik ilişkisinin takipteki krediler oranından toplam krediler oranına doğru tek yönlü olduğunu ortaya koymuştur (2004: 55–61). Çalışmamızda ise, asimetrik bilginin TBBS’deki varlığı, bireysel bankacılığın en önemli hizmetlerinden kredi kartı ve tüketici kredileri verileri yardımıyla değerlendirilecektir. Fakat daha sonra asimetrik bilgi problemi, önemi daha önce de açıklandığı üzere ticari krediler boyutuyla da incelenecektir.

Tablo 1, TBBS’deki kredi kartlarının 2000–2005 yılları arasındaki gelişimini göstermektedir. Tablo 1’den de anlaşılacağı üzere, kredi kartının kullanımı, 2000 yılından itibaren sürekli olarak artmıştır. En yüksek artış ise, 2004 yılında gözlenmiş ve aynı yıl kredi kartının toplam krediler içerisindeki payı, % 13 olarak gerçekleşmiştir. Kredi kartlarının toplam aktifler içerisindeki payı ise, 2005 yılında % 5,8 olmuştur. Bu veriler ışığında TBBS’yi değerlendirdiğimizde, sektörde kredi

kartı kullanımının sürekli artmasına rağmen toplam aktifler içerisindeki payının istenilen düzeye ulaşamamış olması, kredi kartlarının sektörde rekabete en açık alanlardan birisi olduğu görülür. 2001 krizinin etkisiyle yükselen gecelik faizlere rağmen, bankacılık sektörü kredi vermeye devam ettiği için kredi kartlarının geri dönmeme oranı % 4'ten % 8,7'ye yükselmiştir. 2002–2004 yılları arasında ise, gecelik faiz oranlarındaki düşüşle ve konjonktürün iyileşmesiyle doğru orantılı olarak geri dönmeme oranında da düşüş yaşanmıştır. Ancak 2005 yılına gelindiğinde, gecelik faizlerden bağımsız olarak, kredi kartlarının geri dönmeme oranı yine artmıştır.

Tablo 1. Kredi Kartları Piyasasında Asimetrik Bilginin Yansımaları

Yıllar	Top. Kredi Kartı (Mln YTL)	Kredi Kartı (%) Değişim	Top. Kredi Hacmi (Mln YTL)	Kredi Kartı/ Top. Kredi (%)	Banka Top. Aktifi (Mln YTL)	Kredi Kartı/ Top. Aktif (%)	Takipteki Kredi Kartı (Mln YTL)	Takipteki Kredi Kartı /Top.Kredi Kartı (%)	Gecelik Faiz Oranı (O/N) (%)
2000	2182	-	32277	6,76	64467	3,39	95,9	4,40	1950
2001	2461	12,76	35548	6,92	123883	1,99	215,5	8,76	6200
2002	4227	71,74	38485	10,98	155008	2,73	259,1	6,13	62
2003	6987	65,31	62045	11,26	186007	3,76	306,6	4,39	51
2004	13714	96,28	103241	13,28	234298	5,85	590,7	4,31	26
2005	17143	25,00	164875	10,39	291352	5,88	1318,7	7,69	18

Kaynak: TCMB istatistikî verilerinden kendi hesaplamalarım.

Tablo 2’de ise, TBBS’deki tüketici kredilerinin 2000–2005 yılları arasındaki gelişimi gösterilmektedir. Tablodan da anlaşılacağı üzere, tüketici kredilerinin söz konusu yıllar arasındaki gelişimi, kredi kartlarınınkinden farklılık arz etmektedir. Daha önce bahsedildiği üzere, kredi kartı hacmi 2000 yılından itibaren sürekli olarak artmıştır. Ancak tüketici kredilerinin hacmi, 2001 krizinden ve gecelik faiz oranlarındaki aşırı yükselmeden etkilenerek, 2000 yılına kıyasla 2001 ve 2002 yıllarında sırasıyla % 49 ve % 1 gibi önemli oranlarda azalmıştır. 2000 yılında tüketici kredilerinin toplam krediler içerisindeki payı, % 14 iken, 2001 ve 2002’de sırasıyla % 6,5 ve % 5,9’a düşmüştür. 2002 yılından sonra ise, krizin etkilerinden kurtulan ve düşen faiz oranlarının etkisiyle istikrar kazanan ekonomide, tüketici kredilerinin toplam krediler içerisindeki payı, % 17,5’lara ulaşmıştır.

2001 krizinin etkisiyle yükselen gecelik faizlere, tüketici kredisi talebinin artarak cevap vermemesi, bankacılık sektöründe tüketici kredileri piyasasında asimetric bilgiden kaynaklanan bir geri dönmeme sorunu yaşanmasını, önemli ölçüde azaltmıştır. Başka bir deyişle, aşırı derecede artan faiz oranları karşısında tüketici kredisi talebinin kredi kartlarında olduğu gibi artmaması nedeniyle, maksimum değerine 2001 yılında ulaşan geri dönmeme oranı sadece % 4,75 olarak gerçekleşmiştir. 2005 yılına gelindiğinde ise, tüketici kredilerinde geri dönmeme oranı % 0,6’ya kadar düşmüştür. Kredi kartlarındaki sorunlu kredi oranının 2001 krizinde bile, maksimum değerini alarak % 8,7 olduğu düşünülürse ve tüketici kredileriyle beraber değerlendirilirse kredi kartı ve tüketici kredilerinin çok kişiye dağıtılmasının, bankalar için riski azalttığı söylenebilir. Bu durum da, kredilerin sorunlu kredi olma olasılığını azaltmaktadır. Kredi kartı ve tüketici kredileriyle karşılaştırıldığında, daha az sayıda kişiye (firma) daha büyük tutarlı krediler kullandıran ticari kredilerin geri dönmeme olasılığı, özellikle kriz zamanlarında yüksek olduğundan ticari krediler daha risklidir.

Tablo 2. Tüketici Kredileri Piyasasında Asimetrik Bilginin Yansımaları

Yıllar	Top. Tük. Kredi (Mln YTL)	Tük. Kredisi (%) Değişim	Top. Kredi Hacmi (Mln YTL)	Tük. Kredi/ Top. Kredi (%)	Banka Top. Aktifi (Mln YTL)	Tük. Kredisi/ Top. Aktif (%)	Tasfiye Edilen Tük. Kredi (Mln YTL)	Tasfiye Edilen Tük.Kredi/ Tük. Kredi (%)	O/N Faiz Oranı (%)
2000	4534	-	32277	14,04	64467	7,03	85	1,87	1950
2001	2311	-49,03	35548	6,50	123883	1,86	110	4,75	6200
2002	2287	-1,05	38485	5,94	155008	1,47	106,4	4,65	62
2003	6169	169,75	62045	9,94	186007	3,31	106,6	1,72	51
2004	12925	109,52	103241	12,52	234297	5,51	88,8	0,69	26
2005	28933	123,85	164875	12,54	291351	9,93	189,6	0,65	18

Kaynak: TCMB istatistikî verilerinden kendi hesaplamaları

Tablo 3'te de görüldüğü üzere, gecelik faizlerdeki anormal ölçüde yükselmeler sonucu ticari kredilerin geri dönmeme oranı (dünya ortalaması %3–4 civarındadır) % 24'e kadar yükselmiştir. % 24'ün anlamı, verilen toplam kredilerin ¼'ünün batırılması anlamına gelmektedir ki, bu sadece Türkiye'de değil, dünyada da bankaların özkaynağı ile finanse edemeyeceği bir orandır. TBS'de, toplam bilânço büyüklüğünün % 40'ı kredilerden oluşurken, bunun % 40 x % 24'ü geri dönmediğinde, (toplam aktifin yaklaşık % 10'unun geri dönmemesi anlamına gelir) bunun finansmanı iki yolla yapılabilir. Birinci yol, firma özkaynaklarının, ikinci yol ise, ya mudilerin ya da devletin kaynaklarının kullanılmasıdır. TBS'de, özkaynaklar bilânçonun çok az bir bölümünü oluşturduğu için, geri dönmeyen krediler için kaynağı, bankalar yerine mudiler veya devlet karşılamıştır. Bu durum, Tablo 5'te daha detaylı bir şekilde gösterilen, TMSF'ye alınan bankaların kamuya verdiği zararın boyutlarından anlaşılmaktadır.

Tablo 3'te vurgulanması gereken nokta, yükselen faizlere rağmen bankacılık sektörünün kredi vermeye devam etmesi nedeniyle sorunlu kredilerin artmasıdır. 1994 Krizi'nde ortaya konan TMSF'nin % 100 mevduat garantisi uygulaması, bankaların bu davranışında önemli rol oynamıştır. 2001 krizinden günümüze gelindiğinde, tablo 3'te de görüldüğü üzere 2004 ve 2005 yılları için takipteki kredilerin oranının % 6 ve % 5'e düşmüş olmasının birçok sebebi bulunmaktadır. Bu sebepleri; tasarruf mevduatına getirilen % 100 garanti uygulamasının kaldırılması, bankacılık sektörünün risklerinin yeniden tanımlanarak BDDK tarafından denetlenmesi, yeni özkaynak artırımının zorunlu kılınması (Basel I ve Basel II⁶'ye göre özkaynakların toplam aktife oranının önce % 8 sonra da % 12 çıkarılması zorunluluğu), birleşmelerin teşvik edilmesi ve ekonomide konjonktürün iyileşmesi olarak sayabiliriz.

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz; TBB (2003). Yeni sermaye Yeterliliği Uzlaşısı (BASEL II) ve Geçiş Sürecine İlişkin Yol Haritası.

Tablo 3. Ticari Krediler Piyasasında Asimetrik Bilginin Yansımaları

Yıllar	Top. Ticari Krediler (Mln YTL)	Ticari Krediler (%) Değişim	Top. Kredi Hacmi (Mln YTL)	Ticari Krediler/ Top Kredi (%)	Banka Toplam Aktifi (Mln YTL)	Ticari Kredi/ Top. Aktif (%)	Takipteki Ticari Kredi (Mln YTL)	Takipteki Tic. Kredi/ Tic. Kredi (%)	O/N Faiz Oranı (%)
2000	25561	-	32277	79,19	64467	39,65	2657	10,39	1950
2001	30776	20,40	35548	86,57	123883	24,84	4975	16,17	6200
2002	31971	3,88	38485	83,07	155008	20,63	7814	24,44	62
2003	48889	52,91	62045	78,79	186007	26,28	7279	14,88	51
2004	76602	56,68	103241	74,19	234297	32,69	5260	6,86	26
2005	118799	55,08	164875	72,05	291351	40,78	6797	5,72	18

Kaynak: TCMB istatistikî verilerinden kendi hesaplamalarım.

Tablo 4. TBS’de Asimetrik Bilginin Yansımaları

Yıllar	Toplam Kredi Hacmi (Mln YTL)	Takipteki Kredi Hacmi (Mln YTL)	Takipteki Kredi/ Toplam Kredi (%)	O/N Faiz Oranı (%)
1996	40.28.289	68.935	1,71	130
1997	8.545.829	145.439	1,70	80
1998	12.876.639	478.926	3,71	85
1999	19.335.633	1.886.358	9,75	79
2000	30.602.486	3.181.111	10,39	1950
2001	39.285.181	6.351.257	16,16	6200
2002	40.191.217	9.822.860	24,44	62
2003	57.695.615	8.590.558	14,88	51
2004	88.544.332	6.081.026	6,86	26
2005	127.228.900	7.280.487	5,72	18

Kaynak: TCMB istatistikî verilerinden kendi hesaplamalarım.

TBS’de kullandırılan kredilerin, bireysel ve ticari krediler olmak üzere ikili bir ayrıma tabi tutulmaksızın toplam olarak değerlendirildiği Tablo 4’te, geri dönmeyen kredilerin 2000 ve 2001 tarihlerinde sırasıyla % 16 ve % 24 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu durum, yukarıda açıklananlarla aynı şeyi ifade ettiğinden tekrara düşmemek için açıklanmayacaktır.

Kredi piyasasında, ahlaki çöküntü ve ters seçim gibi asimetrik bilgi sorunları finansal piyasaların, verimli yatırımların finansmanı için gereken aracılık işlevlerini yerine getirememesine neden olmakta, bu da finansal krizlere ve ekonomik dalgalanmalara yol açmaktadır. Bu anlamda Mishkin, “*Anatomy of a Financial Crisis*” adlı eserinde finansal krizlerin asimetrik bilgi analizini gerçekleştirmiş ve asimetrik bilgi analizinin finansal krizleri açıklamada monetarist görüşe göre, daha başarılı olduğunu ifade etmiştir. Mishkin’e (1991: 7) göre, finansal krizler, ekonomiyi

finansal piyasaların iyi bir şekilde işlediği yüksek çıktılı bir dengeden uzaklaştırıp, çıktının hızlı bir şekilde azaldığı bir duruma götürür. Böylelikle finansal piyasalar, en verimli yatırım fırsatlarına sahip olanlara fonları aktarmada başarısız olur. Finansal krizler, banka panikleriyle ve likidite sıkışıklığına çözüm olmak amacıyla son kredi mercii olan merkez bankasının devreye girmesiyle sonuçlanır. Mishkin, banka paniklerini, yüksek faiz oranlarının, kurumların başarısızlıklarının ve mevduat sahiplerinin mevduatlarının bulunduğu bankanın geleceğine ilişkin endişelerinin bir sonucu olarak görür. Mevduat sahipleri, piyasadaki mevcut asimetrik bilgi nedeniyle iyi bankaları kötü bankalardan kolaylıkla ayırt edemediği için mevduatlarındaki olası kayıplar için endişelenirler ve mevduatlarını bankacılık sisteminden çekerler. Bu da, banka paniklerine neden olur (1991: 15). Banka panikleri faiz oranlarının daha da yükselmesine neden olur. Çünkü panikler, ödünç alıcılara fon arzını azalttığı için, likiditeyi azaltır. Faiz oranlarındaki bu artış, kredi piyasasında ters seçim ve ahlaki çöküntü problemlerini arttırır. Söz konusu artış da, ödünç verenler için ödünç vermeyi daha az çekici yapar; yatırımların ve toplam ekonomik aktivitelerin azalmasına neden olur.

Krugman'a (2001: 69–71) göre ise, finansal krizlerin en önemli nedenlerinden olan ahlaki çöküntü finansal kurumların “nasıl olsa kurtulacağım” inancından doğmaktadır. Bu terim, işlerin kötü gitmesi halinde bedeli ödeyecek olan başkası ise, riski alacak kişinin, alacağı riskin ne kadar olacağına karar vermesi gereken her durum için kullanılır. Finans kesimindekiler, başlarına bir şey gelirse devletin kendilerini kurtaracağını bildiklerinden her türlü riskli pozisyonu alırlar. Ahlaki çöküntü, tasarruf sahiplerinin, bankaların devlet güvencesinde olduğu mantığı ile mevduatlarını izlememesi ve bu konuda tedirginlik duymaması ile daha çok artmaktadır. Böylece bankalar, devlet güvencesi altında riskli projeleri destekleyerek ekonomiyi genel bir krize sokarlar.

Teorinin de ortaya koyduğu gibi, kar amacıyla toplamış oldukları mevduatları kredi olarak kullanarak ekonomideki fon arz edenlerle fon talep edenler arasında aracılık eden bankalar için en önemli problem, mevduat sahiplerinin mevduatlarını aynı

anda çekmek istemesidir. Günümüz şartlarında iyi banka olarak adlandırılan bir banka bile, tüm mevduat sahiplerinin aynı anda mevduatlarını çekmesi durumunda iflas edecektir. Çünkü bankalar açısından sahip oldukları mevduatları kredi olarak kullandırmayarak likit kalmak risklere karşı yararlı olmakla birlikte oldukça maliyetlidir. Bunun alternatif maliyeti kredi vererek kar elde etmektir. Bu nedenle mevduat sahiplerinin mevduatlarını bankadan çekmesiyle yatırımlar ve dolayısıyla üretim azalacak, ekonominin tümü krizden etkilenmiş olacaktır. Çalışmamızın bu bölümünde, literatürde finansal krizlere neden olduğu ifade edilen asimetrik bilginin TBS üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla, yaşanan 1994, 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizlerine değinilecektir. 1998–1999 Krizi ise çalışma kapsamında ele alınmayacaktır.

1994 Krizi'nin en önemli nedenlerinden biri artan kamu açıkları olmuştur. Artan kamu açıkları ise, enflasyonun en önemli nedenlerinden biridir. Bu nedenle, bu dönemde enflasyonun düşürülmesi için çalışmalarda bulunulmuştur. Ancak enflasyonun kontrol altına alınması için döviz kurlarını bastırma politikasının izlenmesi TL'nin değerlenmesine neden olmuştur. TL'nin aşırı değerlenmesi sonucunda ekonomi uluslararası alanda rekabet gücünü kaybetmiş, ithalat hızla artmış, ihracat azalmış dolayısıyla dış ticaret açıkları artmıştır. Böylelikle ekonominin içinde bulunduğu iç dengesizliklere dış dengesizliklerin de eklenmesiyle 1994 yılının başında para, sermaye ve döviz piyasalarında ciddi bir kriz meydana gelmiştir (Müslümov, 2004: 3).

1994 krizinin ardından, piyasada etkinliği arttırmak ve krizin olumsuz etkilerinden kurtulmak için bir dizi önlem alınmıştır. Bankacılık sektörü üzerindeki etkileri açısından değerlendirdiğimizde, söz konusu önlemler içerisinde en önemlisi, tasarruf mevduatına % 100 güvence sağlayan Tasarruf Mevduatı Sigorta Sistemi'ne geçilmesidir. Mevduat Sigorta Sistemi, 1994 krizini aşmada önemli bir işlev üstlenmesine karşın, 1998–1999 ve 2000–2001 krizlerinde, krizin daha da derinleşmesinin nedenleri arasında yer almıştır (Çolak, 2005: 119). Bu nedenle, 2001 yılında sınırsız mevduat sigorta uygulamasından, kısmi mevduat sigorta uygulamasına geçilmiştir. Mevduat Sigorta Sistemi'nin başarısızlık nedenlerinden birisi, piyasa disiplini üzerindeki olumsuz etkisidir. Mevduat Sigorta Sistemi'nin olmadığı

durumlarda, piyasada, bankaların etkinliğine ilişkin endişe verici bir durum ortaya çıktığında, bireyler mevduatlarını bankadan çekerek buna cevap verirler. Böylece bankaların davranışlarını ve politikalarını yönlendirerek irrasyonel davranmalarını engelleyebilirler. Ancak Mevduat Sigorta Sistemi'nin uygulanması, asimetrik bilginin etken olduğu bir sözleşme türünü ortaya çıkarmaktadır. Çünkü Mevduat Sigorta Sistemi'nin uygulanmasıyla birlikte, nihai olarak maliyeti üstlenen taraf ile fayda sağlayan taraf birbirinden farklı olacaktır (Müslümov, 2004: 5). Mevduatın sigorta kapsamında olmadığı bir durumda, eğer bir banka iflas ederse, bunun maliyetine banka ve mudiler katlanacaktır. Böylelikle mudiler, bankaların aşırı risk alması nedeniyle mevduatlarının geri ödenmeme riskiyle karşı karşıya kaldıklarında, mevduatlarını bankadan çekme tehdidiyle piyasa disiplini sağlayabileceklerdir. Fakat tasarruf mevduatına % 100 güvence getirildiği durumda, mudiler mevduatlarının devlet güvencesinde olduklarını bildikleri için, tasarruflarını yüksek faiz oranı öneren yüksek riskli bankalara yatırılabilmektedirler. Bu durum, asimetrik bilgiden kaynaklanan ahlaki çöküntü problemine neden olmaktadır. Ahlaki çöküntü problemi de, bankacılık sisteminin aşırı risk almasına, bankaların sermaye yeterliliğinin azalmasına, kredi, döviz ve likidite riskinin artmasına, gelir-gider dengesinin bozulmasına, mevduatlara daha yüksek faiz ödenmesine ve temsilcilik maliyetinin artmasına neden olmaktadır (Müslümov, 2004: 6).

2000 yılı başında, enflasyonu düşürmek ve büyümeyi gerçekleştirmek için, uygulamaya konulan istikrar programı sayesinde enflasyon son on beş yılın en düşük seviyesine ulaşmıştır. Ancak TL'de aşırı değerlenme, iç talepteki hızlı artış, Euro/Dolar paritesinin gerilemesi sonucunda cari işlemler dengesi açığı daha da artmıştır. Ayrıca o dönemde, uygulanmakta olan örtük para kurulu sistemi gereğince merkez bankasının emisyon yaratması döviz girişine dayandırıldığı için döviz girişinin azalması, likidite sıkıntısına neden olmuştur. Bu durum sonucunda, kısa vadeli faizlerde artış yaşanmış ve tahvil-bono ile hisse senedi fiyatlarında önemli bir düşüş yaşanmıştır. Bu gelişmeler karşısında, yabancı dolaylı sermayenin ülkeyi terk etme çabaları, TCMB rezervlerinde önemli azalmalara neden olmuştur. Bu durum da, Kasım 2000'de, özellikle likidite sıkıntısından kaynaklanan, krize neden olmuştur. Yaşanan bu kriz sonrası alınan

tedbirlerle kısa süreli bir istikrar sağlanmış ancak; Şubat 2001’de kriz yeniden patlak vermiştir.

Bankacılık sektörü, Kasım 2000 krizi sonrasında, faiz (ve dolayısıyla likidite) riski, Şubat 2001 krizi sonrasında da hem faiz hem de kur riski sonucu önemli sorunlar yaşamıştır. Krizden sonra, başta kamu bankaları olmak üzere, bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılması için büyük miktarda kaynak gereksinimi doğmuştur (Sayılğan, 2003: 71). Daha önce de vurgulandığı gibi, Mevduat Sigorta Sistemi 2001 Krizi’nin daha da derinleşmesine neden olduğu için, bu dönemde mevduata sağlanan tam güvence kaldırılmış; yerine mevduatın anapara ile faiz ve kâr payı reeskontlarının toplamının 50 milyar TL (50 bin YTL)’ sine kadar olan kısmı için, kısmi güvence getirilmiştir. Tablo 5’te, TMSF kapsamındaki bankaların 1997-2005 yılları arasındaki gelişimi gösterilmiştir.

Tablo 5. TMSF Bankalarında Yaşanan Yeniden Yapılanma

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	Top
Devralınan Banka Sayısı	1	1	6	3	8	1	1	-	-	21
Birleştirilen Banka Sayısı	-	-	-	-	7	5	-	-	-	12
Satılan Banka Sayısı	-	-	-	-	3	2	-	-	-	5
Lisansı İptal Edilen Banka	-	-	-	-	2	2	-	-	-	4
Başka Bankaya Devredilen	-	-	-	-	-	1	-	1	-	2
Fondaki Banka Sayısı	1	2	8	11	9	2	2	1	1	1
TMSF’na devrolunan Takipli alacaklar (Mln ytl)	-	-	-	-	4174	5466	12214	12326	11163	

Kaynak: TMSF Faaliyet Raporu, 2005 ve TCMB.

Tasarruf mevduatına 1994 Krizi’nin ardından getirilen % 100 güvence, bankaların “batsam da devlet beni kurtarır” düşüncesiyle kaynaklarını etkin olmayan bir şekilde kullanmalarına neden olmuştur. Böylelikle bankalar riski kendileri

üstlenmedikleri, karı ise kendileri elde ettikleri için, artan faiz oranlarına rağmen kredi tayinlmasına gitmeyerek kredi vermeye devam etmişlerdir. Bu durum asimetrik bilginin yaratmış olduğu ters seçim ve ahlaki çöküntü problemlerini, dolayısıyla da geri dönmeyen kredileri arttırmıştır. Sonuçta, zarar eden bankaların bir bir batmasıyla bankacılık krizleri yaşanmış ve iflas eden bankalar TMSF bünyesine alınmıştır. Tablo 5'te de görüleceği üzere, 1999, 2000 ve 2001 Krizleri'nin ardından TMSF'ye devredilen banka sayısı sırasıyla; altı, üç ve sekiz olarak gerçekleşmiştir. 2001 Krizi'nin ardından mevduata sağlanan % 100 güvencenin kaldırılıp yerine kısmi güvencenin getirilmesiyle fona devredilen banka sayısı 2002 ve 2003 yıllarında bire inmiştir. 2003 yılından sonra ise, fona devredilen banka bulunmamaktadır.

4.1. Türk Bankacılık Sistemi'nde Asimetrik Bilginin Göstergesi Olarak Bankaların Vergi Öncesi Karları (VÖK) ile Gecelik Faiz Oranları (O/N) Arasındaki İlişkinin Ampirik Olarak İncelenmesi: 1995–2005

Asimetrik bilgi ve onunla beraber ortaya çıkan yüksek faizler, yanlış veya spekülatif nitelikli projelerin seçimine neden olduğundan (ters seçim) kredilerin geri dönme olasılığını azaltarak işin başında (ex-ante) bankaları riskli hale getirir. Bu riskler, dönem sonunda banka bilançolarına belli bir oranda yansımaktadır. Alınan kredileri kullananlar, kaynakları etkin bir şekilde kullanamadıklarından veya kullanmadıklarından ahlaki çöküntü, bankaların zararlarının ve bu zararlar için ayıracakları kaynakların artmasına sebep olur. Bu iki etki, bankaların vergi öncesi karlarının (VÖK) azalmasına neden olur. Buraya kadar detaylı bir şekilde incelediğimiz asimetrik bilgiden kaynaklanan ters seçim ve ahlaki çöküntü problemlerini, TBS için sınamak istediğimizde VÖK ile bankalar için son finansman kaynağı olan Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB)'nin belirlediği Over-Night (O/N) faiz oranlarını dikkate almak gerekir. Çünkü bankalar müşterinin mevduatını asimetrik bilgi nedeni ile kaybettiğinde, bu kaynağı yerine koymak için ya finansal sistemdeki diğer bankalardan ya da TCMB'den borç almak zorunda kalacaktır. Dolayısıyla asimetrik bilgi ve getirdiği risklerden dolayı yükselen faiz oranları, hem bankaların borçlanma maliyetini hem de

batık proje sayısını arttıracığından bankaların zararları artacak ve VÖK'leri azalacaktır. Bu ilişkinin ışığında, aşağıdaki regresyon denklemi yazılabilir:

$$VOK = C(1) + \sum_i^n C(2)ON_{t-i} + u_t \quad (1)$$

Bu regresyon denklemi ile ilgili temel varsayımımız, $u \sim N(0, \sigma_u^2)$ olduğu yönündedir. Bu varsayımına göre hata terimi u , normal dağılmaktadır ki; bu durum u 'nun ortalamasının sıfır ve varyansının sabit olduğu anlamına gelir. Bu varsayım altında ve teorik bölüme uygun olarak 1'nolu denklem regrese edilmiştir. Bu regresyon, Eviews 3.1. programıyla yapılmıştır. Veriler, TBB ile TCMB'den, 1995–2005 tarihleri arası için üçer aylık (çeyrek) olarak temin edilmiş ve Ek 1'de sunulmuştur. Ancak bu denklem regrese edilirken, O/N faiz oranlarının bankacılık sisteminin karlılığı üzerindeki gecikmeli etkileri dikkate alındığından, en uygun gecikme uzunluğuna sahip denklemi temel denklem olarak seçilmiştir.

Tablo 6. Asimetrik Bilgi Altında VÖK'ün O/N (Düzyeyden) Faizlerden Etkilenmesi

Bağımlı Değişken: VÖK				
Metot: En Küçük Kareler				
Örneklem: 1995: 1-2005: 3				
Gözlem Sayısı: 40				
VOK=C(1)+C(2)*O/N				
	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık
C(1)	1248172.	465562.3	2.68	0.010
C(2)	-762.14	451.65	-1.69	0.099
R ²	0.06	Bağımlı Varyansın Ort.		1040337.
Düzeltilmiş R ²	0.05	Bağımlı Varyansın Std. Sap		2906044.
Regresyonun Std. Hatası	2839567.	Akaike Kriteri		32.60
Kalıntı Kareleri Toplamı	3.06E+14	Schwarz Kriteri		32.69
Logaritmik Olasılık	-650.10	F-İstatistiği		2.85
Durbin-Watson İstatistiği	0.66	Olasılık(F-istatistiği)		0.10

Tablo 6'da da görüldüğü üzere, seçilen denklem bütün ilişkinin ($R^2 = 0.06$) % 6'sını açıklayabilmektedir. Kurulan denklemin uygunluğu, F değerine bakılarak

yorumlanabilir. Buna göre % 10 anlamlılık düzeyinde, bu denklemdeki regresyon yapısı, istatistikî açıdan anlamlıdır. F değeri 0.10'dur. Ancak bu gözlem düzeyi için Durbin-Watson İstatistiği (DW)'nin 0.66 olması, negatif korelasyonu gösterir. Bu durum sapmalı tahmine neden olduğundan çalışmanın sonuçlarına zarar getirmez. Uygun gecikme uzunluğu için Schwarz Kriteri (SC) kullanılmıştır. EK 2'de sunulan tablolarda, O/N faizlerin birer çeyrek gecikmeli değerleri alınmış regresyon sonuçları verilmektedir. SC'nin 32.39 olarak minimize edildiği, en uygun gecikme uzunluğu olan üç dönem gecikmeli O/N faiz oranlarıyla VÖK arasındaki ilişki, Tablo 7'de gösterilmiştir. Buna göre, 1'nolu regresyon denklemi yeniden yorumlanmıştır.

Tablo 7. Asimetrik Bilgi Altında VÖK'ın O/N (Üç Dönem Gecikme) Faizlerden Etkilenmesi

Bağımlı Değişken: VOK				
Metot: En Küçük Kareler				
Örnekleme: 1995:4-2005:3				
Gözlem Sayısı: 37				
VOK=C(1)+C(2)*O/N+C(3)*O/N(-1)+C(4)*O/N(-2)+C(5)*O/N(-3)				
	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık
C(1)	2380834.	420388.3	5.66	0.000
C(2)	-900.21	351.30	-2.56	0.015
C(3)	-1098.39	351.47	-3.13	0.004
C(4)	-1130.95	351.63	-3.22	0.003
C(5)	-1253.90	351.94	-3.56	0.001
R ²	0.52	Bağımlı Varyansın Ort.		1119734.
Düzeltilmiş R ²	0.46	Bağımlı Varyansın Std. Sap		3010385.
Regresyonun Std. Hatası	2202169.	Akaïke Kriteri		32.17
Kalıntı Kareleri Toplamı	1.55E+14	Schwarz Kriteri		32.39
Logaritmik Olasılık	-590.20	F-İstatistiği		8.82
Durbin-Watson İstatistiği	0.99	Olasılık(F-istatistiği)		0.000

En uygun gecikme uzunluğunu veren Tablo 7'nin, denklem formatına çevrilmiş hali, aşağıda gösterilmiştir:

$$VOK=C(1)+C(2)*O/N+C(3)*O/N(-1)+C(4)*O/N(-2)+C(5)*O/N(-3)+u \quad (2)$$

Tablo 7’de de görüleceği üzere, seçtiğimiz denklem bütün ilişkinin ($R^2 = 0.52$) % 52’sini, açıklayabilmektedir. Kurulan denklemin uygunluğu F değerine bakılarak yorumlanabilir. Buna göre % 1 anlamlılık düzeyinde bu denklemdeki regresyon yapısı istatistikî açıdan anlamlıdır. F değeri 0.000’dır. Bunun anlamı 2’nci regresyon denklemini kabul etmemiz gerektiğidir. Bu gözlem düzeyi için DW istatistiğinin 0.98 olması ara bölgeye denk geldiğinden otokorelasyon belirsizdir. Denklem katsayıları istatistikî açıdan anlamlıdır. O/N faizlerdeki artış, 3 çeyrek dönem (9 ay) için VÖK’ü azalmaktadır. Bu, ters seçim ve ahlaki çöküntü problemlerine ilişkin teorinin ortaya koyduğu sonuçlar açısından, beklediğimiz bir durumdur. Türk Bankacılık Sistemi’ndeki bankaların yirmi dört milyar dolarlık zararını, bu regresyon bir açıdan desteklemektedir.

4.2. Türk Bireysel Bankacılık Sektörü’nde Asimetrik Bilginin Göstergesi Olarak Geri Dönmeyen Krediler (GDK) ile Gecelik Faiz Oranları (O/N) Arasındaki İlişkinin Ampirik Olarak İncelenmesi: 2000–2005

Yukarıda, asimetrik bilgiden kaynaklanan ters seçim ve ahlaki çöküntü problemlerinin etkileri, öncelikle tüm sisteme yönelik olarak analiz edilmiş ve analiz sonucunda Türk Bankacılık Sistemi’nde, asimetrik bilgi nedeniyle faiz oranlarındaki (belli bir noktadan sonra) artışın teorinin ortaya koyduğu sonuçlarla uyumlu bir şekilde bankacılık sisteminin karlarını (beklenen getirilerini) azalttığı gözlenmiştir. Ancak analizin bu ikinci aşamasında, asimetrik bilgiden kaynaklanan ters seçim ve ahlaki çöküntü problemlerinin Türk Bireysel Bankacılık Sektörü üzerindeki etkileri, sektörün temel pazarlama hizmetlerinden olan kredi kartı ve tüketici kredilerinin (bireysel krediler) geri dönüşüm oranları ile faiz oranlarının ilişkilendirilmesi yardımıyla açıklanmaya çalışılacaktır.

Türk Bireysel Bankacılık Sektörü’nde geri dönmeyen bireysel krediler için çalışmanın teorik yapısına uygun şekilde, bağımsız değişken olarak O/N faiz oranları alınmıştır. Oysa O/N faiz oranları yerine, kredi kartı ve tüketici kredisi faiz oranlarının alınması gerekirdi. Ancak söz konusu faiz oranı, 2000–2005 olarak belirlenen analiz dönemi için dahi bankalardan temin edilememiştir. Bu nedenle analize O/N faiz oranları ile devam edilmiş ve teorik bölüme uygun olarak 3’ncü denklem, regrese edilmiştir.

Regresyon yine, Eviews 3.1. programıyla yapılmıştır. Veriler, TBB ile TCMB'dan 2000:05– 2005:12 tarihleri arası için aylık olarak temin edilmiş ve Ek 3'te sunulmuştur.

$$GDK_t = C(1) + C(2)ON_t + u_t \quad (3)$$

$$u_t \sim (0, \sigma^2) \quad ; \quad \text{cov}(u_i, u_j) = 0$$

Tablo 8. Türkiye’de O/N Faizlerle Geri Dönmeyen Krediler (GDK) Arasındaki İlişki (2000: 05–2005: 12)

Bağımlı Değişken: GDK				
Metot: En Küçük Kareler				
GDK=C(1)+C(2)*O/N				
	Katsayı (C)	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık
C(1)	602643.3	53703.00	11.22	0.000
C(2)	-94.01	70.32	-1.34	0.186
R ²	0.02	Bağımlı Varyansın Ort.		587818.6
Düzeltilmiş R ²	0.011	Bağımlı Varyansın Std.Sap		451401.8
Regresyonun Std.Hatası	448952.7	Akaike Kriteri		28.89
Kalıntı Kareleri Toplamı	1.43E+13	Schwarz Kriteri		28.96
Logaritmik Olasılık	-1052.64	F-İstatistiği		1.79
Durbin-Watson İstatistiği	0.06	Olasılık(F-istatistiği)		0.19

Tablo 8'e bakıldığında, sabit terim hariç anlamlı bir değişkenin bulunmadığı görülmektedir. Bunun sebebi, kurulan denklemin istatistikî açıdan anlamlı olmaması (F İstatistiği: 1.79, p:0.19) ve çok kuvvetli bir otokorelasyonun bulunmasıdır. Dolayısıyla, yukarıdaki tahminden otokorelasyonun arındırılması gerekmektedir. Bunun için her iki değişkenin birer dönem gecikmeleri alınarak 3'üncü denklem tekrar regrese edilmiştir. Ancak buna rağmen, otokorelasyon problemi ortadan kalkmadığı için ikişer dönem gecikmeleri de alınmış ve sonuçlar Ek 4 Tablo 1'de gösterilmiştir.

İkişer dönem gecikmelerinin alınmasına rağmen otokorelasyon problemi yine devam etmiştir. Burada iki çözüm yolu bulunmaktadır. Birincisi, analizin dinamik açıdan genişletilmesidir. İkincisi ise, analizde model kurma hatası yapılarak, analiz sonuçları açısından önem teşkil eden iktisadi bir değişken analiz dışında bırakılmışsa söz konusu değişkenin analize dahil edilmesidir. Çalışmada, her iki yol da denenmiştir. İlk olarak ikinci yöntem uygulanmış ve yeni bir iktisadi değişken olan gelir artış hızı (G;

sabit fiyatlarla olduğu için reel büyüme hızını da ifade etmektedir) analize dahil edilmiştir. Sonuçlar Ek 4 Tablo 2’de gösterilmiştir. Analiz sonucunda, hem otokorelasyon probleminin devam ettiği; hem de kurulan regresyon denkleminin istatistikî açıdan anlamsız olduğu görülmüştür. Dolayısıyla bir model kurma hatası ve otokorelasyon problemi ile karşı karşıya kaldığımız söylenebilir. Çözüm olarak 4’ nolu denklemdeki O/N faizin gecikmeli yapısı dikkate alınmıştır. En uygun gecikme uzunluğu Ek 4 Tablo 3’te gösterilen kolegrama göre 2’dir. Bu düzeyde, O/N faizin gecikmeli değerleri arasında istatistikî açıdan anlamlı bir ilişki vardır.

Gerek Ek 4 Tablo 4’te gerekse de Ek 4 Tablo 5’te gösterildiği üzere model kurma hatası devam etmektedir. Bunun nedenini araştırmak için verilerin serpmme grafiğine bakıldığında, geri dönmeyen kredilerin dağılımının doğrusal olmadığı anlaşılmıştır. Bu nedenle sorunu gidermek için, analizde geri dönmeyen kredilerin yüzde artışları kullanılarak, geri dönmeyen krediler doğrusal hale getirilmiştir. Daha sonra tekrar teorik bölüme dönülerek aşağıdaki 4’ nolu regresyon denklemini analiz edilmiştir:

$$YGDK_t = C(1) + C(2)ON_t + u_t \quad (4)$$

$$u_t \sim (0, \sigma^2) \quad ; \quad \text{cov}(u_i, u_j) = 0$$

Ancak Ek 4 Tablo 6’da gösterilen tablodan da anlaşılacağı üzere otokorelasyon problemi ve model kurma hatası devam etmiştir. Bu problemi çözmek için, analize gelir artış hızı değişkeni de dahil edilmiştir. Sonuçlar Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9’a, seçilen 4’ nolu teorik regresyon denkleminde farklı olarak, gelir değişkeni de dahil edilmiştir. Bu yeni değişken ve değişkenlerin yüzdesel ifadesi ile beraber kurulan regresyon denklemini, istatistikî açıdan anlamlıdır. F değeri (9.70) oldukça yüksektir. Bu denklemin olmama olasılığı sıfıra çok yakındır. Seçilen değişken ilişkinin % 24’ünü açıklayabilmektedir. Otokorelasyon probleminin halen devam ediyor olması ise, analiz sonuçlarına zarar vermez. Ancak söz konusu otokorelasyon problemi, yine de F ve T testlerini sapmalı hale getirir. Bu sapmaya rağmen, istatistikî açıdan anlamlı parametreler bulunabiliyorsa; esasında ilişki daha kuvvetlidir.

Tablo 9. Geri Dönmeyen Krediler (Yüzde olarak), O/N Faizler (İki Dönem Gecikmeli) ve Gelir Arasındaki İlişki

Bağımlı Değişken: YGDK				
Metot: En Küçük Kareler				
YGDK=C(1)+C(2)*FON(-2)+C(3)*G				
	Katsayı (C)	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık
C(1)	4.97	0.24	21.05	0.000
C(2)	-0.000	0.000	-1.26	0.212
C(3)	-0.120	0.026	-4.40	0.000
R ²	0.24	Bağımlı Varyansın Ort.		4.370
Düzeltilmiş R ²	0.21	Bağımlı Varyansın Std.Sap		1.70
Regresyonun Std.Hatası	1.50	Akaïke Kriteri		3.70
Kalıntı Kareleri Toplamı	143.36	Schwarz Kriteri		3.80
Logaritmik Olasılık	-119.25	F-İstatistiği		9.70
Durbin-Watson İstatistiği	0.130	Olasılık(F-istatistiği)		0.000

Bu açıklamalar ışığında analiz sonuçlarına bakılırsa, faiz değişkeninin istatistikî açıdan Türk Bireysel Bankacılık Sektörü'ndeki geri dönmeyen krediler üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı anlaşılır. Başka bir ifadeyle, geri dönmeyen krediler ile faiz oranları arasındaki ilişki anlamsızdır. Anlamlı olan değişken ise, gelir değişkenidir. Gelir ile geri dönmeyen krediler arasında ters orantılı bir ilişki bulunmaktadır. Gelirdeki % 1'lik değişme, geri dönmeyen kredileri % 0.12 oranında ters yönlü olarak etkilemektedir. Bu durum, bireysel kredi kartı sahiplerinin ve tüketici kredilerinden yararlanan bireylerin temlik durumuna düşmesinin sebebinin (kriz hariç), faizlerin yüksekliğinden ziyade, bireylerin gelirlerinin yetersizliği olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla tüketici kredileri ve kredi kartları için faiz değişkeninden ziyade bireylerin geliri, stratejik bir değişkendir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Neoklasik iktisadın, ekonomideki tüm karar birimlerinin tam ve simetrik bilgiye sahip olduğu varsayımının aksine; gerçekte genellikle alıcıların satıcılardan daha az bilgiye sahip olduğu, eksik ve asimetrik bilgi söz konusudur. Asimetrik bilgi kısaca, ekonomik faaliyette bulunan bir tarafın diğer tarafa göre, daha fazla bilgiye sahip olması şeklinde ifade edilebilir. Tam bilgi varsayımı altında piyasayı dengeye getiren fiyatlar, asimetrik bilgi altında işlevini yerine getirememektedir. Dolayısıyla asimetrik bilgi, piyasa mekanizmasının kendi başına Pareto Optimumu'nu sağlayamaması anlamına gelen, piyasa başarısızlığına neden olmaktadır. Ters seçim ve ahlaki çöküntü olmak üzere, iki temel asimetrik bilgi problemi vardır. Ters seçim, taraflar arasında sözleşme yapılmadan önce, taraflardan birisinin kendisi hakkında bildiği şeyi, diğer tarafın bilmek istemesine rağmen öğrenemediği durumlarda ortaya çıkan bir asimetrik bilgi problemidir. Ahlaki çöküntü ise sözleşme yapıldıktan sonra, piyasadaki tarafların birbirlerinin faaliyetlerini tam olarak gözlemleyemedikleri durumlarda, ortaya çıkan bir asimetrik bilgi problemidir. Asimetrik bilgi, diğer piyasalarda olduğu gibi kredi piyasasında da işleyişin bozulmasına neden olmaktadır.

Kredi piyasasının tam bilgi varsayımı altında çalışması halinde denge, faiz oranı tarafından sağlanacaktır. Ancak bu durum, asimetrik bilgi sorunu nedeniyle çoğu zaman gerçekleşmemektedir. Kredi piyasasında kredi alan taraflar, kredinin kullanılacağı yatırım projeleri ile ilgili olarak kredinin riski ve potansiyel geri ödemesi hakkında, kredi verenlere göre daha fazla bilgi sahibidirler. Bilginin bu şekilde simetrik dağılmayı ters seçim ve ahlaki çöküntü problemlerine neden olur. Kredi piyasasında ters seçim problemi, kredi talebinde bulunan kişiler için yüksek bir kredi riski söz konusu iken, banka veya diğer finansal kuruluşların, bu kişilere krediyi vermesi ile ortaya çıkar. Kredi piyasasında ahlaki çöküntü problemi ise, kredi verildikten sonra, ödünç verenin ödünç alanın faaliyetlerini tam olarak gözlemleyememesi dolayısıyla, ödünç alanın istenmeyen faaliyetlere girmesi durumudur.

Kredi piyasasında asimetrik bilgidен kaynaklanan ters seçim ve ahlaki çöküntü problemlerinin tayinlamaya neden olduğunu ifade eden Stiglitz ve Weiss'e göre,

bilinenin aksine faiz oranları ile bankaların karlılıkları arasında ters bir ilişki vardır. Çünkü faiz oranları arttıkça, aldıkları kredileri geri ödemeyeceklerini bilen daha yüksek riskli kişiler, bu faiz oranından borç alma eğiliminde olacak; daha düşük riskli kişiler ise, piyasadan çekilecektir. Dolayısıyla bankalardan kredi almayı başaranlar, krediyi geri ödemeyeceklerini bildikleri için daha yüksek faiz oranı öneren, daha yüksek riskli kişiler olacaktır. Bu nedenle, bankaların beklenen karlılık düzeyi, faiz artışından daha yavaş bir şekilde artar ve belli bir noktadan sonra azalır. Dolayısıyla bankalar, artan kredi talepleri karşısında faiz oranını yükseltmeyip, kredi tayinlamasına gitmektedirler. Başka bir ifadeyle, kredi tayinlamasına gidilmeyip faiz oranlarının yükseltilmesi durumunda, geri ödememe olasılığı yüksek olan müşteriler borç almak isteyeceklerinden bankaların beklenen karları azalacaktır. Kredi tayinlaması sonucunda verimli projeler ve risksiz işletmeler için bile, finansman imkânları azalmakta; bu durumdan ekonomik büyüme de olumsuz etkilenmektedir.

Temel bireysel bankacılık hizmetlerinden olan kredi kartları ve tüketici kredileri, TBS'deki kredilerin yaklaşık % 30'unu oluşturmaktadır. Bu nedenle çalışmamızda, asimetrik bilginin bireysel bankacılık sektörü üzerindeki etkilerini analiz ederken, çok çeşitli bireysel pazarlama hizmetlerinden sahip oldukları payla doğru orantılı olarak, sadece kredi kartları ve tüketici kredileri ele alınmıştır. 2001 Krizi'nin etkisiyle yükselen gecelik faizlere rağmen, bankacılık sektörü kredi vermeye devam ettiği için kredi kartlarının geri dönmeme oranı % 4'ten % 8'lere yükselmiştir. 2002–2004 yılları arasında ise, gecelik faiz oranlarındaki düşüşe ve konjonktürün iyileşmesine bağlı olarak geri dönmeme oranında azalma yaşanmıştır. Tüketici kredilerinin hacmi ise, 2001 Krizi'nden ve gecelik faiz oranlarındaki aşırı yükselmeden etkilenecek, 2000 yılına kıyasla 2001 ve 2002 yıllarında sırasıyla % 49 ve % 1 gibi önemli oranlarda azalmıştır. 2002 yılından sonra ise, yeniden artış göstermiştir. 2001 Krizi'nin etkisiyle yükselen gecelik faizlere tüketici kredisi talebinin artarak cevap vermemesi, bireysel bankacılık sektöründe tüketici kredileri piyasasında asimetrik bilgiden kaynaklanan bir geri dönmeme sorununun yaşanmasını, önemli ölçüde azaltmıştır. Ticari kredilere kıyasla kredi kartı ve tüketici kredilerinin daha çok kişiye dağıtılması, söz konusu kredilerin sorunlu kredi olma olasılığını düşürerek bankalar için riski azaltmaktadır. Bu nedenle

bankalar kredi kartları ve tüketici kredileri gibi bireysel bankacılık hizmetlerini ticari kredilere göre, daha risksiz olarak görmektedir.

Ticari krediler ise, kredi kartı ve tüketici kredileriyle karşılaştırıldığında, daha az sayıda kişiye daha büyük tutarlı olarak kullanıldığı için, ticari kredilerin geri dönmeme olasılığı, daha yüksektir. Kriz dönemlerinde, gecelik faizlerdeki yükselmeler sonucu ticari kredilerin geri dönmeme oranı % 24'lere kadar yükselmiştir. 1994 Krizi sonrasında tasarruf mevduatına % 100 güvence sağlayan Tasarruf Mevduatı Sigorta Sistemi'ne geçilmesi, bankaların bu davranışında önemli rol oynamıştır. Ancak tasarruf mevduatına getirilen % 100 garanti uygulamasının kaldırılması, ekonomide konjonktürün iyileşmesi ve Basel I ve Basel II' in özkaynak artırımını zorunlu kılan uygulamaları sayesinde, takipteki kredilerin oranı 2004 ve 2005 yıllarında sırasıyla % 6 ve % 5'e kadar düşmüştür.

Asimetrik bilgidен kaynaklanan ters seçim ve ahlaki çöküntü problemlerinin, Türk Bankacılık Sistemi üzerindeki etkilerini incelemek üzere yaptığımız ekonometrik çalışmada, gecelik (O/N) faiz oranlarındaki artışın sistemin vergi öncesi karlarını (9 ay sonra) azalttığı ortaya çıkmıştır. Bu durum, ters seçim ve ahlaki çöküntü problemlerine ilişkin teorinin ortaya koyduğu sonuçlarla örtüşmektedir. Ters seçim ve ahlaki çöküntü problemlerinin Türk Bireysel Bankacılık Sektörü üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla yaptığımız ekonometrik çalışma sonucunda ise, faiz oranlarıyla TBBS'deki geri dönmeyen krediler arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı, gelir artış hızı ile geri dönmeyen krediler arasında ise ters yönlü bir ilişkinin olduğu gözlenmiştir. Bu durum ise, TBBS'deki geri dönmeyen kredilerin faizlerin yüksekliğinden ziyade, bireylerin gelirlerinin yetersizliğinden kaynaklanmakta olduğunu göstermiştir.

Asimetrik bilginin, piyasaların işleyişi üzerinde yarattığı olumsuz etkiler söz konusu etkilerin önlenmesine yönelik çözüm önerilerinin önemini arttırmaktadır. Asimetrik bilgidен kaynaklanan piyasa başarısızlığını önleyebilmenin yolu, şeffaflığın ve hesap verilebilirliğin artırılarak piyasada, bilgi edinmeyi arttırmaya yönelik kamu düzenlemelerinin gerçekleştirilmesidir. Asimetrik bilgiyi önlemenin diğer bir yolu ise, özel şirketlerin, menkul kıymet ihraç eden kurumlar hakkında bilgiyi yayınlayarak

müşterilerine satmalarıdır. Bankacılık sisteminde, asimetrik bilgi nedeniyle geri dönmeyen kredilerde gözlenen artışlar, bankaların geri dönmeyen krediler için ayırdıkları karşılıkları artırarak ve özsermayelerini azaltacaktır. Bu nedenle piyasadaki asimetrik bilginin varlığı, bankaların sermaye artırımına gitmelerini gerektirecektir.

KAYNAKÇA

- ABAAN, E. (2002). Fayda Teorisi ve Rasyonel Seçimler. *T.C.M.B. Araştırma Genel Müdürlüğü Tartışma Tebliğleri*, No: 2002/3, Ankara.
- ACAR, M. (2005). Nedenleri, Sonuçları ve Ortadan Kaldırılma Yollarıyla Piyasa Başarısızlığı. *Piyasa Dergisi*, 13, 119–139.
- AKAT, A. (1980). *İktisadi Analiz*. İstanbul Üniv. Yayın no: 2573, İstanbul: Elo-Elektronik Ofset.
- AKERLOF, G. (1970). The Market for “Lemons” : Quality Uncertainty and The Market Mechanism. Ö. Demir (der.). *Devlet, Rekabet, Mülkiyet ve İktisat, 1. b.* Adapazarı: Değişim Yayınları.
- AKHAN, H. (2000). Türk Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılanırken Beklentiler. *Bankacılar Dergisi*, 34. 13 – 16.
- AKTAŞ, M. (1998). Fon Kullanım Maliyetini Etkileyen Bir Faktör Olarak Kredi Tayinlemesi. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AKIN, B. (1999a). Yeni Ekonomi Nedir?: 2000 Yılına Doğru Bilgi Toplumu Üzerine Genel Bir Değerlendirme ve Bilgi Ekonomisinin Özellikleri. *Verimlilik Dergisi*.
- AKIN, B. (1999b). Rekabetçi Üstünlük ve Teknoloji: Küresel Bir Yaklaşım. *Verimlilik Dergisi*, 57–80.
- ALADA, D. (2000). *İktisat Felsefesi ve Belirsizlik*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- ALPARSLAN M. (1994). Perakende Bankacılık Piyasaları. *Bankacılar Dergisi*, 14. 53-63.
- ARAS, G. (2004). Sermaye Piyasalarında Asimetrik Bilgi Etkisi ve Piyasaların İşleyişindeki Rolü. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 19 (225), 81- 94.

- ARAS, G. ve A. MÜSLÜMOV. (2004). Kredi Piyasalarında Asimetrik Bilgi ve Bankacılık Sistemi Üzerindeki Etkileri. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 19 (225), 55- 65.
- ASLAN, S. (2004). Türkiye’de Kamunun Aydınlatılmasına Yönelik Finansal Bilgilerin Elektronik Ortamda Yayınlanması. *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 19. 51–62.
- AYDIN, N. (1991). Kredi Kartları ve Kredi Kartlarında Faiz Masrafının Hesaplanması. *Eskişehir Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 9 (1–2), 147–165.
- AYDIN, S. (1994). *Kredi Kartları*. Ankara: Eti Bank Matbaası.
- BAREFOT, J. (2003). Dikkatli İnceleme Altında Gizlilik. *Banka ve Para Tek Dergisi*, 6, Columbus, Ohio.
<http://www.girisim.com.tr/bankatek/sayi6/dikkatli.htm>. (20.12.2005).
- BAYDUR, C. (2001). Kamu Borç Stokunun Artışında Yüksek Reel Faizlerin ve Bankacılık Sektörünün Rolü. Basılmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BELL, D. (1973). *The Coming of The Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. New York: Basic Books.
- BESTER, H. (1985). Screening, Rationing in Credit Markets with Imperfect Information. *American Economic Review*, 75. 850–855.
- BİRGİLİ, E. (1991). Bankalarca Uygulanan Bireysel Tüketici Kredileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 6(1), 180–190.
- BOZKURT, V. (2000). *Enformasyon Toplumu ve Türkiye. Geliştirilmiş 3. b.* İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- CASTELLS, M. (2005). *The Information Age: Economy, Society and Culture Vol: 1, The Rise of The Network Society*. (Çev. E. Kılıç). 1. b. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 97.

- COASE, R. (1960). The Problem of Social Cost. Ö. Demir (der.). *Devlet, Rekabet, Mülkiyet ve İktisat, 1. b.* Adapazarı: Değişim Yayınları.
- ÇEKER, M. (1995). Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun ve Tüketici Kredileri Açısından Bankalara Getirdiği Yükümlülükler. *TBB Bankacılar Dergisi*, 15. 12–21.
- ÇOBAN, H. (1996). *Bilgi Toplumuna Planlı Geçiş: Bilgi Toplumuna Geçmek için Stratejik Planlama ve Yönetim Bilgi Sistemi Uygulaması*. Ankara: T.C.D.P.T.
- ÇOLAK, Ö. (2005). *Finansal Piyasalar ve Para Politikası. Geliştirilmiş 4. b.* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- DEMİR, Ö. (1996). *Kurumcu İktisat. 1. b.* Ankara: Vadi Yayınları.
- DEMİR, Ö. ve M. Acar. (2002). *Sosyal Bilimler Sözlüğü, 5. b.* Ankara: Vadi Yayınları.
- DUMAN, K. (2002). Finansal Kriz ve Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılandırılması. *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 4. 132–145.
- DURA, C. ve H. Atik (2002). *Bilgi Toplumu Bilgi Ekonomisi ve Türkiye*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- ERKAN, H. (1997). *Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme. 3. b.* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ERKAN, H. (2000). *Bilgi Uygarlığı için Yeniden Yapılandırma: Cumhuriyetten Günümüze Değişim Süreci, 1. b.* Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- FOLDVARY, F. (2005a). The Fallacy of The Market Failure Argument. (Çev. Ş. Akın). *Piyasa Dergisi*, 13. 103–109.
- FOLDVARY, F. (2005b). The Question of Market Failure. (Çev. Ş. Akın). *Piyasa Dergisi*, 13. 111–118.
- GENÇOĞLU, A. (2000). Bireysel Bankacılığın Yeni Yüzü: Dağıtım Kanalları. *BT Haber*, 284: 84 – 85.

- GÜLTAN, S. (2003). *Bilgi Toplumu Sürecinde Avrupa Birliği ve Türkiye*. Ankara: Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi Araştırma Dizisi: 19.
- GÜNEŞ, İ. (2003). Dışsallıklar Teorisi ve Ağ Dışsallıkları. *Kocaeli Üniversitesi İ.İ.B.F. II. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı*, 117–131.
- GÜVEL, E. (1998). *Politik İktisat ve Akıl*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- HACIALIOĞLU, N. (1993). Bireysel Bankacılık ve İngiltere Örneği. *Uzman Gözüyle Bankacılık*, 17. 18–25.
- HALİSDEMİR, Ö. (2003). Türk Bankacılığının Yeni Dinamikleri Işığında Bireysel Bankacılık Alanındaki Gelişmeler. *Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü & Yüksekokulu II. Geleneksel Finans Sempozyumu*.
- HANÇERLİOĞLU, O. (1995). *Ekonomi Sözlüğü, 6. b.* İstanbul: Remzi Kitabevi.
- HAYEK, F. (1945). The Use of Knowledge in Society. *American Economic Review*, 35(4). 519– 530.
- HAYEK, F. (1994). *Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük (Kurallar ve Düzen)*. (Çev. A.Yayla). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları yayın no: 331.
- HIRSHLEIFER, J. ve J. RILEY. (1979). The Analytic of Uncertainty and Information An Expository Survey. *Journal of Economic Literature*, 17. 1375- 1421.
- HODGMAN, D. (1960). Credit Risk and Credit Rationing. *Quarterly Journal of Economics*, 74. 258–278.
- HODGMAN, D. (1963). *Commercial Bank Loan and Investment Policy*. Champaign-Urbana: Bureau of Economic and Business Research, University of Illinois.
- İŞGÜDEN, T. ve A. KÖNE. (2002). Ortodoks İktisat Üzerine Notlar. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 5. 97–108.
- JAFFEE, D. (1971). *Credit Rationing and Commercial Loan Market*, Wiley, New York.

- JAFFEE, D. ve T. RUSSELL. (1976). Imperfect Information, Uncertainty and Credit Rationing. *Quarterly Journal of Economics*, 90. 651-666.
- KARA, O. (2004). Bilgi Ekonomisinin Olası Mikro Ekonomik Etkilerinin Teorik Analizi
http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=460 (06.03.2004).
- KARAN, M. (1995). Türkiye’de Tüketici Kredilerinin Bankacılık Sistemine Etkileri. *Uzman Gözüyle Bankacılık Dergisi*, 3(9). 37–41.
- KAYA, Y. (2002). Türk Bankacılık Sektöründe Karlılığın Belirleyicileri:1997–2000. *BDDK: MSPS Çalışma Raporları*.
<http://www.bddk.org.tr/turkce/yayinlarveraporlar/rapor/bddk/arastirma/2002-1.pdf> (08.12.2005).
- KELLEÇİ, M. (2003). Bilgi Ekonomisi, İşgücü Piyasasının Temel Aktörleri ve Eşitsizlik: Eğilimler, Roller, Fırsatlar ve Riskler. *Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü Stratejik Araştırmalar Dairesi*, DPT Yayın No: 2674. <http://ekutup.dpt.gov.tr/ishgucu/kellecim/bilgieko.pdf>. (05.02.2006).
- KIRAL, C. (1999). Müşterini Seç Karını Arttır. *Hürriyet Finans*, 14. 9–22.
- KOUTSOYANNİS, A. (1987). *Modern Mikro İktisat*. (Çev. M. Sarımeşeli). Ankara: Teori Yayınları.
- KUHN, T. (1994). *Asal Gerilim: Bilimsel Gelenek ve Değişim Üzerine Seçme İncelemeler*.(Çev. Y. Şahan). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- KUHN, T. (2000). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*. (Çev. N. Kuyaş). 5. b. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- KÜÇÜK, M. (1993). Bireysel Bankacılık, Otomasyon ve Türkiye’de Bireysel Bankacılık. *Uzman Gözüyle Bankacılık Dergisi*, 28–54.
- KÜÇÜK, E. (2006). Günümüz Ödeme Sistemleri- Araçları ve Türkiye Uygulaması. <http://www.kktcmb.trnc.net/baskan-konusma/lira-s11-07-99-a.pdf> (20.02.2006).

- LAGRO, E. (2001). Avrupa Birliği ve Türkiye Rekabet Politikası Açısından Bankacılık Sektörüne Genel Bir Bakış. *Bankacılar Dergisi*, 36. 50- 64.
- LAKATOS, I. ve A. MUSGRAVE. (1992). *Bilginin Gelişimi ve Bilginin Gelişimiyle İlgili Teorilerin Eleştirisi*. (Çev. H. Arslan). İstanbul: Paradigma- Meta Bilimler Dizisi.
- MACHLUP, F. (1962). *The Production and Distribution of Knowledge in the USA*. N.J., I Princeton University Press.
- MAGEE, B. (1990). *Karl Popper' in Bilim Felsefesi ve Siyaset Kuramı*. (Çev. M. Tunçay). 2. b. , İstanbul: Remzi Kitabevi.
- MENEKŞE, N. (2000). Geleceğin Bireysel Bankacılığı. *Active Bankacılık ve Finans Makaleleri*, 4. 75–83.
- MISHKIN, F. (1991). Anatomy of Financial Crisis. *National Bureau of Economic Research*, Nber Working Paper Series No: 3934.
- MISHKIN, F. (1998). *The Economics of Money, Banking and Financial Markets*, New York
- MÜSLÜMOV, A. (2004). Mevduat Sigorta Sistemi ve Ahlaki Tehlike: Türk Bankacılık Sektörü Örneği. *Banka, Mali ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 39(8). 37–54.
- NICHOLSON, W. (1995). *Microeconomic Theory, Basic Principles and Extensions*. 6.b. Florida: The Dryden Press.
- OĞUZ, F. Hayek'in Pratik Bilgi Anlayışı Üzerine Kısa Bir Yorum. http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=219 (17.10.2005).
- ÖKTE, K. (2001). Finansal Piyasalarda Asimetrik Enformasyon Problemi: Temel Kavramlar, Literatür ve Çözüm Önerileri. *Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 19 (1–2).
- POPPER, K. (2003). *Bilimsel Araştırmanın Mantığı*. (Çev. İ. Aka ve İ. Turan). 2. b. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Kazım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi 24.

- POPPER, K. (2005). *Hayat Problem Çözmektir: Bilgi, Tarih ve Politika Üzerine*. (Çev. A. Nalbant). *I.b.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları: 2156.
- SARIKAYA, M. (2003). İktisat Teorisi ve Enformasyon Sorunu. Basılmamış Doktora Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- SAVAŞ, V. (1978). *Piyasa Ekonomisi ve Devlet*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- SAYILGAN, Ş. (2003). Bankacılık Sisteminin Güncel Sorunları ve Çözüm Önerileri. *İktisat, İşletme ve Finans İnceleme- Araştırma*. 18. 63–76.
- SAYIN, K. (1991). Kredi Kaynaklarının Yanlış Kullanımından Doğan Sorunlar ve Kredi Taleplerinin Değerlendirilmesinde Kredi Kurumlarına Düşen Görevler. *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 6 (1). 58- 67.
- SCOTT, I. (1957). Availability Doctrine: Theoretical Underpinnings. *Review of Economic Studies*, 41–48.
- STIGLER, G. (1961). The Economics of Information. *The Journal of Political Economy*, 69. 213–225.
- STIGLITZ, J. ve A. WEISS. (1981). Credit Rationing in Markets with Imperfect Information. *The American Economic Review*, 71(3). 393- 410.
- STIGLITZ, J. (1983). Alternatife Approaches to Analyzing Markets with Asymmetric Information: Reply. *The American Economic Review*, 73(1). 246- 249.
- STIGLITZ, J. ve diğerleri. (1984). Informational Imperfection on The Capital Market and Macro- Economic Fluctuations. Working Paper No. 1335.
- STIGLITZ, J. ve A. WEISS. (1992). Asymmetric Information in Credit Markets and Its Implications for Macro-Economics. *Oxford Economic Papers*, 44. 694–724.
- STIGLITZ, J. (1998). *The Economics of Public Sector*, New York: W.W. Norton & Company.
- SUYABATMAZ, S. (2006). Ekonomideki Gelişmeler ve Türk Bankacılık Sektörü'nün Geleceği Üzerine Düşünceler.

- www.iubam.org/ekonomi%20ve%20bankacilik%20sektoru.pdf (27.02.2006).
- TBB, (2002). Tüketici Kredileri Konsolide Raporu, Eylül.
- TBB, (2003). Yeni Sermaye Yeterliliği Uzlaşısı (BASEL II) ve Geçiş Sürecine İlişkin Yol Haritası.
- TBB, (2005a). Türkiye’de Finansal Sektör ve Bankacılık Sistemi. Mart.
www.tbb.org.tr/turkce/yayin/TBBBrosur10032005.pdf (27.01.2006).
- TBB, (2005b). Ağustos.
- TBB, (2005c). Tüketici Kredileri, Eylül.
- TMSF, (2005). Faaliyet Raporu.
- TÖRENLİ, N. (2004). *Enformasyon Toplumu ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye. 1.b.* Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- UĞUR, A. (1986). İletişim Alanında Gelişmeler, Yeni İletişim Teknolojilerinin Toplumsal ve Siyasal Etkileri. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- ÜNSAL, E. (2004). *Mikro İktisat. 5. b.* Ankara: İmaj Yayıncılık.
- ÜŞÜR, İ. (1997). Malumat Toplumu ya da Buharlaşan Her Şey Katılaşıyor. *Türk-İş Yıllığı 97, 2.*
- VARIAN, H. (1990). *Intermediate Micro Economics: A Modern Approach. 2. b.* New York: W.W. Norton & Company.
- YAKICI, T. ve F. ÇANKAYA. (2002). Türk Bankacılık Sistemi’nin Ölçek Ekonomileri Açısından Değerlendirilmesi. *Bankacılar Dergisi*, 43. 33–48.
- YETİM, S. (1997). Kredi Kartları ve Tüketici Kredileri. *Hazine Dergisi*, 8. 75- 80.
- YETİM, S. ve O. GÜLHAN. (2005). Türkiye ve Yeni Üye Avrupa Birliği Ülkeleri Bankacılık Sistemleri Karşılaştırması. *Araştırma Dairesi*, BDDK.
http://www.bddk.org.tr/turkce/yayinlarveraporlar/rapor/bddk/TRABNM_10_000%5B1%5D.pdf (10.12.2005).

- YILDIRIM, O. (2004). Türk Bankacılık Sektörü'nün Temel Sorunları ve Sektörde Yaşanan Mali Riskler. *Dış Ticaret Dergisi*, 9 (30). 12–25.
- YILMAZ, E. (2000). Plastik Kart Sistemlerinin Bankalar Arasında Ortak Kullanılması. *Bankacılar Dergisi*, 32. 31–36.
- YURDAKUL, C. ve M.UFUK. (1997). *Bilgi Teknolojileri Türkiye İçin Nasıl Bir Gelecek Hazırlamakta. 1. b.* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: 361.
- WAGNER, R. (2005). Welfare Economics, Market Failure and The Corrective State. (Çev. H. Çaba). *Piyasa Dergisi*, 13. 89–101.

EK 1: TBS'de Asimetrik Bilginin Göstergelerine İlişkin Veriler

Dönem	Özkaynaklar (Bin YTL)	VÖK (Bin YTL)	VÖK/ Özkaynak (%)	Toplam Aktif (Bin YTL)	Takipteki Kredi Hacmi (Bin YTL)	Takipteki Kredi/ Top. Aktif (%)	VÖK/ Top. Aktif (%)	O/N Faiz Oranı (%)
Mar.95	157.974	33.567	21,25	2.240.010	26.708	1,19	1,49	210
Haz.95	170.406	58.818	34,52	2.577.820	28.292	1,09	2,28	95
Eyl.95	191.285	90.960	47,55	3.030.602	32.435	1,07	3,00	120
Ara.95	252.319	129.793	51,44	3.800.259	36.370	0,96	3,41	150
Mar.96	316.434	61.388	19,40	4.403.291	39.741	0,90	1,39	80
Haz.96	382.965	66.650	17,40	5.230.221	45.005	0,86	1,27	80
Eyl.96	427.014	103.283	24,19	6.362.712	52.664	0,83	1,62	91
Ara.96	500.371	292.758	58,51	8.417.642	72.833	0,87	3,48	130
Mar.97	664.278	227.220	34,21	9.984.406	82.108	0,82	2,28	80
Haz.97	852.295	345.783	40,57	12.083.790	95.400	0,79	2,86	76
Eyl.97	907.015	456.856	50,37	14.828.069	125.028	0,84	3,08	72
Ara.97	1.280.824	636.252	49,68	18.335.771	186.869	1,02	3,47	78
Mar.98	1.627.236	321.758	19,77	21.529.319	231.443	1,08	1,49	79
Haz.98	2.003.381	730.565	36,47	26.396.070	279.155	1,06	2,77	79
Eyl.98	2.071.094	1.187.949	57,36	31.343.842	326.072	1,04	3,79	82
Ara.98	2.451.549	1.158.954	47,27	35.087.983	989.105	2,82	3,30	85
Mar.99	2.997.950	428.816	14,30	40.932.679	1.401.487	3,42	1,05	70
Haz.99	3.727.774	959.789	25,75	48.776.557	1.636.965	3,36	1,97	77
Eyl.99	3.958.918	1.708.408	43,15	58.238.454	1.599.210	2,75	2,93	77
Ara.99	4.585.767	587.230	12,81	68.681.356	2.282.868	3,32	0,86	79
Mar.00	6.309.682	362.936	5,75	74.741.612	2.352.057	3,15	0,49	1950
Haz.00	7.717.584	280.593	3,64	82.970.930	2.661.725	3,21	0,34	110
Eyl.00	8.848.442	376.619	4,26	91.740.093	2.890.426	3,15	0,41	98

Ara.00	11.181.329	-2.714.902	-24,28	99.451.277	3.907.935	3,93	-2,73	95
Mar.01	14.081.776	-3.298.700	-23,43	120.102.367	4.667.652	3,88	-2,75	6200
Haz.01	28.182.664	-4.573.151	-16,23	145.182.076	6.161.374	4,24	-3,15	83
Eyl.01	23.991.232	-4.803.743	-20,02	159.856.926	8.710.851	5,45	-3,00	67
Ara.01	16.039.669	-4.642.298	-28,94	158.589.601	9.121.407	5,75	-2,92	62
Mar.02	18.369.682	4.603.126	25,05	152.475.489	9.273.879	6,08	3,02	62
Haz.02	19.534.689	4.539.461	23,23	177.856.414	9.762.472	5,49	2,55	61
Eyl.02	20.117.192	4.507.628	22,40	190.546.876	10.006.768	5,25	4,50	48
Ara.02	20.699.696	4.475.796	21,62	203.237.339	10.251.065	5,04	2,20	53
Mar.03	22.730.854	640.095	2,82	210.398.688	9.360.473	4,45	0,30	51
Haz.03	24.494.843	2.698.514	11,01	202.280.240	9.180.098	4,54	1,33	44
Eyl.03	26.679.454	2.961.805	11,10	215.367.198	8.907.309	4,14	1,38	38
Ara.03	31.860.268	7.658.124	24,03	239.485.101	8.448.456	3,53	3,20	29
Mar.04	34.862.730	1.878.746	5,39	245.936.760	7.979.230	3,24	0,76	26
Haz.04	32.020.269	3.689.004	11,52	263.674.619	5.721.540	2,17	1,40	22
Eyl.04	35.903.417	6.413.321	17,86	282.433.091	5.891.847	2,09	2,27	22
Ara.04	39.338.809	8.934.829	22,71	295.124.640	6.177.174	2,09	3,02	20
Mar.05	40.688.762	3.082.378	7,58	302.528.260	6.499.382	2,15	1,02	18
Haz.05	35.139.123	4.451.110	12,67	325.414.977	6.809.572	2,09	1,37	16
Eyl.05	34.421.910	4.155.616	12,07	351.881.985	7.181.006	2,04	1,18	14

Kaynak: TCMB ve TBB verilerinden kendi hesaplamalarımla.

EK 2: TBS’de Asimetrik Bilginin Göstergesi Olarak VÖK ile O/N Faiz Oranı İlişkisi

Tablo 1. Asimetrik Bilgi Altında VÖK’ün O/N (Bir Dönem Gecikme) Faizlerden Etkilenmesi

Bağımlı Değişken: VOK				
Metot: En Küçük Kareler				
Örneklem: 1995: 2-2005: 3				
Gözlem Sayısı: 39				
VOK=C(1)+C(2)*O/N+C(3)*O/N(-1)				
	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık
C(1)	1563139.	468051.1	3.34	0.002
C(2)	-796.82	432.61	-1.84	0.073
C(3)	-997.99	432.93	-2.31	0.027
R ²	0.19	Bağımlı Varyansın Ort.		1066152.
Düzeltilmiş R ²	0.14	Bağımlı Varyansın Std. Sap		2939384.
Regresyonun Std. Hatası	2718225.	Akaike Kriteri		32.54
Kalıntı Kareleri Toplamı	2.66E+14	Schwarz Kriteri		32.67
Logaritmik Olasılık	-631.58	F-İstatistiği		4.22
Durbin-Watson İstatistiği	0.79	Olasılık(F-istatistiği)		0.023

Tablo 2. Asimetrik Bilgi Altında VÖK’ün O/N (İki Dönem Gecikme) Faizlerden Etkilenmesi

Bağımlı Değişken: VOK				
Metot: En Küçük Kareler				
Örneklem: 1995:3-2005:3				
Gözlem Sayısı: 38				
VOK=C(1)+C(2)*O/N+C(3)*O/NN(-1)+C(4)*O/N(-2)				
	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık
C(1)	1927981.	459519.9	4.20	0.000
C(2)	-843.79	404.20	-2.09	0.044
C(3)	-1039.22	404.32	-2.57	0.015
C(4)	-1078.19	404.70	-2.66	0.012
R ²	0.33	Bağımlı Varyansın Ort.		1092661.
Düzeltilmiş R ²	0.27	Bağımlı Varyansın Std. Sap		2974112.
Regresyonun Std. Hatası	2536744.	Akaike Kriteri		32.43
Kalıntı Kareleri Toplamı	2.19E+14	Schwarz Kriteri		32.60
Logaritmik Olasılık	-612.17	F-İstatistiği		5.62
Durbin-Watson İstatistiği	1.04	Olasılık(F-istatistiği)		0.003

Tablo 3. Asimetrik Bilgi Altında VÖK'ün O/N (Dört Dönem Gecikme) Faizlerden Etkilenmesi

Bağımlı Değişken: VOK				
Metot: En Küçük Kareler				
Örneklem: 1996:1-2005:3				
Gözlem Sayısı: 36				
VOK=C(1)+C(2)*O/N+C(3)*O/N(-1)+C(4)*O/N(-2)+C(5)*O/N(-3)+C(6)*O/N(-4)				
	Katsayı (C)	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık
C(1)	2572089.	462420.4	5.56	0.000
C(2)	-4.78	1139.00	-0.004	0.996
C(3)	-1084.38	356.85	-3.04	0.005
C(4)	-1121.23	356.81	-3.14	0.004
C(5)	-1239.86	356.96	-3.47	0.002
C(6)	-3201.51	3841.41	-0.83	0.4112
R ²	0.54	Bağımlı Varyansın Ort.		1147232.
Düzeltilmiş R ²	0.47	Bağımlı Varyansın Std.Sap		3048372.
Regresyonun Std.Hatası	2228992.	Akaike Kriteri		32.22
Kalıntı Kareleri Toplamı	1.49E+14	Schwarz Kriteri		32.49
Logaritmik Olasılık	-574.01	F-İstatistiği		7.09
Durbin-Watson İstatistiği	1.06	Olasılık(F-istatistiği)		0.000

EK 3: TBBS’de Asimetrik Bilginin Göstergelerine İlişkin Veriler

Dönem	Bireysel Krediler (Tük. Kredileri + Kredi Kartları) (Bin YTL)	Tasfiye Olacak Bireysel Krediler (Bin YTL)	Geri Dönmeyen Bireysel Kredi (%)	O/N Faiz Oranı (%)	Kişi Başına GSMH (KBGSMH) (YTL)	KBGSMH (%)
May.00	4110315	136783	3,33	70	149590	0
Haz.00	4649701	142341	3,06	98	144764	-3,23
Tem.00	5157783	146451	2,84	60	149590	3,33
Ağu.00	5617218	160068	2,85	110	149590	0
Eyl.00	6116168	164134	2,68	95	144764	-3,23
Eki.00	6489049	173153	2,67	82	149590	3,33
Kas.00	6839400	182652	2,67	400	144764	-3,23
Ara.00	6737362	182038	2,70	1950	149590	3,33
Oca.01	6581245	193674	2,94	90	133408	-10,82
Şub.01	6419145	209635	3,27	6200	120497	-9,68
Mar.01	6037676	243798	4,04	150	133408	10,71
Nis.01	5823454	290401	4,99	83	129104	-3,23
May.01	5694685	320007	5,62	79	133408	3,33
Haz.01	5513257	321916	5,84	63	129104	-3,23
Tem.01	5346743	331858	6,21	67	133408	3,33
Ağu.01	5258052	340779	6,48	67	133408	0
Eyl.01	5048084	366877	7,27	62	129104	-3,23
Eki.01	4965868	350313	7,05	62	133408	3,33
Kas.01	4773837	356789	7,47	59	129104	-3,23
Ara.01	4798651	327687	6,83	62	133408	3,33
Oca.02	4728355	337159	7,13	62	141911	6,37
Şub.02	4755208	342797	7,21	59	128178	-9,68
Mar.02	4662058	350443	7,52	62	141911	10,71
Nis.02	4856071	359576	7,40	61	137334	-3,23
May.02	5136461	356605	6,94	48	141911	3,33
Haz.02	5505527	369354	6,71	48	137334	-3,23
Tem.02	5728242	389911	6,81	48	141911	3,33
Ağu.02	5901283	378458	6,41	48	141911	0
Eyl.02	6145955	366702	5,97	46	137334	-3,23
Eki.02	6362573	370136	5,82	46	141911	3,33
Kas.02	6505239	355733	5,47	53	137334	-3,23
Ara.02	6547319	367799	5,62	51	141911	3,33
Oca.03	6784724	361422	5,33	44	147932	4,24
Şub.03	6866231	364598	5,31	51	133616	-9,68
Mar.03	7133975	383908	5,38	44	147932	10,71
Nis.03	7403902	386594	5,22	44	143160	-3,23
May.03	7746063	400096	5,17	41	147932	3,33
Haz.03	8313858	404364	4,86	41	143160	-3,23
Tem.03	8657762	403832	4,66	38	147932	3,33

EK 3: Devam

Ağu.03	9312404	395293	4,24	35	147932	0
Eyl.03	10000542	413460	4,13	32	143160	-3,23
Eki.03	10747942	396984	3,69	29	147932	3,33
Kas.03	11885409	410690	3,46	28	143160	-3,23
Ara.03	13198240	415285	3,15	26	159642	7,92
Oca.04	14103082	432090	3,06	26	149342	-6,45
Şub.04	14770246	460811	3,12	24	159642	6,9
Mar.04	16048143	469437	2,93	24	154492	-3,23
Nis.04	17491983	503093	2,88	22	159642	3,33
May.04	19352338	521186	2,69	22	154492	-3,23
Haz.04	20541069	511736	2,49	22	159642	3,33
Tem.04	21420048	526772	2,46	22	159642	0
Ağu.04	22243511	539222	2,42	22	154492	-3,23
Eyl.04	23016124	550129	2,39	22	159642	3,33
Eki.04	24555226	609084	2,48	20	154492	-3,23
Kas.04	25579241	629933	2,46	20	159642	3,33
Ara.04	26677545	681726	2,56	20	-	-
Oca.05	27040005	746109	2,76	18	-	-
Şub.05	28384306	835683	2,94	17	-	-
Mar.05	29628820	880731	2,97	17	-	-
Nis.05	31389633	996157	3,17	16	-	-
May.05	33077467	1056360	3,19	15	-	-
Haz.05	35049036	1081705	3,09	15	-	-
Tem.05	36779485	1234787	3,36	14	-	-
Ağu.05	38529488	1286389	3,34	14	-	-
Eyl.05	40081580	1349419	3,37	14	-	-
Eki.05	42049096	1420796	3,38	14	-	-
Kas.05	43212678	1470309	3,40	14	-	-
Ara.05	45802447	1494870	3,26	14	-	-
Oca.06	47154629	1554299	3,30	14	-	-
Şub.06	49295421	1634339	3,32	14	-	-
Mar.06	51377132	1740467	3,39	14	-	-
Nis.06	55147898	1817837	3,30	14	-	-
May.06	57093203	1852727	3,25	13	-	-

Kaynak: TCMB ve TBB verilerinden kendi hesaplamaları

Ek 4: TBBS’de Asimetrik Bilginin Göstergesi Olarak VÖK, Gelir ve O/N Faiz Oranı İlişkisi

Tablo 1. Türkiye’de O/N Faizlerle (İki Dönem Gecikme: FON) Geri Dönmeyen Krediler (İki Dönem Gecikme: FFGDK) Arasındaki İlişki (2000: 05–2005: 12)

Bağımlı Değişken: FFGDK				
Metot: En Küçük Kareler				
FFGDK =C(1)+C(2)*FON				
	Katsayı (C)	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık
C(1)	23831.25	3913.37	6.09	0.000
C(2)	-1.64	3.71	-0.44	0.66
R ²	0.002	Bağımlı Varyansın Ort.		23832.56
Düzeltilmiş R ²	-0.011	Bağımlı Varyansın Std.Sap		33017.45
Regresyonun Std.Hatası	33206.04	Akaike Kriteri		23.69
Kalıntı Kareleri Toplamı	7.72E+10	Schwarz Kriteri		23.75
Logaritmik Olasılık	-850.70	F-İstatistiği		0.196
Durbin-Watson İstatistiği	0.87	Olasılık(F-istatistiği)		0.660

$$FFGDK_t = C(1) + C(2)FON_t + u_t$$

$$u_t \sim (0, \sigma^2) \quad ; \quad cov(u_i, u_j) = 0$$

Tablo 2. Türkiye’de O/N Faizler (İki Dönem Gecikme), Gelir (G) ve Geri Dönmeyen Krediler (İki Dönem Gecikme) Arasındaki İlişki (2000:05-2005:12)

Bağımlı Değişken: FFGDK				
Metot: En Küçük Kareler				
FFGDK =C(1)+C(2)*FON+C(3)*G				
	Katsayı (C)	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık
C(1)	18047.93	4490.24	4.02	0.000
C(2)	-1.64	3.46	-0.47	0.640
C(3)	464.16	505.87	0.92	0.362
R ²	0.016	Bağımlı Varyansın Ort.		20269.96
Düzeltilmiş R ²	-0.014	Bağımlı Varyansın Std.Sap		30739.12
Regresyonun Std.Hatası	30958.53	Akaike Kriteri		23.56
Kalıntı Kareleri Toplamı	6.13E+10	Schwarz Kriteri		23.66
Logaritmik Olasılık	-786.3413	F-İstatistiği		0.53
Durbin-Watson İstatistiği	1.009	Olasılık(F-istatistiği)		0.59

$$FFGDK_t = C(1) + C(2)FON_t + C(3)G_t + u_t$$

$$u_t \sim (0, \sigma^2) \quad ; \quad cov(u_i, u_j) = 0$$

Tablo 3. O/N Faiz Kolegramı

Otokorelasyon	Kısmi Korelasyon		AC	PAC	Q-istatistiği	Olasılık
. .	. .	1	0.020	0.020	0.0291	0.864
. **	. **	2	0.274	0.273	5.8022	0.055
. .	. .	3	0.044	0.037	5.9518	0.114
. .	.* .	4	-0.009	-0.091	5.9581	0.202
. .	. .	5	-0.009	-0.034	5.9652	0.310
. .	. .	6	-0.007	0.021	5.9688	0.427
. .	. .	7	-0.016	0.001	5.9895	0.541
. .	. .	8	-0.006	-0.010	5.9930	0.648
. .	. .	9	-0.012	-0.010	6.0046	0.739
. .	. .	10	0.002	0.007	6.0048	0.815
. .	. .	11	0.001	0.007	6.0049	0.873
. .	. .	12	0.001	-0.002	6.0049	0.916
. .	. .	13	0.001	-0.003	6.0050	0.946
. .	. .	14	0.000	0.000	6.0050	0.966
. .	. .	15	-0.002	-0.001	6.0054	0.980
. .	. .	16	-0.003	-0.003	6.0061	0.988
. .	. .	17	-0.004	-0.003	6.0074	0.993
. .	. .	18	-0.004	-0.003	6.0090	0.996
. .	. .	19	-0.005	-0.003	6.0113	0.998
. .	. .	20	-0.005	-0.003	6.0140	0.999
. .	. .	21	-0.005	-0.003	6.0162	0.999
. .	. .	22	-0.005	-0.003	6.0191	1.000
. .	. .	23	-0.006	-0.005	6.0235	1.000
. .	. .	24	-0.006	-0.004	6.0271	1.000
. .	. .	25	-0.007	-0.005	6.0335	1.000
. .	. .	26	-0.008	-0.005	6.0402	1.000
. .	. .	27	-0.009	-0.006	6.0493	1.000
. .	. .	28	-0.009	-0.006	6.0596	1.000
. .	. .	29	-0.010	-0.007	6.0725	1.000
. .	. .	30	-0.011	-0.008	6.0880	1.000
. .	. .	31	-0.012	-0.008	6.1069	1.000
. .	. .	32	-0.013	-0.009	6.1295	1.000

Tablo 4. Geri Dönmeyen Krediler ve O/N Faizler (İki Dönem Gecikme) Arasındaki İlişki

Bağımlı Değişken: GDK				
Metot: En Küçük Kareler				
GDK=C(1)+C(2)*FON(-2)				
	Katsayı (C)	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık
C(1)	24376.08	4011.39	6.07	0.000
C(2)	0.89	3.76	0.24	0.813
R ²	0.000	Bağımlı Varyansın Ort.		24375.37
Düzeltilmiş R ²	-0.013	Bağımlı Varyansın Std.Sap		33331.28
Regresyonun Std.Hatası	33561.69	Akaike Kriteri		23.71
Kalıntı Kareleri Toplamı	7.66E+10	Schwarz Kriteri		23.77
Logaritmik Olasılık	-827.79	F-İstatistiği		0.06
Durbin-Watson İstatistiği	0.87	Olasılık(F-istatistiği)		0.81

Tablo 5. Geri Dönmeyen Krediler, O/N Faizler (İki Dönem Gecikmeli) ve Gelir Arasındaki İlişki

Bağımlı Değişken: GDK				
Metot: En Küçük Kareler				
GDK=C(1)+C(2)*FON(-2)+C(3)*G				
	Katsayı (C)	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık
C(1)	18471.65	4585.09	4.03	0.000
C(2)	0.91	3.50	0.26	0.795
C(3)	480.07	512.79	0.94	0.352
R ²	0.014	Bağımlı Varyansın Ort.		20744.91
Düzeltilmiş R ²	-0.017	Bağımlı Varyansın Std.Sap		31092.28
Regresyonun Std.Hatası	31352.98	Akaike Kriteri		23.59
Kalıntı Kareleri Toplamı	6.09E+10	Schwarz Kriteri		23.69
Logaritmik Olasılık	-763.6445	F-İstatistiği		0.470
Durbin-Watson İstatistiği	1.008	Olasılık(F-istatistiği)		0.63

Tablo 6. Geri Dönmeyen Kredilerle (Yüzde olarak: YGDK) O/N Faizler (Gecikmeli) Arasındaki İlişki

Bağımlı Değişken: YGDK				
Metot: En Küçük Kareler				
YGDK=C(1)+C(2)*FON				
	Katsayı (C)	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık
C(1)	4.29	0.197	21.75	0.000
C(2)	-0.000	0.000	-0.800	0.430
R ²	0.009	Bağımlı Varyansın Ort.		4.262
Düzeltilmiş R ²	-0.005	Bağımlı Varyansın Std.Sap		1.65
Regresyonun Std.Hatası	1.650	Akaike Kriteri		3.87
Kalıntı Kareleri Toplamı	193.34	Schwarz Kriteri		3.93
Logaritmik Olasılık	-139.13	F-İstatistiği		0.640
Durbin-Watson İstatistiği	0.041	Olasılık(F-istatistiği)		0.43

$$YGDK_t = C(1) + C(2)ON_t + u_t \quad (4)$$

$$u_t \sim (0, \sigma^2) \quad ; \quad \text{cov}(u_i, u_j) = 0$$

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Çisel EKİZ
Doğum Yeri : Muğla
Doğum Yılı : 12. 01. 1981
Medeni Hali : Bekar

EĞİTİM VE AKADEMİK BİLGİLER

Ortaokul -Lise : 1992- 1999 Muğla Anadolu Lisesi
Önlisans : 2001-2003 Anadolu Üniversitesi, A.Ö.F., Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü
Lisans : 1999- 2003 Dokuz Eylül Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü
Yabancı Dil : İngilizce- Almanca

MESLEKİ BİLGİLER

2005-..... : Muğla Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü Araştırma Görevlisi